

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT TEORİSİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI VE BİLEŞENLERİ İLE
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: 2006:1-2021:4 DÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nesrin AKBULUT

MAYIS-2022

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT TEORİSİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARI VE BİLEŞENLERİ İLE
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: 2006:1-2021:4 DÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nesrin AKBULUT

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Aykut BAŞOĞLU

MAYIS-2022

TRABZON

ONAY

Nesrin AKBULUT tarafından hazırlanan “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Bileşenleri İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: 2006:1-2021:4 Dönemi” adlı bu çalışma 23.06.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Doç. Dr. Mehmet Hanefi TOPAL	Başkan	☐	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Osman Murat TELATAR	Üye	☐	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Aykut BAŞOĞLU	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Nesrin AKBULUT

27.05.2022

ÖNSÖZ

Geçmişten beri kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi sıklıkla tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönü itibariyle ön plana çıkan iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kamu harcamalarının ekonomik büyümeye bağlı olarak arttığını savunan Wagner'in görüşü iken, diğeri kamu harcamalarının artması sonucunda ekonomik büyümenin gerçekleştiğini ileri süren Keynes'in görüşüdür.

Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisine yönelik yapılan çalışmalar 1990'lı yıllardan sonra hız kazanmıştır. Gerek aşırı boyutlara ulaşan kamu harcamaları, gerekse bu harcamaların ekonomik büyümeye olan etkileri konuyu daha dikkat çekici hale getirmektedir. Türkiye ekonomisi üzerine yapılan birçok çalışma mevcut olmasına karşın, bu çalışmaların farklı zaman periyotlarını ele alması ve kullanılan yöntemlerin farklı olması ulaşılan sonuçların da birbirinden farklılaşmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda söz konusu ilişkinin araştırılmasında farklı dönemlerin, yöntemlerin ve değişkenlerin kullanılması konunun güncelliğinin korunmasını sağlamaktadır.

Bu çerçevede kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran bu çalışmada 2006:1-2021:4 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılmıştır. Söz konusu ilişkinin analizinde büyümeyi temsilen zincirlenmiş GSYİH ve kamu harcaması olarak ise toplam kamu harcamaları ile ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırmaya göre çeşitli alt kalemler ele alınmıştır. Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkiler Engle-Granger eşbütünleşme testi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi ile sınanmıştır.

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Türkiye ekonomisi özelinde incelendiği bu çalışmanın her aşamasında emek, zaman ve tecrübesini esirgemeyen değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Aykut BAŞOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs, 2022

Nesrin AKBULUT

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAMU HARCAMALARI KAVRAMI VE GENEL ÖZELLİKLERİ	4-29
1.1. Kamu Harcamaları Kavramı	4
1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	7
1.2.1. İdari Sınıflandırma	8
1.2.2. Fonksiyonel Sınıflandırma	8
1.2.3. Finansman Tipi Sınıflandırma	9
1.2.4. Ekonomik Sınıflandırma	9
1.2.4.1. Reel Harcamalar	10
1.2.4.1.1. Cari Harcamalar	10
1.2.4.1.2. Kalkınma Carileri	10
1.2.4.1.3. Yatırım Harcamaları	11
1.2.4.2. Transfer Harcamaları	11
1.3. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri	12
1.3.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri	12
1.3.1.1. Ekonomik Kaynaklı Nedenler	13
1.3.1.2. Devlet Yönetiminde Yaşanan Değişimlerden Kaynaklanan Nedenler	13
1.3.1.3. Savaş ve Savunma Harcamalarında Yaşanan Değişimler	13
1.3.1.4. Sanayileşme ve Teknolojik Gelişmeler	14
1.3.1.5. Siyasi Kaynaklı Nedenler	14
1.3.1.6. Sosyal Kaynaklı Nedenler	14
1.3.1.7. Nüfus Artışı	15

1.3.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri.....	15
1.3.2.1. Paranın Değer Kaybetmesi	15
1.3.2.2. Bütçe Usullerinde Yaşanan Değişimler	15
1.3.2.3. Ülke Yüzölçümü ve Nüfusun Değişmesi.....	16
1.3.2.4. Aynı Ekonomiden Para Ekonomisine Geçiş.....	16
1.4. Kamu Harcamalarındaki Artışı Açıklayan Yaklaşımlar ve Farklılıkları.....	16
1.4.1. Temel Yaklaşımlar	16
1.4.1.1. Adolf Wagner: Kamu Harcamaları Artışı Kanunu	17
1.4.1.2. Peacock-Wiseman Yaklaşımı: Sıçrama Tezi	17
1.4.2. Diğer Yaklaşımlar	19
1.4.2.1. Baumol Yaklaşımı	19
1.4.2.2. Maksimizasyon Yaklaşımı.....	20
1.4.2.3. Sosyal Refahın Arttırılması Yaklaşımı	20
1.4.2.4. Politik Aşamalar Tezi	20
1.4.2.5. Bürokrasi Modeli	21
1.4.2.6. Kamusal Mallar	21
1.5. Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi.....	22
1.5.1. 2000 Dönemi Öncesi Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Mali Disiplin	22
1.5.2. 2000-2007 Dönemi Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Mali Disiplin	25
1.5.3. 2007 Dönemi Sonrası Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Mali Disiplin	27

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAMU HARCAMALARI İLE BÜYÜME İLİŞKİSİ VE AMPİRİK LİTERATÜR..... 30-53

2.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Temel Yaklaşımlar	30
2.1.1. Wagner Kanunu	30
2.1.2. Keynesyen Görüş.....	34
2.2. Literatürde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	35
2.2.1. Yabancı Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	36
2.2.2. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE

EKONOMETRİK BİR İNCELEME	54-66
3.1. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem.....	54
3.2 Veri Seti	54
3.3. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	55
3.4. Yöntem.....	56
3.4.1. Zaman Serilerinde Durağanlık Analizi	56

3.4.2. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi.....	57
3.4.3. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi	58
3.4.4. Hata Düzeltme Modeli	62
3.4.5. Granger Nedensellik Testi	64
SONUÇ VE ÖNERİLER	67
KAYNAKÇA	71
ZGEÇMİş.....	82

ÖZET

Kamu harcamaları artışı geçmişten beri üzerinde önemle durulan konulardan biri olmuştur. Kamu harcamalarında meydana gelen artışlar çeşitli nedenlere bağlanmış ve bunun üzerine farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden en dikkat çekenini ise Alman bilim adamı Adolf Wagner'in görüşüdür. Wagner "Kamu Harcamaları Artış Kanunu" ile kamu harcamalarında meydana gelen artışın ülkelerin ekonomik gelişmelerine bağlı olduğunu savunmuştur. Diğer bir ifadeyle, bir ekonomide kamu harcamaları artışının ekonomik gelişmeyi takip ettiğini ileri sürmüştür. Özetle, Wagner ekonomik büyümeyi neden, kamu harcamaları artışını ise bu gelişmenin bir sonucu olarak görmektedir. Diğer tarafta kamu harcamaları artışının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği görüşünü savunan Keynes'in Yaklaşımı bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, devlet özel sektörün üretilmediği eğitim, sağlık, altyapı, sosyal güvenlik gibi harcamalar yapmakta ve bu harcamalar pozitif dışsallık yaratarak ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiler meydana getirmektedir. Kısaca, Keynesyen Yaklaşım kamu harcamaları artışını neden, ekonomik büyümeyi ise bu harcamaların bir sonucu olarak görmektedir. Taban tabana zıt olan bu iki görüş gerek yabancı gerekse yerli literatürde kendisine geniş bir alan bulmuştur. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini araştıran çalışmalarda farklı zaman periyotları ve farklı ekonometrik yöntemler kullanıldığından ulaşılan sonuçlar da birbirinden farklı çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisi özelinde 2006:1-2021:4 dönemine ait üçer aylık verilerden faydalanan kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Engle-Granger eşbütünleşme testi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi ile sınamaktır. Bu kapsamda kullanılan değişkenler cari harcamalar, transfer harcamaları, yatırım harcamaları, savunma harcamaları, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, sosyal koruma harcamaları, toplam kamu harcamaları ve Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) şeklinde olup, değişkenlerin her birinin GSYİH ile olan ilişkisi ayrı ayrı incelenmiştir. Engle-Granger Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre toplam, transfer, cari ve sosyal koruma harcamaları ile ekonomik büyüme değişkenleri uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Hata düzeltme modelinden elde edilen bulgular toplam ve cari harcamalar için hem kısa hem de uzun dönemde Keynes hipotezinin; transfer harcamaları için kısa dönemde Wagner uzun dönemde Keynes hipotezinin, sosyal koruma harcamaları için kısa dönemde Wagner, uzun dönemde ise hem Wagner hem Keynes hipotezlerinin geçerli olduğunu göstermektedir. Granger nedensellik testi sonucuna göre ise kısa dönemde eğitim ve yatırım harcamaları için Keynes hipotezinin geçerli olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Zaman Serisi Analizi

ABSTRACT

The increase in public expenditures has been one of the issues that have been emphasized since the past. Increases in public expenditures have been attributed to various reasons and different opinions have been put forward on this. The most striking of these views is the view of the German scientist Adolf Wagner. Wagner argued that the increase in public expenditures with the “Public Expenditure Increase Law” depends on the economic development of the countries. In other words, he argued that the increase in public expenditures in an economy follows the economic development. In summary, Wagner sees economic growth as the cause and the increase in public expenditures as a result of this development. On the other hand, there is the Keynesian Approach, which argues that the increase in public expenditures positively affects economic growth. According to this approach, the state cannot produce the education that the private sector cannot produce. It makes expenditures such as health, infrastructure and social security and these expenditures affect economic growth positively by creating positive externalities. In short, the Keynesian Approach sees the increase in public expenditures as the cause and economic growth as a result of these expenditures. These two diametrically opposed views have found a wide area in both foreign and domestic literature. Since different time periods and different econometric methods are used in studies on the relationship between public expenditures and economic growth, the result are also different from each other.

The aim of this study is to test the relationship between public expenditures and economic growth with the Engle-Granger cointegration test, error correction model and Granger causality test, using quarterly data for the period 2006:1-2021:4 in Türkiye. The variables used in this context are current, transfer, investment, defense, expenditures, expenditures, social protection, and total public expenditures and Gross Domestic Product (GDP), and the relationship of each of the variables with GDP is examined separately. According to the Engle-Granger cointegration test results, total, transfer, current and social protection expenditures and economic growth variables move together in the long run. Findings from the error correction model indicate that the Keynesian hypothesis is confirmed for total and current expenditures both in the short and long run; It also shows that Wagner’s and Keynesian hypotheses are valid in the short and long run, respectively, for transfer expenditures. For social protection expenditure, Wagner's hypothesis is confirmed in the short run, and both Wagner's and Keynesian hypotheses are in the long run. According to the Granger causality test results, it was determined that the Keynes hypothesis is valid for education and investment expenditures in the short run.

Keywords: Public Expenditures, Economic Growth, Time Series Analysis

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Türkiye’de 2000-2007 Dönemi Gerçekleşen Kamu Harcamaları	27
2	Türkiye’de 2008-2019 Dönemi Gerçekleşen Kamu Harcamaları	28
3	Değişkenlere Ait Tanımlar	55
4	Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	55
5	ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	58
6	Eşbütünleşme Test Sonuçları-Toplam Harcamalar	60
7	Eşbütünleşme Test Sonuçları-Ekonomik Ayrım	60
8	Eşbütünleşme Test Sonuçları-Fonksiyonel Ayrım	61
9	Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları.....	63
10	Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	65
11	Özet Analiz Sonuçları.....	66

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	7
2	Kamu Harcamaları Artışına Neden Olan Faktörler	12
3	Kamu Harcamaları Sıçrama Hipotezi	18
4	Wagner Kanunu'nun Gelişim Aşamaları.....	32

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr
1	Türkiye’de 2000-2007 Dönemi Kamu Harcamalarının Seyri (GSYİH’ye Oranı).....	27
2	Türkiye’de 2008-2019 Dönemi Kamu Harcamalarının Seyri (GSYİH’ye Oranı).....	29

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller)
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EKK	: En Küçük Kareler (Least Squares)
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İBYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KMYKK	: Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu
SBB	: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SIC	: Schwarz Bilgi Kriteri
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

GİRİŞ

Geçmişten günümüze devlete yüklenen görevler çeşitli iktisat akımları tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Piyasalarda devlet müdahalesi olmadan ekonominin tam istihdam denge seviyesine kendiliğinden geleceğini savunan Klasikler, en iyi devletin piyasalara en az müdahale eden devlet olduğunu kabul etmektedirler. Klasik iktisatçılara göre devlet yalnızca özel sektör tarafından üretilemeyen adalet, sağlık, güvenlik gibi hizmetlerden sorumludur. Ancak 1929'daki Büyük Buhran karşısında çözüm üretemeyen Klasik görüş gözden düşmeye başlamıştır. O dönemde J. M. Keynes krize yönelik geliştirdiği çözüm önerileri ile gündeme gelmeyi başarmıştır. Klasiklerin aksine Keynes, devletin ekonomide düzenleyici bir görev üstlendiği ve bu yüzden ekonomik hayata müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadır. Nitekim Keynes'in bu görüşü büyük ilgi görmüş ve İkinci Dünya Savaşından sonra devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolü hızla artmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik kriz ile Keynes'in müdahaleci devlet politikası sorgulanmaya başlanmış ve bunun üzerine alternatif görüşler gündeme gelmiştir. Bu alternatif görüşler, yeniden serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ve devletin ekonomik yaşamdaki rolünün daraltılması gerektiği ilkesini savunmuşlardır. Bu bağlamda piyasa mekanizması ile özel girişimcilik ön plana çıkmış ve zamanla devletin ekonomiye yönelik müdahaleleri giderek azalmıştır. Ancak liberalleşme politikalarının benimsenmesine rağmen o dönemde kamu harcamalarında miktar olarak düşüş yaşanmamış, aksine artmaya devam etmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının sürekli olarak artması, devletin ekonomik hayat içerisindeki payının da artmasına sebep olmuştur. Kamu harcamalarındaki bu artışın nedenleri ve bunun yaratacağı etkiler iktisatçıların ilgi odağı olmayı başarmıştır. Dolayısıyla bu durum kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki olası ilişkilerin incelenmesini gündeme getirmiştir.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılmasında ortaya atılan birçok hipotezden iki temel görüş dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki ekonomik büyümenin sağlanmasında kamu harcamalarını içsel bir değişken olarak gören Alman İktisatçı Adolph Wagner'e aittir. Wagner'e göre kişi başına düşen gelir arttıkça buna paralel olarak bireylerin sosyal ve kültürel hayata yönelik talepleri de artmakta ve bu durum kamu harcamaları artışını beraberinde getirmektedir. Buna göre Wagner kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönünün ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğunu savunmaktadır. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisine yönelik diğer bir görüş ise Keynes'e aittir. Keynes'e göre kamu harcamaları artışları ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir. Ayrıca Keynes kamu harcamalarını ekonomik büyümeyi sağlayabilecek bir politika aracı olarak görmektedir.

Dolayısıyla Keynes bu iki değişken arasındaki nedenselliğin yönünün kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru olduğunu ile sürmektedir.

İnsan yaşamının çeşitli alanlarında bulunan kamu, toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve refah düzeyi yüksek bir yaşam alanı oluşturmaya yönelik düzenlemeler yapmaktadır. Bunların yanı sıra ekonomik açıdan üretimi arttırma, büyüme ve kalkınmayı sağlamaya yönelik politikalar da üretmektedir. Kamu otoritesi tarafından yapılan bu düzenlemeler kamunun harcamaları vasıtası ile yapılabilmektedir. Bu doğrultuda kamu harcamaları devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmek amacıyla yaptığı harcamalar olarak tanımlanabilmektedir. Devlet yaptığı bu harcamalar ile ekonomik, sosyal ve siyasal hayatı etkileyebilmektedir. Bu kapsamda siyasal ve ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi amacıyla kamu harcamalarının iktisadi hayattaki payının ne olması gerektiği büyük önem taşımakta, aynı zamanda ekonomide meydana gelen kısa süreli dalgalanmalara devletin müdahale etmesi kamu harcamalarının politika aracı olarak önemini arttırmaktadır.

Günümüzde hala bir politika aracı olarak kullanılan kamu harcamaları yatırımlarda, verimlilikte ve toplam talepte artışlar yaratarak ekonomik büyümeye katkı sağlamakta, öte taraftan gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde artan refah seviyesiyle birlikte toplumun ihtiyaçlarının artması ve çeşitlenmesi de kamu harcamalarının artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla önemli boyutlara ulaşan kamu harcamaları ve bu harcamalarının etkin kullanım sorununun varlığı bu iki değişken arasındaki ilişkinin araştırılmasını önemli kılmakta, aynı zamanda değişkenler arasındaki karşılıklı etkinin varlığı konunun çekiciliğini daha da arttırmaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik pek çok çalışma bulmak mümkündür. Ancak gerek ele alınan zaman periyodu gerekse kullanılan yöntemlerin farklı olması nedeniyle çıkan sonuçlar farklılık göstermektedir. Öte yandan kamu harcamalarının çeşitli alt bileşenlerinin olması ve konuyla ilgili yapılan çalışmalarda farklı bileşenlerin ele alınması da farklı sonuçların çıkmasında etkili olmaktadır. Bu çalışmada, hem toplam kamu harcamalarının hem de farklı alt bileşenlerinin ekonomik büyüme ile olan ilişkisi irdelenerek elde edilen son veriler ile literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, toplam kamu harcamaları ve çeşitli bileşenleri olan cari, yatırım, transfer, savunma, eğitim sağlık ve sosyal koruma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi için 2006:1-2021:4 dönemine ait üçer aylık verilerden faydalanarak araştırmaktır.

Üç bölümü kapsayan çalışmanın birinci bölümünde, kamu harcamalarının tanımı üzerinde durulmuş, kamu harcamalarının sınıflandırılması, kamu harcamalarının artış nedenleri, kamu

harcamalarının artışıını açıklayan bazı yaklaşımlar hakkında bilgi verilmiş ve son olarak kamu harcamalarının Türkiye’de gelişimine değinilmiştir.

İkinci bölümde öncelikle kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini açıklayan iki temel görüşe değinilmiş, ardından bu iki değişken ile ilgili olarak yapılmış önceki çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemek amacıyla yararlanılan veri seti ve ekonometrik yöntemler hakkında bilgi verilmiş, ardından Engle-Granger eşbütünleşme testi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi kullanılarak araştırılan kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisine yönelik analiz sonuçlarına yer verilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAMU HARCAMALARI KAVRAMI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

İnsanlar yaşamları boyunca devlet ile etkileşim içinde olmaktadır. Devlet, bir yandan mal ve hizmet üretiminde rol alırken diğer yandan mal ve hizmet talebi oluşturmak durumundadır. Bu nedenle devlet, kamu hizmeti sunmak için harcama yapmakta ve bu harcamaları finanse etmek için de kaynak yaratmak durumundadır. Diğer taraftan devletin yaptığı kamu harcamalarının ülke ekonomileri üzerinde önemli etki ve fonksiyonları bulunmaktadır. Devlet, kamu harcamaları kanalıyla bir ülkede ekonomik bakımdan üretim, yatırım, tüketim, milli gelir, kaynak dağılımı gibi faktörleri etkileyebilmekte; aynı zamanda bu harcamalar yoluyla sosyal bakımdan ülkenin gelir dağılımını düzenleyebilmekte ve sosyal hizmet sunma işlevini yerine getirebilmektedir. Dolayısıyla hem ekonomik hem de sosyal bakımdan ülke ekonomileri üzerinde önemli etkiler yaratan kamu harcamaları konusunun incelenmesi önem arz etmektedir.

1.1. Kamu Harcamaları Kavramı

Bireylerin bir arada yaşama isteklerinden doğan bazı ortak ihtiyaçlar bulunmaktadır. Toplumun zamanla değişmesi ve gelişmesi, söz konusu ihtiyaçların yapısını ve kapsamını da önemli boyutlarda değiştirmiştir. Artmakta olan ihtiyaçlar neticesinde, lüzum olan mal ve hizmetlerin temin edilmesi harcama yapılma gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Devlet, üstlendiği kamu görevini yerine getirebilmek ve varlığını sürdürmek için bazı harcamalar yapmak zorundadır. Devlet, kamusal hizmet sağlama amacının yanı sıra büyüme ve kalkınma hızını arttırmak, kaynak dağılımını düzeltmek, gelir dağılımını iyileştirmek, tam istihdamı gerçekleştirmek gibi amaçlarla da kimi zaman direkt olarak mal ve hizmet almakta, kimi zaman da özel kesime karşılıksız ödeme yapmaktadır (Uluatam, 2003: 203). Devletin yapmış olduğu bu harcamaların tümü kamu harcaması olarak adlandırılmaktadır.

Klasikler, kamu harcaması olarak devletin sadece iç ve dış güvenlik ve adalet için yaptığı harcamaları kabul etmişlerdir. Onlar kamu harcamalarının ekonomik sürece etki etmediği görüşünde olduklarından dolayı geçmiş dönemlerde kamu harcamalarını inceleme gereği duymamış, önemini belirtip veri olarak almışlardır. Öyle ki geçmişte, kamu harcamalarından ziyade bir ekonomide vergi yükünün adil dağılımı konusu daha çok önem arz etmekteydi (Burkhead ve Miner, 2017). Zaman içerisinde devlet hizmetlerinde meydana gelen gelişmeler,

kamu harcamalarının ekonomideki öneminin artması, kamu harcamalarına yönelik bazı görüşler ve özellikle Keynes'in yatırımlar açısından kamu harcamalarının üzerinde durulması gerektiği görüşü, bu konunun değer kazanması ve daha yakından incelenmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir (Edizdoğan, 2007: 39).

Devlet kavramının ve fonksiyonlarının farklı yorumlanmasından ötürü kamu harcamaları üzerinde çeşitli tanımlamalar yapmak mümkündür. Kamu harcamaları, basitçe, devletin mal ve hizmet alımı için yaptığı harcamalardır. Diğer bir ifadeyle toplumdaki bireylerin bir arada yaşaması sonucu ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması için yapılan harcamalar şeklinde tanımlanabilir (Erdem vd., 2003: 28). Türk (1999: 27), modern anlamda kamu harcamalarını, belirli koşullara uyarak kamu kurumlarının toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak, sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmek amacıyla yapılan harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere devlet, ekonomik faaliyetlerin yönünü değiştirmek, yoğunluğunu azaltmak veya arttırmak şeklinde ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunmaktadır. Örneğin; ihracata uygulanan sübvansiyonlar ile ihraç edilen ürünün üretimi arttırılabilir veya tarımsal üretimi arttırmak amacıyla gübre üreticilerine sübvansiyon verilerek gübre fiyatlarının artmasına engel olunabilir. Tanımı itibariyle kamu harcamaları bazı özelliklere sahiptir. Bu özellikler;

- Yapılan hizmetler karşılığında para ödenmesi,
- Yetki verilmiş kişi veya kurumlar tarafından yapılması,
- Zamanla artış göstermesi,
- Kamusal ihtiyaçları karşılıyor olması şeklindedir.

Diğer yandan kamu harcamalarını özel harcamalardan ayıran bazı unsurlar söz konusudur. Bunlar (Kökocak, 2011: 215);

- Gelirden önce belirlenmesi,
- Kar güdüsünün olmaması,
- İktisadi özelliklerinin yanında politik özellikleri de barındırması,
- Nicelik ve yarattığı etki açısından daha büyük ölçekli olmasıdır.

24.12.2003 tarihinde 25326 sayı numarası ile yayınlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na (KMYKK) göre kamu harcamaları aşağıdaki başlıklar altında yapılmaktadır (5018 sayılı Kanun mad. 3/h):

- “Kanunlarına veya Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine dayanılarak yaptırılan iş,
- Alınan mal ve hizmet bedelleri,
- Sosyal güvenlik katkı payları,

- İç ve dış borç faizleri,
- Borçlanma genel giderleri,
- Borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar,
- Ekonomik, mali ve sosyal transferler,
- Verilen bağış ve yardım ile diğer giderler”.

Günümüz ekonomilerinde kamu harcamalarının büyük bir kısmını merkezi devlet örgütü gerçekleştirirken, diğer kısmını yerel yönetimler ve devlet adına diğer bazı kuruluşlar gerçekleştirmektedir. Ayrıca bu harcamalar önceden belirlenmiş bir yasal süreç içerisinde yapılmaktadır. Hangi harcamaların kamu harcaması olduğu konusunda bir sınır olmamakla birlikte merkezi devlet yönetimi ile yerel yönetimler tarafından yapılan harcamaların kamu harcaması olduğu konusunda ortak bir görüş bulunmaktadır (Kökocak, 2011: 214). Kamu harcamalarını dar anlam ve geniş anlam şeklinde tanımlamak da mümkündür.

Dar Anlamda Kamu Harcamaları: Dar anlamda kamu harcamaları, yapılan kamu hizmetlerinin karşılığı olarak merkezi devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından yapılan harcamalardır. Bu tanım, bir bakıma devletin ve diğer kamu kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu gelirin tespit edilmesinde önemli bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte dar anlamda kamu harcamaları, harcama yapanın hukuki kişiliğine bağlanmasından ötürü hukuki tanım olarak nitelendirilmekte ve bu bir bakıma klasik maliye görüşüne uygun düşmektedir (Yılmaz ve Kaya, 2005: 259). Merkezi devlet örgütü ve mahalli idarelerin dışında kalan kuruluşların harcamalarında uygulamaya yönelik güçlükler, bu harcamaların hesaplanmasını zorlaştırmaktadır. Bu uygulama güçlükleri ülkeler arasında ve zaman içinde karşılaştırma yapmayı zorlaştırmakta hatta kimi zaman olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle kamu harcamaları ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak dar anlamda kamu harcamaları dikkate alınmaktadır (Edizdoğan, 2007: 39-40).

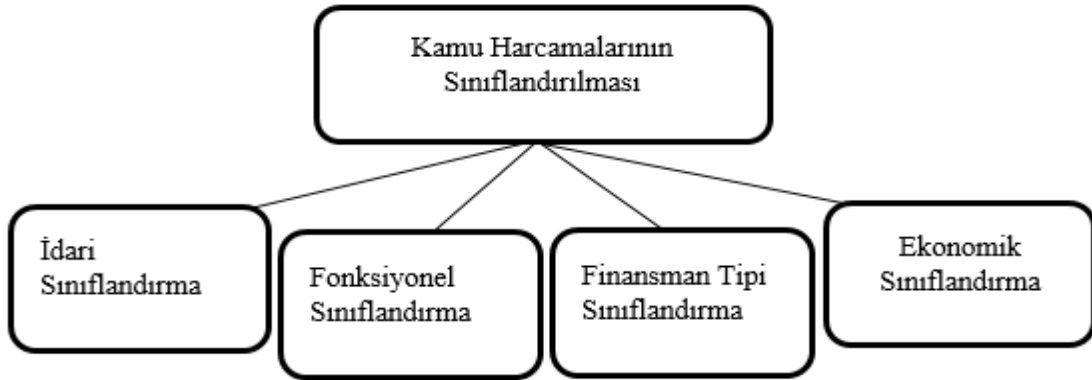
Geniş Anlamda Kamu Harcamaları: Geniş anlamda kamu harcamaları ise harcamaları yapan kişilerin hukuki niteliklerinden ziyade devletin iktisadi ve sosyal hayatta üstlendiği rol göz önünde bulundurulmaktadır. Bu bağlamda geniş anlamı ile kamu harcamaları; merkezi idare, kamu iktisadi kuruluşları, mahalli idareler ve sosyal güvenlik harcamaları sonucunda devletin kasasında oluşan azalmalar şeklinde tanımlanabilir (Güder vd., 2016: 48). Bu açıklamalardan yola çıkarak kamu harcamaları; devlet, kamu tüzel kişileri ve bu yetkiye sahip diğer bazı kuruluşların yaptıkları harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda kamu harcamaları kapsamına giren harcamalar ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Toplum yararına hizmet yapan bazı kurumların ürettikleri ve sattıkları mallar (belediye otobüsleri, su, hava gazı, metro, tramvay vb. işletme ve tesisler) ve bunlara uyguladıkları fiyatlar kamu hukuku yararına düzenlenmekte ve kamu yararı niteliğinden dolayı geniş anlamda kamu harcamaları kapsamına girmektedir (Edizdoğan, 2007: 40-41).

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere genel tanımıyla kamu harcamaları, hem devletin hem de diğer kamu ve özel hukuk kişilerinin hizmet karşılığında yaptığı ödemelerin tümüdür. Klasik iktisatçıların savunduğu liberal ekonomilerde dar anlamda kamu harcamaları uygulanmakta ve bu harcamalar milli güvenlik, asayiş, zorunlu öğretim gibi harcamalarla sınırlandırılmaktadır. Oysa geniş anlamda kamu harcamalarına göre piyasada kamu ve özel sektör aynı anda bulunmakta ve devlet çok yönlü ve aşırı faaliyet alanına sahip olmaktadır (Kalenderoğlu, 2005: 31).

1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamalarının sınıflandırılması, aynı nitelikteki veya aynı alanlara ait harcamaların gruplar halinde toplamasıdır. Sınıflandırma, savurganlık ve keyfilikten kaçınmayı kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda yapılan harcamaların daha hızlı, etkin, verimli ve daha az maliyetle yapılmasını sağlamaktadır (Türk, 1999: 45). Bu harcamaların sınıflandırılması; farklı hizmetlere yapılan harcamaları gruplandırabilmek ve bu gruplandırmalar arasında karşılaştırmalar yapabilmek açısından kolaylık sağlamaktadır. Bununla beraber, kamu harcamalarında meydana gelen artışın daha çok hangi alanlara yöneldiği konusunda da bilgi vermektedir. Belirli ölçütlere göre yapılan bu sınıflandırma, bir yandan harcamaları finanse etmek için yararlanılacak kaynakların rasyonel dağılmasına, diğer yandan toplumun sosyal, ekonomik ve mali yöndeki beklentilerinin karşılanması bakımından önem arz etmektedir (Mızırak ve Üçler, 2012: 181).

Şekil 1: Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Son dönemlere kadar Türk bütçe sisteminde kamu harcamaları ekonomik sınıflandırma ve idari-fonksiyonel sınıflandırma olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ekonomik sınıflandırma, yatırım cari ve transfer harcamalarından oluşurken, idari-fonksiyonel sınıflandırma harcama yapılan hizmete göre sınıflandırılmaktadır. Ancak Türkiye’de tüm hükümleriyle 2005 yılından itibaren uygulanmaya başlanan 5018 sayılı KMYKK ile birlikte analitik bütçe kod sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Analitik Bütçe Sınıflandırması ile bütçe sistemi içerisinde bulunan harcamalar Şekil 1’de görüldüğü gibi idari, fonksiyonel, ekonomik ve finansman tipi sınıflandırma olmak üzere dört farklı şekilde tasnif edilmiştir (Kantarcı ve Karacan, 2008: 154).

1.2.1. İdari Sınıflandırma

İdari sınıflandırma, hizmeti veren veya bu hizmete yönelik harcamayı yapan idari birimleri dikkate alarak yapılan sınıflandırmadır. Geleneksel bütçe sistemi idari sınıflandırmayı benimsemektedir. Bu sınıflandırmada amaç, hangi alana harcama yapıldığından ziyade ilgili dönemde harcama yapılan kamu kuruluşunu ve bu kuruluşa yapılan harcama miktarını göstermektir. Diğer bir ifadeyle idari sınıflandırmada ölçüt kamu harcamasını yapan idari birim olmaktadır (Susam, 2015: 180).

1.2.2. Fonksiyonel Sınıflandırma

Fonksiyonel sınıflandırma, hizmeti yapan kuruluşun yerine yapılan harcamaların hangi devlet fonksiyonları için ve ne amaçla yapıldığını gösteren sınıflandırma türüdür. Dolayısıyla fonksiyonel sınıflandırmada esas olarak hizmet dikkate alınmaktadır (Türk, 1999: 47). Fonksiyonel sınıflandırmada, devlet faaliyetlerine yönelik yapılan harcamalar izlenmekte ve bu sayede uluslararası karşılaştırma yapılabilir (Çöker, 2018: 61). Ayrıca bu sınıflandırma, harcamaların bir düzen haline getirilmesini sağlamak ve böylelikle kamu hizmetleri arasında ayırım yapılarak kaynakların etkin bir şekilde dağılmasına olanak vermektedir (Altay, 2019: 121).

Türkiye bütçesinde kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırması, uluslararası standartlar ve Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği'nin 337. maddesi uyarınca yapılmaktadır. Buna göre Türk Bütçe Sistemi'nde fonksiyonel anlamda kamu harcamaları sınıflandırması iki düzeyde yapılmaktadır. İlk düzeyde kamu harcamalarının genel işlevlerini ayırt etmek amacıyla on adet kod kullanılmakta, ikinci düzey ise birinci düzeydeki kalemlerin alt başlıkları şeklinde ele alınmaktadır. İlk düzeyde yer alan kamu harcamalarını aşağıdaki gibi sıralanmak mümkündür (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020, 1–9);

- Genel Kamu Hizmetleri,
- Ekonomik İşler ve Hizmetler,
- Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri,
- Savunma Hizmetleri,
- Eğitim Hizmetleri,
- Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlar,
- Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri,
- Sağlık Hizmetleri,
- İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri,
- Çevre Koruma Hizmetleri

Fonksiyonel sınıflandırma ile yapılan kamu harcamaları bir tarafta devletin yerine getirdiği faaliyetlerin maliyetini göstermesi açısından, diğer tarafta sistemsel aksaklıkların analizi açısından büyük önem taşımaktadır.

1.2.3. Finansman Tipi Sınıflandırma

Finansman tipi sınıflandırma, harcamaların yapıldığı kaynakların gösterilmesi amacıyla yapılan bir sınıflandırmadır. Burada ödemenin nereye yapıldığının veya hangi amaçla yapıldığının bir önemi olmamaktadır. Ayrıca bu sınıflandırma tipi devlet tanımında yer alan kurumların kavranması için de önem arz etmektedir (Tüğen, 2010: 218-219). Bunun yanı sıra finansman tipi sınıflandırma dış proje kredileri ve özel ödeneklerin takibine konusunda da kolaylık sağlamaktadır (Mutluer vd., 2007: 146).

1.2.4. Ekonomik Sınıflandırma

A. C. Pigou'nun öncülüğünü yaptığı ekonomik sınıflandırmada amaç devletin üstlendiği görevleri yerine getirirken yürüttüğü faaliyetlerin ulusal ekonomi üzerindeki etkilerinin izlenmesi ve değerlendirilmesidir. (Yayla ve Tülümcü, 2017: 166; Mutluer vd., 2007: 147). Dolayısıyla kamu harcamaları sınıflandırılırken yapılan harcamaların miktarı kadar bileşimi, niteliği ve içeriği hakkında da bilgiler barındırılmalıdır. Ekonomik sınıflandırma aynı zamanda hizmet, harcama planlaması ve etkin kaynak kullanımı konusunda fayda sağlamaktadır. Bu sınıflandırma tipi kaynak kullanan ve gelir aktaran harcamalar olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan ilki için yapılan harcamalar, üretim faktörünün, ara mal, ham madde veya bir hizmetin satın alınması ile meydana gelirken, ikincisi devlet eliyle satın alma gücünün bir kesimden başka bir kesime aktarılması ile oluşmaktadır. Reel harcamalar kaynak kullanan harcamalar, transfer harcamaları ise gelir aktaran harcamalar şeklinde ifade edilmektedir (Orhaner, 2007: 115; Susam, 2015: 183). Türkiye analitik bütçe sisteminde ekonomik sınıflandırma dokuz kalemden oluşmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Personel Giderleri,
- Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri,
- Mal ve Hizmet Alımları Giderleri,
- Sermaye Transferleri,
- Yedek Ödenekler,
- Faiz Giderleri,
- Cari Transferler,
- Sermaye Giderleri,
- Borç Verme.

Bunlardan ilk dört kalem reel harcamalar içerisinde yer alırken, geriye kalan harcama kalemleri transfer harcamaları içerisinde yer almaktadır. Ekonomik sınıflandırma, aşağıda reel/gerçek ve transfer harcamaları olarak iki şekilde ele alınmaktadır.

1.2.4.1. Reel Harcamalar

Reel harcamalar, devletin üstlendiği hizmetleri gerçekleştirmek amacıyla mal ve hizmet alımı sonucu ödediği parasal değerdir. Daha basit bir ifadeyle devletin tüketim ve yatırım amacı ile gerçekleştirdiği harcamalardır. Bu harcamalar devletin memur ve işçilere ödediği aylık ve ücretlerin yanı sıra fiziki mallara (araç, bina, arsa vb.) yaptığı ödemeler de olabilmektedir. Reel harcamalar, ekonomiyi doğrudan etkileyebilen harcamalardır. Özellikle kısa dönemde toplam talep üzerinde büyük etkiye sahiptir. Nitekim devlet, çeşitli üretim faktörlerini satın alarak ekonomide bir talep oluşturmakta ve bu sayede milli gelir üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır (Altay, 2019: 122; Kökocak, 2011: 218). Reel harcamalar, cari, yatırım ve kalkınma carileri olmak üzere üç alt şeklinde ele alınmaktadır.

1.2.4.1.1. Cari Harcamalar

Tüketim mallarına yönelik olarak gerçekleştirilen ve faydası genellikle bir yıl içerisinde kaybolan mal veya hizmet alımları sonucu oluşan harcamalara cari harcamalar denir. Bu harcamalar özellikleri itibarıyla her yıl tekerrür etmekte ve harcama yapılan dönemde ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte bu harcamalar ekonomide toplam talep, toplam arz ve efektif talep üzerinde de bir etkiye yol açmaktadır (Akdoğan, 2019: 92). Personel giderleri, memur aylıkları, kira, ısıtma ve benzeri harcamalar cari harcamalar içerisinde yer almaktadır. Bu harcama türünde en büyük payı personel giderleri oluşturmaktadır.

1.2.4.1.2. Kalkınma Carileri

Kalkınma carisi, insana ve diğer üretim faktörlerine yapılan yatırım olarak nitelendirilen ve etkisi bir yıldan fazla süren harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Sözelimi, sağlık veya eğitim için yapılan harcamalar kişiler üzerinde üretici güç olarak gelecek yıllarda kalıcı etkiler göstermekte ve bunlar kalkınma carisi olarak nitelendirilmektedir (Bulutoğlu, 2003: 196). İnsan sermayesinin ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu etkisi ile ilgili görüşlerin yaygınlık kazanması, eğitim ve sağlık harcamalarını üzerinde bir artışa neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin refah düzeyine ulaşabilmek için insan sermayesine yatırım yapılması gerekliliği savunulmaktadır (Mutluer vd., 2007: 131).

1.2.4.1.3. Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları, ekonomik verimlilik ve üretkenlik üzerinde pozitif etkiler yaratan, kaynakların daha etkin kullanımı konusunda fayda sağlayan ve etkisi genellikle bir yılın üzerinde olan mallara yönelik yapılan harcamalardır (Edizdoğan, 2007: 89). Diğer bir ifadeyle, sermaye birikimi amacıyla devletin gerçekleştirdiği harcamalara yatırım harcamaları denmektedir. Yatırım harcamaları ekonomide hem istihdam hacmini genişleten hem de ekonomik ölçeği genişleterek üretimi arttıran harcamalardır.

Bir ülkenin kalkınmasında sabit sermaye büyük önem arz etmektedir. Özellikle fakirlik kısır döngüsünde olan az gelişmiş ülkeler için bu kısır döngüden kurtulmak ve üretimi arttırmak için yatırım harcamalarının yapılması son derece önemli olmaktadır (Erdem vd., 2003: 52).

1929 ekonomik krizi sonrası devletin ülke ekonomisi içinde önem kazanması nedeniyle yatırım harcamalarının önemi de giderek artmıştır. Devlet, kalkınmanın gerçekleşmesi, ekonomik büyümenin sağlanması, istihdam seviyesinin artırılması, ekonomide istikrarın ve gelir dağılımında adaletin gerçekleştirilmesi, kaynak kullanımında etkinlik gibi hedeflerin hayata geçirilmesi için yatırım harcamalarından yararlanmaktadır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için öncelikle üretimde artışın sağlanması gerekmektedir ve bu da ancak yatırım harcamaları yapmakla mümkün olmaktadır (Orhaner, 2007: 117-118). Yapılan bu açıklamalar doğrultusunda yatırım harcamalarının üretim kapasitesi üzerinde doğrudan olarak bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir.

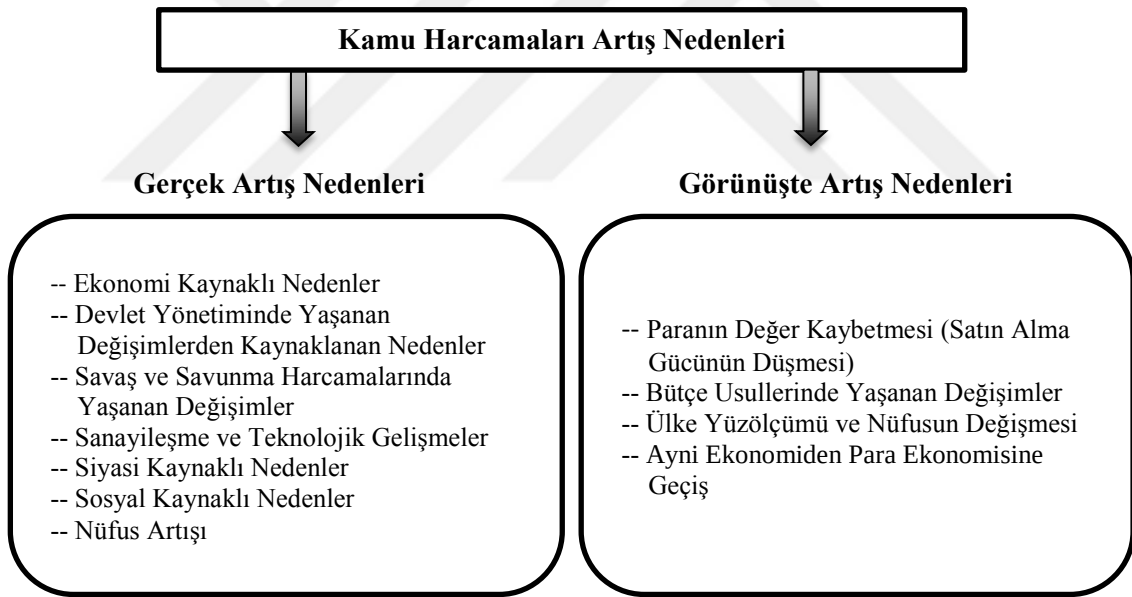
1.2.4.2. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları en basit ifadeyle, devletin karşılığında bir mal veya bir hizmet talebinde bulunmadan gerekli görülen bazı kişi veya gruplara yapılan karşılıksız fon aktarımıdır (Alkan ve Ümit, 2015: 249). Transfer harcamaları milli gelir üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir. Transfer harcamasının üretime etkisi, harcama yapmak yerine gelirin birtakım kişi veya grup arasında el değiştirmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda ise kaynak dağılımı da değişmektedir. Öğrencilere verilen burslar, emekli aylıkları, dul ve yetim aylıkları, fakir veya kimsesizlere yapılan ödemeler transfer harcamaları niteliğindedir. Bu harcamaların yanı sıra devlet birtakım hedeflere ulaşmak amacıyla da ekonomik birimlere karşılıksız yardımlarda bulunabilmektedir. Bunlar; çeşitli vergilerin alınmaması, belli bir sektöre sübvansiyon verilmesi veya iktisadi devlet teşekküllerinin zararlarının karşılanması şeklinde sıralanabilmektedir (Kökocak, 2011: 219). İç ve dış borç faiz ödemeleri bütçe sistemimizde en önemli transfer harcamaları kalemlerini oluşturmaktadır.

1.3. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri

Kamu harcamalarının zaman içindeki seyrine bakıldığında genellikle her ülkede bir artış trendinde olduğu gözlemlenmektedir. Sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak zamanla devletin üstlenmiş olduğu yetki, görev ve sorumluluklar da değişmektedir. Dolayısıyla kamu harcamalarının niteliği ve büyüklüğünde de değişimler yaşanmakta ve bu değişimler kamu harcamaları artışı ile sonuçlanmaktadır. Ancak kamu harcamalarında görülen bu artışların tamamının gerçek artış olduğu sonucunu çıkarmak yanlış olacaktır. Şöyle ki; devletin kamu hizmetlerini karşılarken kullandığı iktisadi malların miktarında görülen artışlar gerçek artış olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında, kamu hizmetlerinin karşılanmasında kullanılan iktisadi malların miktarı sabit iken harcama rakamlarında bir artış yaşıyor ise bu görünüşte bir artış olmaktadır. Buna göre kamu harcamalarında gerçekte görülen artışlar reel kaynaklı iken görünüşte yaşanan artışlar parasal kaynaklı olmaktadır. Şekil 2’de kamu harcamalarının artış nedenleri gösterilmektedir.

Şekil 2: Kamu Harcamaları Artışına Neden Olan Faktörler

1.3.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri

Devlet tarafından gerçekleştirilen kamu hizmetinin miktarı ya da bu hizmetlerde meydana gelen kalite artışı reel kaynaklı artışlardır. Buna göre kamu harcamalarında meydana gelen reel artışlara gerçek artış denilmektedir. Kamu harcamalarının gerçek artışına sebep olan faktörler; sanayileşme ve teknolojik gelişmeler, ekonomik, sosyal, siyasi nedenler, devlet anlayışında oluşan değişiklikler, sanayileşme ve teknolojik gelişmeler, savaş ve savunma harcamalarında meydana gelen değişiklikler ve nüfus artışı olarak sıralanabilmektedir.

1.3.1.1. Ekonomi Kaynaklı Nedenler

Gelir düzeyi artan kişiler öncelikle zorunlu ihtiyaçlarını oluşturan yeme, içme, barınma, ısınma, giyinme gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelirken, gelir seviyesi artmaya devam ettikçe bu zorunlu ihtiyaçların yanı sıra dinlenme kültür, sanat gibi sosyal faaliyetlerde bulunma istekleri de artış göstermektedir. Ayrıca gelir düzeyi artan bireyler hem özel ihtiyaçlarını hem de kamusal ihtiyaçlarını gidermede nitelik ve miktar olarak daha iyi hizmetler beklemektedirler. Dolayısıyla kişi başına düşen ve kamu hizmetlerinin karşılanması amacıyla kullanılan iktisadi mallarda görülen artışlar ve bilhassa ekonomik büyümenin beraberinde getirdiği hizmet genişlemesi kamu harcamalarında artışa yol açmaktadır (Edizdoğan, 2007: 65).

Diğer taraftan devletin yeni görevler edinmesi, piyasa dengesizliklerini gidermeye yönelik tedbirler alması gibi durumlar devletin ekonomik hayattaki rolünü arttırmakta ve bu durum kamu harcamaları artışına sebep olmaktadır. Sonuç olarak hem devletin faaliyet alanının genişlemesi sonucu artan harcamalar, hem de durgunluk dönemlerinde uygulanan genişletici politikalar kamu harcamalarının nitelik ve miktar olarak arttırmaktadır.

1.3.1.2. Devlet Yönetiminde Yaşanan Değişimlerden Kaynaklanan Nedenler

Devlet kuruluşlarının yönetim ve kademelerinde meydana gelen değişimler devletin üstlendiği ve yerine getirmek mecburiyetinde olduğu görevleri çeşitlendirmekte ve bu durum kamu harcamaları artışını beraberinde getirmektedir. Şöyle ki, sosyal devlet refah devlet anlayışının benimsemesi ile birlikte devletin ekonomideki rolü ve faaliyet alanı genişlemektedir. Sosyal devlet anlayışına göre devlet; sosyal güvenliği sağlamak, eğitim sağlık gibi hizmetleri sunmak, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak, ekonomik istikrarı sağlamak gibi faaliyetleri yerine getirmekle mükelleftir. Sosyal devlet anlayışına geçişle beraber devlet neredeyse her alanda aktif rol almakta ve ekonomik anlamda ülkenin gelişmesi ve genişlemesi amacıyla kamu harcamalarını önemli miktarlarda arttırmaktadır. Ekonominin yanı sıra devletin sosyal ve kültürel alanda da aktif rol almaya başlamasıyla kamu harcamalarında miktar, nitelik ve nitelik olarak artışlar yaşanmaktadır. Devletin yukarıdaki amaçlar doğrultusunda yaptığı bu hizmetler kamu harcamalarının gerçekte artışına neden olmaktadır (Kalenderoğlu, 2017: 71).

1.3.1.3. Savaş ve Savunma Harcamalarında Yaşanan Değişimler

Devletler, ülkenin jeopolitik konumu, ülke içerisindeki terör faaliyetleri, diğer ülkeler ile ilişkileri, iç veya dış tehdit unsurlarına karşın tedbirli olmak amacıyla askeri ve savunmaya yönelik önemli boyutlarda yatırımlar yapmaktadır. Yukarıda saydığımız bu nedenlerden dolayı savunma ve askeri harcamalar kamu harcamaları içerisinde ciddi bir paya sahip olmaktadır. Savaş öncesi, sonrası ve savaş sırasında kamu harcamaları önemli boyutlara ulaşmaktadır. Savaş sonrası

dönemlerde savunmaya yönelik yapılan araç ve gereçlerin tedarik edilmesi, bunların bakım ve onarımı, teknolojik gelişmeye paralel olarak yeni savaş araç ve gereçlerdeki çeşitlenme ve yeni ürünlerin üretilmesi de kamu harcamalarında artışa neden olmaktadır (Kökocak, 2011: 234; Orhaner, 2007: 109).

1.3.1.4. Sanayileşme ve Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik nedenlerde kamu harcamalarının artışı üzerinde ekonomik nedenler kadar etkili olabilmektedir. Teknolojideki yeni buluşlar hem bireysel hem de toplumsal boyutta yeni ihtiyaçların doğmasına neden olmaktadır. Telefon, telgraf, televizyon, radyo, bilgisayar vb. araçlar birer örnek niteliğindedir. Meydana gelen bu gelişmeler devletin görevlerini arttırmasının yanı sıra hizmetlerin maliyetini de arttırmaktadır (Edizdoğan, 2007: 70). Sözgelimi; ulaşım ile ilgili araçların bulunması ve kullanım alanının genişlemesi ve bu araçlardan yararlanılma isteği gerekli harcamaların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bunun yanı sıra sağlıkla ilgili ihtiyaçların karşılanması amacıyla bu alanda yapılan yeniliklerin izlenmesi ve bunların ülkeye aktarılması da kamu harcamalarını önemli oranda arttırmaktadır (Akdoğan, 2019: 81).

1.3.1.5. Siyasi Kaynaklı Nedenler

Kamu harcamalarının artışına sebep olan bir diğer faktör siyasi kaynaklıdır. Şöyle ki, bir tarafta seçmenlerin isteklerini gerçekleştirme diğer taraftan partilerin vaatlerini yerine getirme çabası devletin yükünü arttırmakta ve bunların yerine getirilmesi kamu harcamalarında ilave bir artışa sebep olmaktadır. Seçim yolu ile gelen iktidar kamuoyunun tercih ve isteklerine önem vermek ve tekrardan seçilebilmek amacıyla seçmen kesimine daha geniş hizmetler sunmak durumundadır. Yapılan bu hizmetler sonucunda da kamu harcamaları artış göstermektedir (Edizdoğan, 2007: 69).

1.3.1.6. Sosyal Kaynaklı Nedenler

Ekonomik değişmelerle beraber toplumsal yapıda da bazı değişiklikler yaşanmıştır. Kentleşme ile birlikte altyapı ve güvenlik hizmetlerine olan talebin artması, sanayileşme ile ortaya çıkan çevre sorunlarının devlet tarafından çözülmesi, sosyal güvenlik hizmetlerinin devlete geçmesi gibi faktörler devleti yeni harcamalar yapmaya zorlamaktadır (Kalenderoğlu, 2017: 75-76). Bunların yanı sıra, ücretsiz sağlık ve eğitim, yaşlı ve düşük kimselere yönelik sosyal haklar, toplumun refah bir yaşam sürdürebilmesi açısından gerçekleştirilen uygulamalar bütçe rakamlarının artışına neden olmaktadır (Akdoğan, 2019: 81).

1.3.1.7. Nüfus Artışı

Bir ülkede nüfus artışı ile birlikte yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum devletin daha fazla kamu hizmeti sunmak anlamına geldiğinden kamu harcamalarının yükselmesine neden olmaktadır. Nüfus artışı konut, sağlık, eğitim vb. hizmetlerin karşılanması ve geliştirilmesi için daha fazla harcama yapmayı zorunlu kılmaktadır. Yiyecek, barınma gibi zorunlu ihtiyaçların yanı sıra insanların birlikte yaşaması sonucu ortaya çıkan elektrik, su, güvenlik, temizlik ve benzeri hizmetlerin karşılanması da kamu harcamalarının arttırmaktadır (Edizdoğan, 2007: 70-71). Devlet sadece miktar olarak değil yaşanan gelişmelere uygun olarak hizmetlerin niteliğini ve kalitesini de arttırmaktadır (Kalenderoğlu, 2005: 36).

1.3.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Devlet tarafından sunulan hizmetlerin kalitesi veya miktarı değişmezken bu hizmetler için ödenen bedellerde bir artış yaşıyorsa bu durum görünüşte artış olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle devlet tarafından kullanılan üretim faktörlerinin (emek, sermaye, doğal kaynaklar, müteşebbüs) miktarında değişiklik yokken, çeşitli nedenlerle kamu harcamalarının rakamsal artışı görünüşte artış olmaktadır. Kamu harcamalarında görünüşte artışa neden olan etkenler; bütçe ve yönetim tekniğinde yaşanan değişimler, nüfus ve ülke sınırlarının değişmesi, bazı kamu hizmetlerinin para karşılığında yapılması ve paranın satın alma gücünde meydana gelen azalma şeklinde sıralanabilir.

1.3.2.1. Paranın Değer Kaybetmesi

Paranın satın alma gücünün azalması sonucunda sunulan hizmetin miktar ve kalitesinde herhangi bir değişiklik yokken, aynı birim hizmeti sağlamak için yapılan harcama miktarı artmaktadır. Diğer bir ifadeyle burada mal veya hizmetlerde bir artış meydana gelmezken, o mal veya hizmete ödenen bedel enflasyon nedeniyle artmaktadır. Sözelimi; daha önce bir mal veya hizmet 50 TL'ye alınırken enflasyon nedeniyle bu mal veya hizmet alımı 100 TL'ye çıkmıştır. Dolayısıyla mal veya hizmetin miktarı ve kalitesinde bir değişiklik yokken ona ödenen bedel artmışsa bu durum kamu harcamalarının görünüşte artmasına neden olmaktadır.

1.3.2.2. Bütçe Usullerinde Yaşanan Değişimler

Kamu harcamalarının görünüşte artış nedenlerinden biriside bütçe hazırlama yöntemlerinde yaşanan değişimlerdir. Bütçede safi (net) usulden vazgeçilerek gayrisafi usule geçilmesi bu değişimlerden birisidir. Devlet bütçeleri daha önce safi usule göre tutulmaktaydı. Safi usulde, bütçe içerisindeki gelir ve giderler ayrı ayrı ve net bir şekilde görülmez, bu kalemler birbiri içine gizlenirdi. Ancak günümüzde bu usul terk edilmiş ve gayrisafi usule geçilmiştir. Safi usulün aksine

burada gelir ve gider kalemleri bütçeye ayrı ayrı kaydedilmektedir. Dolayısıyla eskiden gider olarak görünmeyen harcamalar bugün bütçede gider olarak görünmekte ve bunun sonucunda kamu harcamalarında görünüşte bir artışa sebep olmaktadır (Kalenderoğlu, 2017: 75).

1.3.2.3. Ülke Yüzölçümü ve Nüfusun Değişmesi

Kamu harcamalarını görünüşte arttıran bir diğer neden ülke yüz ölçümü ve nüfusun değişmesidir. Yüz ölçümü değişen ülkeye yapılan kamu hizmetinin miktarı veya kalitesi aynı iken bu hizmetler için yapılan harcamalarda artış yaşanmaktadır. Diğer taraftan ülkede nüfus artışına bağlı olarak eğitim, güvenlik, sağlık, konut vb. harcamalar da kamu harcamalarının miktarını yükseltmektedir. Diğer bir ifadeyle nüfus artışı devlet hizmetlerine olan talebin artmasına neden olmakta ve bu da kamu harcamalarında artışı beraberinde getirmektedir (Akdoğan, 2006: 76-77).

1.3.2.4. Ayni Ekonomiden Para Ekonomisine Geçiş

Eski dönemlerde bazı kamu hizmetleri herhangi bir ücret verilmeksizin ayni veya zorlama ile gördürülürdü. Dolayısıyla devlet kamu hizmetlerini bütçeden para harcamadan sağlayabilmekteydi. Ancak ayni ekonomiden para ekonomisine geçişle birlikte daha önceden karşılıksız gördürülen hizmetler para ile ödenmeye başlanmış ve bütçe hesaplarına dâhil edilmiştir. Bu ödemelerin bütçe hesaplarına dâhil edilmesi ile alınan mal ve hizmet karşılığında ücret ödenmekte, fakat bu mal hizmetlerin miktar ve kalitesi değişmemektedir. Günümüzde bu hizmetler için ödenen ücretler kamu harcamaları üzerinde görünüşte bir artışa neden olmaktadır (Edizdoğan, 2007: 64).

1.4. Kamu Harcamalarındaki Artışı Açıklayan Yaklaşımlar ve Farklılıkları

Tarihsel olarak bakıldığında kamu harcamalarının artan bir seyir izlediği görülmektedir. Özellikle 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın başından itibaren kamu harcamalarındaki bu artışın önemli boyutlara ulaştığı gözlemlenmiştir. Kamu harcamalarındaki bu artış tek bir etkene bağlı olmamakta, çeşitli sebeplerden ötürü meydana gelmektedir. Bu durum doğal olarak iktisatçıları bu artışın nedenini açıklamaya yöneltmiştir (Kökocak, 2011: 235). Bunun üzerine 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı ekonomistler bu konu üzerindeki görüşlerini ortaya koymuşlardır. Konuyla ilgili özellikle A. Wagner, J. Wiseman ve A. Peacock'ın görüşleri kamu maliyesi alanında büyük ilgi ile karşılanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında kamu harcamalarındaki artışları açıklamaya yönelik bazı yaklaşımlara değinilmektedir.

1.4.1. Temel Yaklaşımlar

Kamu harcamaları artışını açıklayan iki önemli görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Alman ekonomist Adolph Wagner'e aittir. Wagner "Kamu ve Devlet Faaliyetlerinin Artan Boyutu" adlı

eserinde, reel gelir artışı ile birlikte kamu harcamalarının milli gelir içerisindeki payının da artacağını savunmaktadır. Kamu harcamalarına yönelik yapılan bir diğer önemli görüş ise Peacock ve Wiseman'a ait "Yer Değiştirme Hipotezi" adlı çalışmasıdır (Magazzino vd., 2015: 813).

1.4.1.1. Adolf Wagner: Kamu Harcamaları Artışı Kanunu

Kamu harcamalarının artışına yönelik ilk bilimsel çalışma Adolph Wagner tarafından yapılmıştır. Adolph Wagner 19. yüzyılda sanayileşme ile birlikte gelişmiş Avrupa ülkelerinde hükümetlerin harcama büyüklüklerini incelemiş ve ekonomik ve sosyal yapıdaki değişim ve gelişimin kamu harcamalarını pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Lonik, 1998: 16-17). Wagner'e göre, bir ülke belli bir büyüme oranına ulaşırsa, o ülkenin ekonomik faaliyetleri genişleyecek ve bunun sonucunda ülkedeki harcamalar kişi başına düşen gelirden daha yüksek bir oranda artacaktır (Micheri ve Bouketir, 2019: 229). Bununla birlikte bir toplumda kamu harcamaları artışının ekonomik büyümeden daha hızlı gerçekleştiğini savunan Wagner, aynı zamanda bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönünün ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğunu ileri sürmektedir (Peacock ve Wiseman, 1961: 22). Wagner bu durumu "kamu harcamalarının artış kanunu" şeklinde nitelendirmektedir. Wagner bu artışı, sanayileşme, alt yapı ve sosyal faaliyetlerin gelişmesine dayandırmış ve ona göre özel sektör tarafından üretilmeyen bu faaliyetlerin devlet tarafından karşılanması devletin ekonomideki payını arttırmıştır. Aynı zamanda, sanayileşme ile birlikte yaşanan teknolojik gelişmeler, ulaştırma ve haberleşme gibi büyük boyutlardaki yatırımların da devlet tarafından yapılması zorunlu bir hale gelmiştir (Mann, 1980: 189).

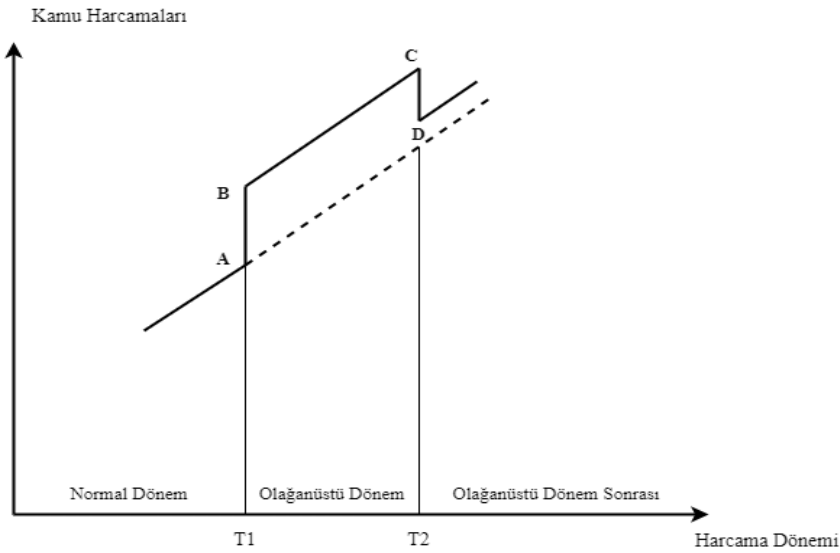
Wagner, kamu faaliyetlerinde meydana gelen bu artışları temelde üç nedene dayandırmaktadır. İlk olarak, ekonomik gelişmeyle birlikte hukuki ilişkileri ve iletişim karmaşıklığının önüne geçebilmek amacıyla devletin idare etme ve savunma fonksiyonlarında artışlar yaşanmakta ve bu da artan kamu harcamalarıyla sonuçlanmaktadır. Aynı zamanda, nüfusun kent merkezlerine toplanmasıyla artan şehirleşme oranı, toplumsal istikrarın veya hukuk düzeninin sağlanması için de daha fazla kamu harcamasına ihtiyaç duyulmaktadır. İkinci bir neden olarak, geliri artan bireylerin gelir ve fiyat esnekliği yüksek olan eğitim, kültür gibi hizmetlere olan talebinin artması da kamu harcamalarını arttırmaktadır. Son olarak sanayisi gelişmiş ülkelerin teknolojik ihtiyaçlarının özel sektör tarafından karşılanması sermayeye olan talebi arttırmakta ve bu da kamu harcamaları artışı ile sonuçlanmaktadır (Chang, 2002: 1158).

1.4.1.2. Peacock-Wiseman Yaklaşımı: Sıçrama Tezi

A. T. Peacock ve J. Wiseman 1961'de Wagner Yasasının genelini incelemiş ve kamu harcamalarının artışına yönelik yeni görüşler ortaya koymuşlardır. İngiltere'de 1890 ve 1955 yılları arasındaki kamu harcamalarının artışına ilişkin yıllık değişimleri inceleyen İngiliz maliyeciler

Peacock ve Wiseman elde ettikleri verilerden hareketle Wagner'in iddia ettiği gibi kamu harcamalarının artış gösterdiğini fakat bu artışın doğrusal olarak artan bir seyir izlemediğini ileri sürmüşlerdir. Onlar, ekonomik kriz veya savaş gibi olağanüstü dönemlerde kamu harcamalarının sıçrayarak artan bir trendde olduğunu savunmuşlardır. Diğer bir ifadeyle, ekonomik bunalım veya savaş gibi olağanüstü dönemlerde devletin mali yükü artmakta ve doğal olarak devlet bu dönemlerde eskiye oranla daha fazla kamu harcaması yapmaktadır. Peacock ve Wiseman'ın savundukları bu yaklaşım literatüre “sıçrama etkisi” olarak geçmiştir. Diğer taraftan devlet bu harcamaları finanse etmek amacıyla vergi oranlarını yükseltmektedir. Bireyler maruz kaldıkları bu olumsuz ortamdan çıkabilmek için kendilerine yüklenen vergileri ödeme konusunda tepkisiz kalmışlar ve bu durumun katlanabilir olduğu algısını oluşturmuşlardır. Ancak olağanüstü dönemde artan kamu harcamalarının ve yükselen vergi oranlarının bu kritik dönemden sonra eski seviyelerine dönmediği de görülmüştür (Lonik, 1998: 23-24).

Şekil 3: Kamu Harcamaları Sıçrama Hipotezi

Kaynak: Geyik, 2021: 3771

Peacock-Wiseman sıçrama tezi yaklaşımı Şekil 3'te görülmektedir. Buna göre: kamu harcamaları normal dönemde A noktasında bulunmaktadır. Ekonomide olağanüstü bir durumun yaşanmasıyla kamu harcamalarında B noktasına doğru ani bir sıçrama meydana gelmekte ve bu olağanüstü dönem süresince kamu harcamaları C noktasına ulaşmaktadır. Fakat olağanüstü dönemin sona ermesi ile kamu harcamaları eski seviyesi olan A noktasına dönmeyerek daha yüksek bir seviye olan D noktasında devam etmektedir. Dolayısıyla kamu harcamaları sıçrama (yer değiştirme) etkisiyle önceki seviyesinden daha yüksek bir yerde kalacaktır.

Esasen Peacock ve Wiseman kamu harcamalarından ziyade kamu gelirleri ile ilgilenmişlerdir. Onlar kamu harcamalarındaki artışı vergilerdeki artışa bağlamışlar ve harcamaların

ekonomik gelişmeye paralel olarak arttığını belirtmişlerdir (Akdoğan, 2019: 72). Peacock ve Wiseman'a göre hükümetler önce harcama yapmakta ardından vergi almaktadır. Kamu harcamalarında meydana gelen geçici artışlar süreklilik kazanabilmekte ve bu harcamaların finanse edilebilmesi için vergi artışlarının da sürekli olması gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Kamu harcamalarının azaltılmasının bütçe açığının kontrol edilmesi açısından optimal bir çözümü olduğunu düşünmektedirler (Darrat, 2002: 222).

Peacock ve Wiseman, olağanüstü durumun ardından devletin kamu harcama politikası konusunda izleyeceği iki durumdan bahsetmektedirler. İlk olarak, vergi gelirlerinin artmasını fırsat bilen hükümet yetkilileri politik kaygılar nedeniyle daha önce yapmadıkları veya beklettikleri işleri yapmak isteyecekler ya da bozulan ekonomik dengeyi eski seviyesine getirebilmek amacıyla yeni düzenlemelere yöneleceklerdir (Hızarcı, 2007: 16).

Sıçrama tezi bazı nedenlerden dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Şöyle ki harcama yapma kararı alan hükümetler, medya tarafından oluşan baskıları ve seçmenlerin oylarını göz önünde bulundurmaktadırlar. Bununla birlikte, ekonomik sistemin farklılığından dolayı her ülkede gözlenen durum çeşitlilik gösterebilmekte ve ülkelerin karşılaştıkları olağanüstü durumların sıklık ve yoğunlukları birbirinden farklı olabilmektedir (Hızarcı, 2007: 17).

1.4.2. Diğer Yaklaşımlar

1.4.2.1. Baumol Yaklaşımı

Kamu harcamaları artışına talep yönüyle yaklaşan Wagner'in aksine, W. Baumol (1967) kamu harcamalarındaki artışın arz yönlü faktörlerden kaynaklandığını savunmuşlardır. Ekonomiyi verimli ve verimsiz olmak üzere ikiye ayıran Baumol, farklı verimliliklerin nedenini işgücüne bağlamaktadır. Ona göre işgücü kimi zaman bir ürünün üretiminde bir araç görevi görmektedir, kimi zaman ise kendisi bir ürün olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilkinde imalat sektörü diğerine ise hizmet sektörü örneği verilebilir. Sağlık veya eğitim örneklerinde olduğu gibi hizmet sektörü emek yoğun çalışmakta ve verimlilik artışı sağlamak amacıyla teknolojik gelişmeye ihtiyaç duymamaktadır. Bu nedenle Baumol'e göre kamu hizmetlerinin daha çok emek-yoğun faaliyetlerden oluşması ve devletin maliyet düşürücü teknolojik yenilikler kullanmaması sebebiyle kamu harcamaları görece olarak daha hızlı artmaktadır. Baumol savunduğu bu görüşten aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkündür (Baumol, 1967: 416-418).

- Verimli olan sektör (özel imalat sanayi) verimlilik artışı sağlayabilen işgücünü kullanırken, verimsiz sayılan kamu sektörü sabit verimliliğe sahip işgücünü kullanmaktadır.
- Her iki sektör de işgücüne eşit miktarda ücret ödemektedir.

- Verimli olan sektörde çıktı başına maliyet azalırken, verimsiz olan kamu sektöründe ise bu maliyet artmaktadır. Bu durum iki sektör arasındaki birim başına işgücü verimliliğinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

1.4.2.2. Maksimizasyon Yaklaşımı

Kamu harcamalarının artışa yönelik ileri sürülen diğer bir yaklaşım ise A. Downs (1957), J. M. Buchanan ve G. Tullock (1962)'a ait maksimizasyon yaklaşımıdır. Bu görüşe göre demokrasi altında yönetilen bir ülkede, bir tarafta seçmenler fayda maksimizasyonu güdüsüyle hareket ederken diğer tarafta bürokratlar yetki genişliği maksimizasyonu ve politikacılar ise oy maksimizasyonu güdüsüyle hareket etmektedirler. Politikacılar ve devlet yöneticileri çıkar güdüsü doğrultusunda iktidarlarını maksimum kılma çabası içerisinde olduklarından ve dolayısıyla oy kaybetmeye göze almak istemediklerinden bu süreçte genişletici politikalar uygulamaktadırlar. Uygulanan bu genişletici politikalar sonucunda ise kamu harcamalarında reel olarak bir artış meydana gelmektedir (Kul ve Yüksel, 2018: 92).

1.4.2.3 Sosyal Refahın Arttırılması Yaklaşımı

A. C. Pigou (1920) ve H. Dalton (1920) 20. yüzyılın başlarında refah tercihlerine bağlı olarak kamu harcamaları artışına yönelik yaklaşımda bulunmuşlardır. Pigou ve Dalton, vergileme sonucu elde edilen gelirin harcanmasıyla oluşan sosyal faydanın, vergi mükellefi üzerindeki maliyete eşitlenmesiyle sosyal faydanın kamu harcamaları yoluyla maksimum olacağını ifade etmişlerdir. Bu yaklaşımda sosyal refahın maksimize edilmesi ve bu doğrultuda kamu harcamalarına yön verilmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla sosyal refahın yükseldiği süre boyunca kamu harcamalarında da artış yoluna gidilmektedir. Bununla birlikte sosyal refahın etkin bir hale getirilmesinde süre, verimlilik ve üretkenlik gibi unsurların önemle üzerinde durulmaktadır (Akdoğan, 2019: 74-75). Sosyal refahın maksimize edilmesi amacını taşıyan böyle bir politika uygulaması kamu harcamaları artışı ile sonuçlanmaktadır.

1.4.2.4. Politik Aşamalar Tezi

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Karayip adalarındaki kamu harcamalarını analiz eden M. A. Odle (1975), kamu harcamalarının gelişimini belirleyen en önemli unsurun devletin rolünde meydana gelen değişimlerin olduğunu savunmuştur. Odle, kamu harcamaları artışını üç temel dönemde incelemiş ve üç dönemde de kamu harcamaları değişiminin farklı olduğuna dikkat çekmiştir. Bu dönemler geleneksel, geçiş ve bağımsızlık dönemi olmak üzere sırasıyla açıklanmıştır.

Geleneksel dönem olarak nitelendirilen 1960 öncesi dönemde, hem vergiler hem de harcamalar yabancı şirketlerin çıkarları gözetilerek düzenlemiştir. Bu dönemde özellikle demiryolu, liman, köprü gibi altyapı harcamaları artış göstermiştir. *Geçiş döneminde* özel sektörü destekler nitelikte altyapı harcamaları yapılmıştır. Bunun yanı sıra kamusal mal ve hizmet harcamaları da artış göstermiştir. *Bağımsızlık dönemi* ise 1960'lı yıllardan sonra başlamış ve bu dönemde kamu harcamalarında önemli derecede artışlar görülmüştür. Bu dönemde hem ulusal ekonomi hem de yeni bakanlıklar kurulmuş, ayrıca beşeri sermaye yatırımlar ile savunma harcamaları payında da artışlar yaşanmıştır (Susam, 2015: 172-173).

1.4.2.5. Bürokrasi Modeli

William A. Niskanen (1971) bürokratların davranışlarını temel alarak analizlerde bulunan ilk modern iktisatçı olarak düşünülmektedir. Niskanen'e göre, bürokratlar kamu yararından ziyade kendi çıkarlarını maksimum kılma çabası içerisindeyler. Bu modele göre esas kamu harcamaları artışları, bürokratların daha fazla güç, prestij ve gelir elde etmek amacıyla yaptıkları harcamalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bürokratların sahip olduğu bu temel güdüler ve bundan beslenen temel davranışları kamu harcamalarının optimal seviyenin üstüne çıkmasına sebebiyet vermektedir (Kökocak, 2011: 245). Modelde üç temel unsur bulunmaktadır. Bunlar:

- Bürokratlar büroları tarafından üretilen geliri maksimum seviyesine çıkarırlar.
- Bürolar bu üretimi belli bir bütçe dâhilinde yaparlar.
- Bürokratların monopol gücü bulunmaktadır. Bürokrasi ile politikacılar (hükümet) bütçe ve gelir bakımından birbirlerine bağımlıdır.

Özel sektörde çalışan bireyler, firmanın karlılık oranı arttırdıkça kendilerinin de maaşının artacağını bilirler. Fakat bürokratların bu gibi fırsatlara sahip olmaması dolayısıyla bu boşluğu itibar, güç, çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi hedeflerle doldurmakta ve bu hedefler bütçenin olması gereken seviyeden daha fazla artmasına sebep olmaktadır. Özetle, burada bürokratlar bütçelerini maksimum seviyesine çıkarma peşindedirler ve bu durum kamu harcamalarının artması ile sonuçlanmaktadır (Durmuş, 2006: 286).

1.4.2.6. Kamusal Mallar

Kamu harcamaları artışına yönelik bir diğer görüş Paul, A. Samuelson'a (1954) aittir. Samuelson, devletin liberal iktisat yaklaşımının öngördüğü geleneksel fonksiyonlarının yanı sıra özel kesimin yetersiz kaldığı durumlarda ekonomiye tamamlayıcı bir rol ile müdahalede bulunması gerektiğini savunmuştur. Diğer bir ifadeyle Samuelson'a göre özel sektör tarafından üretilmeyen mal ve hizmetlere yönelik üretim devlet tarafından yapılmalıdır. Bu görüş doğrultusunda devletin

ekonomideki faaliyet alanı genişlemekte ve dolayısıyla bu genişleme ile beraber kamu harcamaları miktar olarak artış göstermektedir (Susam, 2015: 174).

1.5. Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi

Kamu harcamaları ve bu harcamaların miktarının ne olması gerektiği üzerinde durulması gereken önemli konular arasında bulunmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında özellikle sanayileşmiş ülkelerin kamu harcamalarının sürekli arttığı görülmektedir. Bu artışlara neden olan faktörler ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de 2000 yılı öncesi, 2000-2007 yılları arası ve 2008 yılından günümüze kadar olan süreçteki kamu harcamaları ve bu harcamalara yönelik ülkede geliştirilen mali politikalardan söz edilmektedir.

1.5.1. 2000 Dönemi Öncesi Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Mali Disiplin

1929 yılında başlayan ve bütün dünyayı etkileyen Büyük Buhran sonrasında ülkelerin kamu harcamaları artış göstermiştir. Şöyle ki, Büyük Buhran ile birlikte ülkelerde işsizlik artmış, üretim ve milli gelir seviyesi düşmüş, fiyatlar düşmüş ve dünya ekonomisi adeta durma noktasına gelmiştir. Tüm bu gelişmeler iktisatçıları buhranın yol açtığı olumsuzlukları gidermeye yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmeye zorlamıştır. Klasik iktisatçıların geleneksel yaklaşımlarını benimseyen Neo-Klasik iktisatçıların çıkış yolu olarak liberalizmi önermiş ve bu düşünceyle parasal reformlara gitmişlerdir. Ancak yapılan reformların buhranın etkilerini daha da derinleştirdiği görülmüştür. Öte yandan J. M. Keynes ise Neo-Klasik iktisatçıların aksine buhrandan çıkış yolu olarak devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekliliğini savunmuştur. Netice itibariyle ülkeler devletin ekonomiye müdahalesi konusunda uzlaşmış ve o tarihlerden itibaren devletin ekonomik hayata müdahale ettiği görülmüştür (Bulut, 2003: 81-86).

Büyük Buhranın etkisi bütün dünyada olduğu gibi Türkiye ekonomisi üzerinde de hissedilmiştir. Bu etki kendisini ulusal paranın değerinin düşmesi ile göstermiş, ardından ihraç mallarının fiyatı düşmüş ve bu durum dış ticaret dengesini olumsuz etkilenmiştir. Ancak bu dönemde en çok tarım sektörü yara almıştır. Tarım ürünlerinin fiyatları düşmüş ve bu durum doğal olarak tarımsal üretim seviyesinin düşmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda, ekonomik krizin yol açtığı sorunların çözümüne yönelik Türk Hükümeti o dönemde birtakım düzenlemelere gitmiştir. Sözgelimi, ulusal paranın değerini korumaya yönelik olarak 20.11.1930 tarih ve 1567 sayılı Kanun çıkarılmış, yine finansal alanlardaki sorunların çözülmesi amacıyla 1930 yılında 1715 sayılı Kanun’la Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur. Büyük Buhran ile birlikte devlet yöneticilerinin, ülke ekonomisinin kendi kendine tam istihdam denge seviyesine geleceğine yönelik düşünceleri değişmiş ve devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmesi zorunlu hale gelmiştir. Dolayısıyla bu dönemde devletin etkin müdahalesi ve sanayileşme olgusu önem kazanmış ve bu durum devletçilik anlayışının temelini oluşturmuştur. Gerek dış nedenler (büyük

buhran) gerekse iç nedenlere (yetersiz sermaye, bilgi eksikliği, kalifiye eleman yetersizliği vb.) bağlı olarak 1930'lu yıllarda Türkiye'de devletçilik anlayışı benimsenmiş ve bu anlayışın ilk somut örneği Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1939) olmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) ile alınan kararlar aşağıdaki gibidir (Bulut, 2003: 86-90; Çiftçiöğlu, 2008: 55):

- Temel tüketim mallarının ülke içinde üretilmesi,
- Yerli hammaddeye dayalı sanayileşme,
- Kurulacak sanayi kuruluşlarının işgücü ve hammaddeye yakın yerlerde kurulması.

BBYSP doğrultusunda alınan kararlar başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Bunun üzerine 1936 yılının son döneminde İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (İBYSP) hazırlanmış ve hükümet tarafından kabul edilmiştir. Fakat bu Plan 1939 yılında meydana gelen İkinci Dünya Savaşından ötürü uygulanamamıştır (Özyurt, 1981: 128).

İkinci Dünya Savaşı döneminde devletin ekonomi içindeki payının artmasının temel nedeni savaşın mali gerekliliklerinden kaynaklanmıştır. Özellikle 1945-1970 döneminde benimsenen Keynesyen politikalar kalkınmacı devlet anlayışını ön plana çıkarmış ve bu doğrultuda devlet ekonomiye mali politikalar aracılığıyla müdahalede bulunmuştur. Savaşın ardından ülkelerin silahlanma adına yaptıkları yatırımlar, savaş borçlarının ödenmesi ve işsizlik tazminatı uygulamaları kamunun ekonomideki payının giderek artmasına neden olmuştur (Yaşa, 2019: 240; Gövdeli, 2019: 996).

1970'li yılları ikinci yarısına gelindiğinde Türkiye ekonomisi bunalım sinyalleri vermeye başlamıştı. Bu dönemde petrol fiyatlarının aşırı artması ve ekonomide ithal ikameci politikaların varlığı ödemeler bilançosu üzerinde birtakım sorunlara yol açmıştı. Bu gelişmelerin yanı sıra ekonomide artan enflasyon baskısı, işsizlik ve üretim kaybı arz talep dengesini bozmuş ve Türkiye ekonomisi üzerinde derin izler meydana getirmişti. 1970'li yılların sonlarına doğru sosyal, siyasi ve ekonomik anlamda yaşanan bu olumsuzluklar, Türkiye'yi yapısal bir dönüşüm yapmaya zorlamıştır. O yıllarda dünyada benimsenen liberal politikalardan Türkiye de etkilenmiş ve bu doğrultuda 24 Ocak 1980 Kararları olarak bilinen ve Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından dayatılan "ekonomik istikrar programı" şeklindeki karar uygulamaya konmuştur. 24 Ocak kararları ile Türkiye'de aşırı açık veren bütçenin denkleştirilmesi amaçlanmış ve devletin ekonomideki ağırlığı daraltılmak istenmiştir (Karaçor ve Alptekin, 2006: 307-308; Kanca ve Bayrak, 2015: 10). Bu nedenle, devlet harcamalarının kısılacağı, yatırımların bazı sektörler ile sınırlandırılacağı ve sübvansiyonların azaltılacağı bir kamu politika benimsenmeye çalışılmıştır (Kantarcı ve Karacan, 2008: 148). Bununla birlikte esnek kamu gelirlerine dayalı, yatırım ve tasarrufun teşvik edilmesine yönelik bir gelir politikası ile kamu borçlarının aşamalı olarak azaltılacağı bir borçlanma politikası

ve Kamu İktisadi Teşebbüsü'nün (KİT) bütçedeki yükünü azaltacak bir maliye politikası hedeflenmiştir (Ağcakaya: 2003: 216).

Esasen 1980'li yılların temel harcama politikası, hükümet harcamalarının minimum seviyede gerçekleştirilmesine yönelik olmuştur. Bu doğrultuda personel sayısının sınırlı tutulması ve israfın önüne geçilmesine yönelik politikalar izlenmiştir. Fakat bütün bu kısıtlayıcı tedbirlere rağmen bir tarafta ülke nüfusunun artması öte tarafta devletin kalkınmaya yönelik ekonomide aktif rol almasına bağlı olarak devlet harcamaları miktar bakımından sürekli artan bir oranda gerçekleşmiştir (Başol, 1992: 61). Bu artışlar, devletin idari yapısında yaşanan değişiklikler, uygulanan siyasi ve ekonomik politikalar ve bütçe usullerinde değişikliğe gidilmesi gibi unsurlardan kaynaklanmaktadır (Gacaner, 2005: 106).

Dönem boyunca uygulanan istikrar programının kısa vadeli amaçları 1983 yılına kadar nispi olarak gerçekleştirilmiş, fakat ekonomideki istikrarsız havanın yapısal nedenlerine yönelik bir çözüm üretilenmemiştir. 1983 yılından sonra kamu kesiminin harcamaları sürekli olarak artmıştır. Ancak harcamaları finanse eden kamu gelirlerinin aynı seviyede arttırılamaması nedeniyle ülkedeki iç ve dış borç seviyesi yükselmiş ve bu durum harcamaların artmasına sebebiyet vermiştir. 1990 yıllarına kadar kamu harcamaları gerek hızlı kentleşme gerekse nüfus artışlarına bağlı olarak artmaya devam etmiştir (Karataş: 1994: 84-85; Fırat, 2013: 300).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise bir yandan artan terör olaylarına karşı iç güvenliğin sağlanmasına yönelik yapılan kamu harcamaları, öte yandan artan kamu borçlanması Türkiye'yi kırılgan bir hale getirmiştir (Sakal, 2002: 45). Bununla birlikte 1990'lı yıllarda kamu harcamalarının artmasının pek çok sebebi bulunmaktadır. Bunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (TCMB, 2011: 4);

- Kamudaki aşırı istihdam politikasının uygulanması,
- Maaş ve ücretlerde yaşanan artışlar,
- Gerçek ihtiyaçlara yönelik olmayan tarımsal destekleme politikaları,
- Kamu yatırım proje stokundaki aşırı artış, yüksek maliyet ve verimsizlik,
- Döner sermayeli kuruluşların ve mahalli idarelerin aşırı harcamaları,
- Bütçe dışı fonlar,
- Verimsiz ve yüksek maliyetli bir KİT sisteminin varlığı.

1993'lü yıllarda, Türkiye ekonomisinde istikrarsızlıklar ve aşırı dalgalı seyreden döviz kuru geleceğe yönelik beklentileri olumsuz etkilemiştir. O dönemde, bir taraftan bütçe açığı artışları ve fiyat artışları diğer tarafta ithalat artışları ülke ekonomisinde iç ve dış dengesizliklere sebep olmuş ve bu nedenle Türkiye 1994 yılına olumsuz bir şekilde girmiştir. Nitekim 1994 yılında bu

olumsuzlukların da etkisiyle bir kriz yaşanmıştır. 1994'te yaşanan ekonomik kriz, o dönemde kamu harcamalarının seyrini değiştiren önemli faktörler arasında olmuştur. Bütün bu olumsuzluklardan dolayı, Türkiye ekonomisinin istikrara kavuşturulması amacıyla 5 Nisan 1994 yılında "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı" yürürlüğe konulmuştur. Uygulanan bu Plan ile kamu açıklarını azaltmak, ekonomik istikrarı sağlamak, kalıcı ekonomik istikrara yönelik reformlar yapmak ve dış talebe dayalı bir iktisadi büyüme hedeflenmiştir. Ancak öncelikli olarak devlet harcamalarını kontrol altına alınması ve kamu gelirlerinin arttırılmasına önem verilmiştir. Bu doğrultuda mali anlamda bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler aşağıdaki gibi sıralanabilir (DPT, 1996: 5-6);

- KİT fiyatlarında düzenlemelere gidilmiş,
- Başta cari harcamalar olmak üzere yatırım harcamalarında da sınırlamalar yapılmış,
- KİT'lere yapılan transfer harcamaları sınırlandırılmış,
- Kamuya yeni personel alımlarının önüne geçilmiş,
- Mevsimlik işçilerin çalışma süreleri sınırlandırılmış,
- Petrol ürünleri üzerinden alınan vergiler revize edilmiş,
- Ekonomide dengenin sağlanmasına yönelik olarak ek vergiler konulmuştur.

Alınan bütün bu önlemlere rağmen 1995 yılının sonlarında erken seçim kararı alınmış ve buna bağlı olarak yeniden genişletici maliye politikalarına başvurulmuştur. Bu nedenle o dönemde devlet harcamalarının Gayrisafi Milli Hâsıla (GSMH) içerisindeki oranında tekrar bir artış yaşanmıştır (Kanca ve Bayrak, 2015: 16). 1996'lı yıllara kadarki süreçte kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha hızlı artması sebebiyle Türkiye'de mali disiplin sağlanamamış, sonrasında kısmen sağlanmış olsa bile kamu kesimi borçlanmasından dolayı bütçe açıkları sürekli olarak artmaya devam etmiştir. 1999 yılının Mart ayında Türkiye'de erken seçim kararı alınmış ve bu durum o dönemde maliye politikasının gevşetilmesi ile sonuçlanmıştır (Kantarıcı ve Karacan, 2008: 150).

1.5.2. 2000-2007 Dönemi Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Mali Disiplin

Türkiye ekonomisi 2000'li yıllara ekonomik istikrarsızlıklarla girmiştir. Daha önceki dönemde uluslararası sermaye hareketliliğinin artması ve uygulanmaya konulan Plan'ın birtakım sebeplerden ötürü sürdürülememesi nedeniyle ekonomideki sorunlar artmış ve Türkiye ekonomisi belli aralıklarla krizlere maruz kalmıştır. Aynı zamanda, kamu kesimindeki dengesizlikler, yavaş büyüme performansı, yüksek iç borçlanma ve enflasyonda yaşanan dalgalanmalar Kasım 2000 krizinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Türkiye ekonomisinde daha Kasım krizinin etkileri devam ederken 2001 yılı Şubat ayında yeni bir kriz meydana gelmiştir (BDDK, 2010). Üst üste yaşanan krizler sonucunda ekonomide; iç borçlanma ve faizlerin ek mali yükü artmış, üretim

düzeyi düşmüş, işsizlik artmış ve ekonominin küçülmesiyle de milli gelirde azalmalar meydana gelmiş. Sonuç olarak bütün bunlar mali açıdan devlete yeni yükler yüklemiştir (Çavdar, 2010: 45-46).

Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak 14 Nisan ve 15 Mayıs 2001 tarihlerinde aşamalı olarak uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adında yeni bir istikrar Programı kamuoyuna duyurulmuştur. Duyurulan programın temel amacı piyasada bozulan güven ve istikrar ortamını ve buna yönelik altyapıyı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra istikrar programıyla bir tarafta serbest fiyat politikası, diğer tarafta sınırlı kamu harcamaları ve yüksek vergi gelirleri hedeflenmiştir. Bununla birlikte bütçe dışı yapılan gelir ve harcamaların minimum seviyeye çekilmesi amaçlanmış ve daha disiplinli bir bütçe birliği sağlanmak istenmiştir. Dolayısıyla Program kapsamında, faiz dışı harcamalarda yüksek tasarrufa önem verilmiş, bu harcamaların GSMH'deki artışı geçmemesine özen gösterilmiştir. Bununla birlikte yatırım harcamalarının 2001 yılı bütçesindeki payında sınırlamaya gidilmesi, cari ve bazı transfer harcamalarındaki nominal artışın fiyat ve kur artışlarının geçmemesi sonucunda GSMH'nin %1,5 gibi bir oranda tasarruf edileceği öngörülmüştür (Kol ve Karaçor, 2012: 387; TCMB, 2011; BDDK, 2010). Özetle bu Program ile Türkiye'de sıkı maliye politikası uygulanmaya başlanmıştır.

2002 yılı itibarıyla siyasi ve ekonomik olarak alınan tedbirler Türkiye ekonomisinde olumlu etkiler yaratmıştır. GEGP ile mali sektörün güçlendirilmesi, ekonomik rekabet gücünün ve kamu maliyesinde etkinliğin artırılmasına yönelik politikalar başarıyla uygulanmıştır. Ülke piyasasındaki bu gelişmeler hem makroekonomik göstergelerde hem de bütçe uygulamalarında olumlu bir etki yaratmıştır. Devlet harcamalarında yapısal reformlara gidilmiş, bütçenin etkinliğine önem verilmiş, özelleştirme politikalarına ağırlık verilmiş ve böylece kamu kesimi üzerindeki ağır yükün önüne geçilmiştir. Özel sektörün ağırlıklı olduğu bir ekonomi politikası benimsenmiş. Öyle ki devletin o dönemde düzenleyici ve denetleyici rolü ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler ışığında, 2003 yılında 5018 sayılı "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu" kabul edilmiş ve 2004 yılında da yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile devlet kaynaklarının daha verimli toplanması ve kullanılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde kamu maliyesinde sağlam bir yapı oluşmuştur (Uygur, 2001: 36; Turan, 2015: 224-228; KMYKK, 2003).

Tablo 1'de 2000-2007 yılları arasında Türkiye'de gerçekleşen kamu harcamaları miktarı ve bunun GSYİH'ye oranı verilmektedir. Görüldüğü üzere bu tarihler arasında kamu harcamaları miktar olarak sürekli artan bir seyir izlemektedir. Bu durumun 2000 ve 2001 yıllarında art arda yaşanan krizlerin ekonomiyi olumsuz etkilemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu dönemde krizin etkilerinde kurtulmak için devlete önemli yükler yüklenmiş ve dolayısıyla bazı harcama kalemlerinde ilave artışlar yaşanmıştır. Nitekim kamu harcamalarının GSYİH oranına bakıldığında 2000 yılında 35,92 seviyesinde gerçekleşen oran 2001 yılında dramatik bir artış göstererek 41,51 seviyesine çıktığı görülmektedir. 2002 yılında 40,39 seviyesinde gerçekleşen bu oran nispeten

düşmüş ve sonraki yıllarda düşmeye devam etmiştir. Ancak 2007 yılında düşme trendi gösteren bu oranda az da olsa bir artış yaşanmıştır.

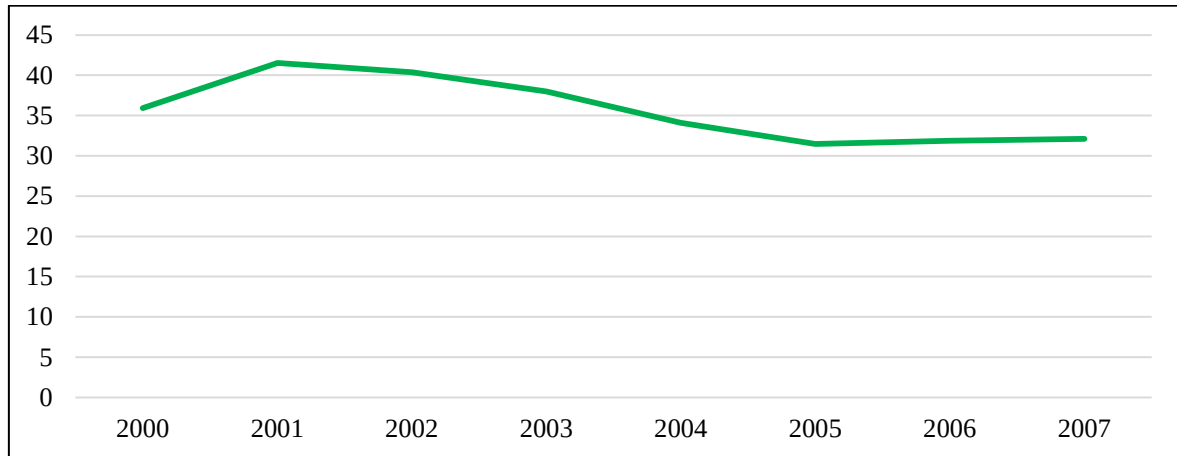
Tablo 1: Türkiye’de 2000-2007 Dönemi Gerçekleşen Kamu Harcamaları

Yıllar	Kamu Harcamaları (Bin TL)	Kamu Harcamaları(GSYİH’ye Oranı)
2000	61.598.846	35,92
2001	102.628.953	41,51
2002	146.267.377	40,39
2003	179.429.382	38,00
2004	198.828.911	34,11
2005	214.119.894	31,48
2006	253.442.854	31,85
2007	285.123.729	32,12

Kaynak: SBB, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Kamu harcamaların GSYİH oranının düşmesinde etkili olan faktörlerin başında o dönemde mali disiplini sağlamaya yönelik uygulanan GEGP olmuştur. Bu Program çerçevesinde kamu harcamalarına yönelik yapısal reformlara gidilmiş ve kamu harcamalarının sınırlandırılması hedeflenmiştir. Bütün bu gelişmeler ışığında 2000-2007 yılları arasında Türkiye’de mali disiplin sağlanabilmiş ve bu durum kamu harcamalarının GSYİH oranının düşmesini sağlamıştır. 2000-2007 yılları arasında kamu harcamalarının GSYİH oranında yaşanan değişimleri aşağıda verilen Grafik 1’de görmek mümkündür.

Grafik 1: Türkiye’de 2000-2007 Yılları Kamu Harcamalarının Seyri (GSYİH’ye Oranı)

1.5.3. 2007 Dönemi Sonrası Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Mali Disiplin

Kamu maliyesinde sağlanan disiplin 2007 yılına kadar sürmüştür. Nitekim 2007 yılının Ağustos ayında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) piyasalarında büyük bir kriz baş göstermiş ve

bu kriz kısa sürede bütün küresel piyasaları etkilemiştir (Tong ve Wei, 2008: 2). Ortaya çıkan bu kriz 2008 yılının son çeyreğinde daha da şiddetlenmiş ve Türkiye ekonomisi bu krizden önemli derecede etkilenmiştir. Krize tepki olarak önce para politikaları geliştirilmeye çalışılmış, ancak krizin etkilerini ortadan kaldırmada yetersiz kalan bu politikaya karşın maliye politikaları o dönemde büyük önem kazanmıştır. Sonuç olarak kamu harcamaları burada etkin bir politika aracı olarak kullanılmıştır. Krizin etkilerini azaltmak için bazı harcama kalemlerinde ilave artışlara gidilmiştir. Bununla birlikte, maliye politikası ile istihdam, yatırım ve toplam talep arttırılmaya çalışılmıştır (Gül vd., 2008: 93). İşsizliğin artmasına bağlı olarak sosyal nitelikte transfer harcamaları da arttırılmıştır. Öyle ki o dönemde bazı ülkelerin kamu harcamalarının artış hızı GSYİH artış hızından daha yüksek seviyelerde seyrettiği gözlemlenmiştir (Şanlıoğlu ve Bilginoğlu, 2010: 155).

Türkiye'nin krize karşı uyguladığı maliye politikasıyla bir taraftan piyasalardaki belirsizlik ve güvensizlik ortadan kaldırılmak istenmiş, öte taraftan özel sektör yatırım ve hane halkı tüketimlerinde oluşan azalmaların nedeni olan talep daralması giderilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple, milli gelirden meydana gelen azalmaların önüne geçebilmek ve özel sektör harcamalarındaki düşüşü durdurabilmek amacıyla devlet harcamalarında artışlara gidilmiştir. Modern maliye anlayışının ortaya çıkması ile birlikte geleneksel maliye politikalarına ilave olarak kamu kesimi tahsis, bölüşüm ve istikrar sağlama gibi yeni görevler üstlenmiştir. Kriz dönemi boyunca kamu kesimi, düşen özel kesim yatırımlarını canlandırmaya, istihdamı ve ihracatı arttırmaya yönelik politikaların uygulanmasına ve dolayısıyla bu amaçlara yönelik olarak devlet harcamalarının arttırılmasına ağırlık verilmiştir (Karaca, 2014: 272-273). Türkiye ekonomisinde 2008-2019 döneminde gerçekleşen kamu harcamaları miktarı ve bunun GSYİH'ye oranlarını aşağıda Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Türkiye'de 2008-2019 Dönemi Gerçekleşen Kamu Harcamaları

Yıllar	Kamu Harcamaları (Bin TL)	Kamu Harcamaları(GSYİH'ye Oranı)
2008	328.713.062	32,78
2009	381.969.627	37,96
2010	422.733.849	36,20
2011	477.069.974	33,96
2012	550.393.642	34,80
2013	637.021.133	34,94
2014	701.867.302	34,16
2015	801.531.824	34,09
2016	940.468.895	35,81
2017	1.085.492.937	34,64
2018	1.327.133.445	35,31
2019	1.561.252.998	36,14

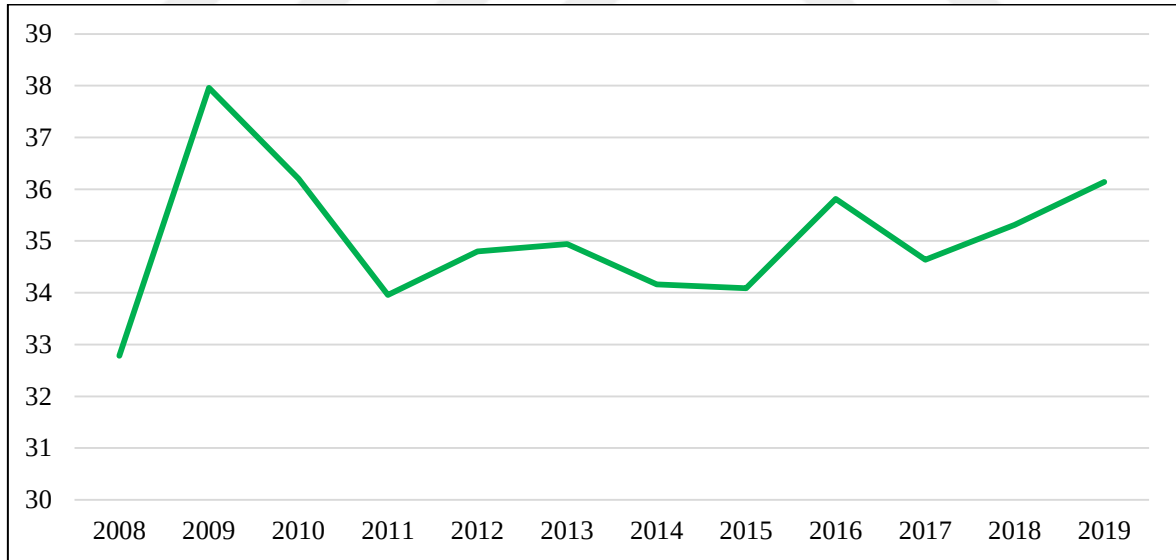
Kaynak: SBB, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Tablo 2’de de görüldüğü üzere 2008-2019 döneminde Türkiye’de gerçekleşen kamu harcamaları miktar olarak sürekli artmaktadır. Bu artışın en önemli nedenlerinden biri, öncelikle ABD’de ortaya çıkan daha sonra ise neredeyse bütün dünyayı etkileyen 2008 Küresel krizinin ortaya çıkmasıdır. Küresel çapta meydana gelen bu krizden Türkiye ekonomisi de etkilenmiştir. Krizin etkilerini azaltmak için başta maliye politikaları olmak üzere birtakım politikalar uygulanmıştır. Bu doğrultuda bazı harcama kalemlerinde artışlara gidilmiştir. Dolayısıyla o dönemde kamu harcamaları krizden çıkmak için etkin bir politika aracı olarak kullanılmıştır.

Kamu harcamalarının GSYİH’ye oranına bakıldığında ise 2008 yılında 32,78 olarak gerçekleşen bu oran krizin etkilerini ortadan kaldırmak için uygulana genişletici maliye politikalarının etkisiyle 2009 yılında dramatik bir artış ile 37,96 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında bir miktar azalan bu oran yine yüksek seviyelerde seyretmiştir. 2011 yılından 2015 yılına kadar sürekli azalan bu oran 2015 yılından sonra tekrar artmaya başlamış ve dalgalı bir seyir izleyerek devam etmiştir.

2008-2019 yılları arasında kamu harcamalarının GSYİH oranında yaşanan değişimleri aşağıda verilen Grafik 2’de görmek mümkündür.

Grafik 2: Türkiye’de 2008-2019 Dönemi Kamu Harcamalarının Seyri (GSYİH’ye Oranı)

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAMU HARCAMALARI İLE BÜYÜME İLİŞKİSİ VE AMPİRİK LİTERATÜR

2.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Temel Yaklaşımlar

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde özellikle sanayileşmiş olan birçok ülkede devletin özel sektöre yönelik düzenleyici rolünün ve ekonomideki payının arttığı görülmüştür. Devletin ekonomideki payının artması beraberinde kamu harcamalarının artışı da getirmiştir. Bu durum araştırmacıları artan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemeye sevk etmiştir. Kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi etkilediği anlaşılmış, fakat daha sonra bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönü de ayrı bir merak konusu olmuştur. Bu noktada iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, iki değişken arasındaki ilişkinin yönünün kamu harcamalarından gelire doğru olduğunu ileri süren Keynesyen görüştür. Bu görüşe göre, özel kesim tarafından yapılamayan savunma, eğitim, sağlık, altyapı gibi hizmetlere yönelik yapılan harcamalar ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiler yaratmaktadır. Farklı bir görüş ise Alman iktisatçı Adolf Wagner'in geliştirdiği ve literatürde Wagner Kanunu olarak bilinen görüştür. Wagner Kanunu'na göre gelirden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Wagner, gelişmişlik düzeyinin artması ile sosyo-ekonomik yapının gelişeceği, sosyal ve kültürel ihtiyaçların çeşitleneceği devletten talep edilen hizmetlerin artacağı ve böylece kamu harcamalarının da artacağı görüşünü öne sürmüştür (Balkı ve Demir, 2019: 13).

Bu iki değişken arasındaki ilişki hakkında daha iyi bilgi edinilmesi politik açıdan iki öneme sahip olmaktadır. İlk olarak; yapısal kamusal sorunlarının uzun vadede anlaşılması konusunda gelişim sağlamakta, ikinci olarak da bu iki değişken arasındaki ilişkinin anlaşılması, kısa ve orta vadede politika ile ilgili konuların geleceği hakkında öngörude bulunma konusunda fayda sağlamaktadır (Arpaia ve Turrini, 2007: 799-800). Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında Wagner'in ve Keynes'in yaklaşımları daha ayrıntılı olarak ele alınacak, ardından konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalara değinilecektir.

2.1.1. Wagner Kanunu

Milli gelir ile devlet harcamaları arasındaki ilişkiye yönelik birçok görüş bulunmaktadır. Bunlar içinde en önemlisi Adolf Wagner tarafından 1883'te ortaya atılan ve literatüre "Wagner Kanunu" adıyla geçen hipotezdir (Balkı ve Demir, 2019: 12). Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi

deneysel olarak test eden ilk sosyal bilimci Wagner olmuştur (Chang, 2002: 117-119). Wagner (1835-1917), 1883 yılında bazı Avrupa (İngiltere, Almanya, İsviçre, ABD vb. sanayi ülkeleri) ülkelerinin ekonomilerini incelemiş ve elde ettiği bulgular sonucunda milli gelirdeki artışa bağlı olarak devlet harcamalarında artış yaşandığını gözlemlemiştir. Dahası Wagner devlet harcamalarındaki artış hızının milli gelirdeki artış hızının üzerine çıktığını ve iki değişken arasındaki nedenselliğin yönünün ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğunu ortaya koymuştur (Tuna, 2013: 54). Dolayısıyla Wagner, kamu harcamaları artışını bir sonuç, bunun nedenini de ekonomik büyüme olarak görmektedir. Kamu harcamalarını dışsal bir değişken olarak gören Keynes'in aksine Wagner kamu harcamalarını içsel bir değişken olarak kabul etmiştir (Magazzino vd., 2015: 812)

Wagner'e göre yüksek düzeydeki ekonomik gelişme uzun dönemde devlet faaliyetlerinde bir artışa neden olmakta (Peters, 2002: 3) ve devlet faaliyetlerinde yaşanan artış sonucunda da kamu harcamaları artmaktadır. Esasen kamu harcamalarının artmasına neden olan devlet faaliyetlerindeki artış sanayileşme hareketinden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş toplumlarda bireylerin devlet hizmetlerine olan talebi artmakta ve dolayısıyla devletin faaliyet alanı da paralel olarak artmaktadır. Doğal olarak devlet de artan talebi karşılamak amacıyla kamu harcamalarını arttırmaktadır (Rowley ve Tollison, 1994: 125-126). Özetle Wagner, ülke ekonomilerinin gelişmesi ile sosyo-ekonomik yapının gelişeceğini, kültürel ve sosyal ihtiyaçların artması ile de kamu hizmetlerine olan talebin artacağını ve dolayısıyla bunun kamu harcamalarını arttıracığını ileri sürmüştür (Güder vd., 2016: 49). Bununla birlikte kamu harcamalarında yaşanan bu artışlar tek yönlü olmamakta, devlet faaliyetleri hem nitelik hem de nicelik olarak değişmektedir. Diğer bir ifadeyle merkezi veya mahalli idarelerin hizmetlerinde görülen artışlar genişlik ve derinlik yönünde gerçekleşmektedir. Kısaca, devlet daha önceki faaliyetlerini artık daha etkin ve verimli yapmakta, sanayileşmenin etkisiyle de önceki hizmetlere ek olarak yeni hizmetler görmeye başlamaktadır (Edizdoğan, 2007: 52).

Wagner Yasası kapsamında kamusal faaliyetlerin artışı üç nedene dayandırılmaktadır (Peters, 2002: 5-6):

- Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan aşırı işbölümünün sonucunda yasal ilişkilerdeki iletişim ve karmaşıklıkların artmasından dolayı Wagner toplumun oluşumunda, düzenlemede ve koruma faaliyetlerinde devlete daha fazla rol öngörmüştür. Ayrıca özel sektör faaliyetlerinin kamu kesimi tarafından ikame edilmesinden dolayı devletin yönetsel faaliyetleri genişlemekte ve dolayısıyla kamu harcamaları kaçınılmaz şekilde artış göstermektedir.
- Toplumun gelir düzeyinin artması ile sosyal ve kültürel faaliyetlere yönelik talepleri de artış göstermektedir. Talepteki bu artış toplumun refah düzeyinin artmasından

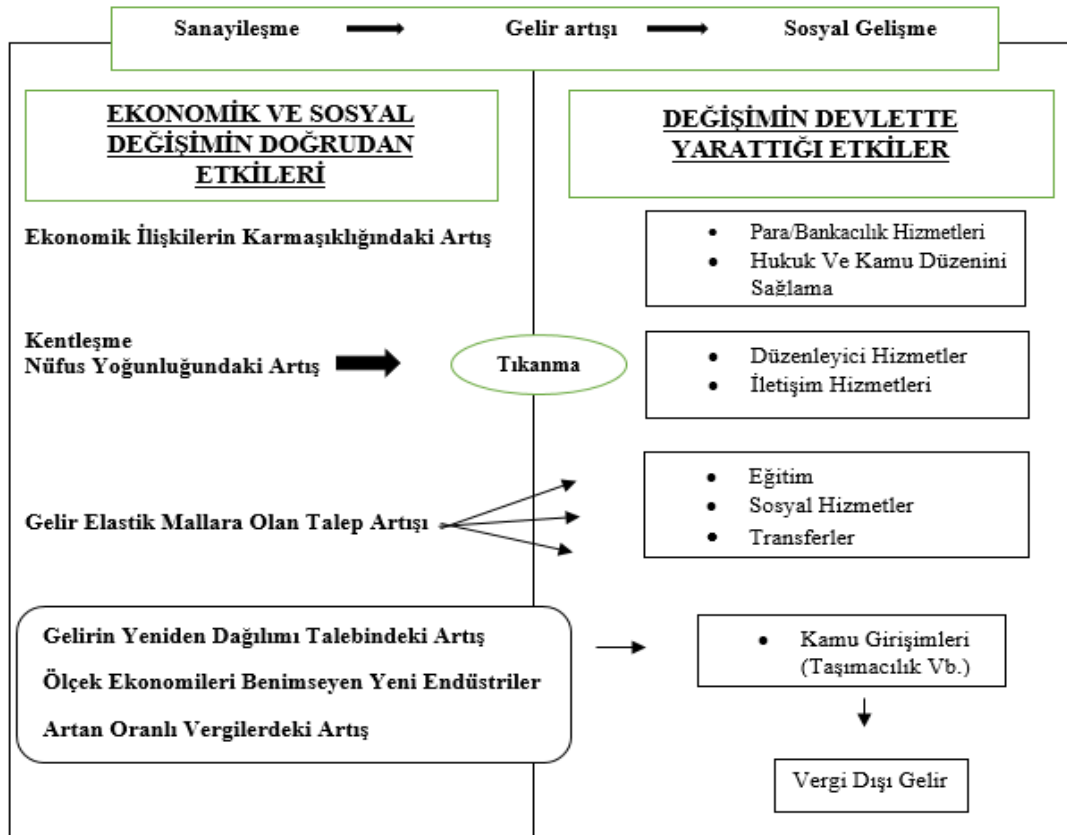
kaynaklanmaktadır. Ayrıca Wagner, kültür ve eğitim gibi toplu üretimlerin özel üretici alanlarına göre daha yüksek verimliliğe sahip olduğunu savunmaktadır.

- Teknolojik gelişmeler ve sanayileşme sonucu yatırımların boyutları artmakta ve bu durum daha büyük yatırımcı firma ve daha fazla sermaye ihtiyacını doğurmaktadır. Fakat sermaye payı büyük olan ve başlangıçta risk taşıyan bu tür yatırımların özel kesim tarafından yapılamaması, devleti bu faaliyetleri yapmaya zorlamaktadır. Tüketicileri korumak ve ekonomiye müdahalede bulunabilmek amacıyla devletin gerçekleştirmek zorunda olduğu bu faaliyetler sonucunda ise kamu harcamaları artış göstermektedir. Bu açıklamalar ışığında bir ekonomide

Wagner Kanunu'nun işleyebilmesi üç şarta bağlanmıştır. Bunlar (Bayrakdar vd., 2015: 494); kişi başına düşen gelirin yükselmesi, teknolojik ve kurumsal gelişmenin gerçekleşmesi ve siyasi katılımın sürekli olarak gelişmesi.

Wagner Kanunu'nu doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen faktörler Şekil 4'de kategorize edilmiştir.

Şekil 4: Wagner Kanunu'nun Gelişim Aşamaları

Kaynak: Gemmell, 1993'ten aktaran: Hızarcı, 2007: 13

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere, sanayileşme ile birlikte artış gösteren sosyal ve ekonomik gelişme istekleri, devletlerin daha kaliteli ve etkin hizmet sunmak ve bu hizmetlerin sürekliliğini sağlamak amacıyla faaliyet alanını genişletmektedir. Ayrıca sanayileşme ile birlikte piyasaların ve bu burada bulunun ekonomik birimlerin ilişkilerinin daha karmaşık hale geldiğinin altı çizilmiştir. Kentleşme ve nüfus yoğunluğunun artması ile ticari sözleşmeleri ve yasaları düzenleyen iyi bir adalet sistemine olan ihtiyaç da gündeme gelmektedir. Dolayısıyla Wagner, iç ve dış güvenlik, adalet, bankacılık hizmetleri gibi kamusal hizmetlere olan ihtiyacın da arttığını dile getirmiştir.

Wagner Kanunu çerçevesinde oluşturulan farklı modeller bulunmaktadır (Yamak ve Küçükkale, 1997: 3):

$$\text{Model 1: LRKHt} = \alpha + \beta \text{LRGSMHt} + \varepsilon t \quad (1)$$

$$\text{Model 2: LRKHt} = \alpha + \beta \text{LKBDRGSMHt} + \varepsilon t \quad (2)$$

$$\text{Model 3: LRKHpt} = \alpha + \beta \text{LKBDRGSMHt} + \varepsilon t \quad (3)$$

$$\text{Model 4: LKBDRKHt} = \alpha + \beta \text{LKBDRGSMHt} + \varepsilon t \quad (4)$$

$$\text{Model 5: LRKHpt} = \alpha + \beta \text{LRGSMHt} + \varepsilon t \quad (5)$$

- Peacock Wiseman (1961) milli gelirin kamu harcamalarının bir fonksiyonu olduğunu ve milli gelir artışlarının harcamaları da arttıracığını savunmaktadır. Modelde yer alan LRKH ve LRGSMH logaritması alınmış serileri göstermektedir.
- Goffman (1968)'a göre Wagner Kanunu, reel kamu harcamalarının gelir esnekliğinin 1'de büyük olması durumunda geçerlidir. LKBDRGSMH, logaritması alınmış kişi başına düşen reel GSMH serisini göstermektedir.
- Musgrave (1969) modeline göre Wagner Kanunu, kamu harcamalarının toplam ekonomik faaliyetler içerisindeki payının kişi başına düşen milli gelire olan elastikiyetinin 0'dan büyük olması durumunda geçerli olmaktadır. LRKHP, reel kamu harcamalarının reel GSMH içindeki payının logaritmik değerini göstermektedir.
- Michas (1975) modelinde kişi başına düşen reel kamu harcamalarının kişi başına düşen reel GSMH elastikiyetinin 1'den büyük olması durumunda Wagner Kanunu geçerli olmaktadır. LKBDRKH, kişi başına düşen reel kamu harcamaları serisinin logaritmik gösterimidir.

- Son olarak Peacock ve Wiseman modelinin geliştirilmiş versiyonu olan Mann (1980) modelinde ise (Model 5) Wagner yasasının geçerli olması reel GSMH elastikiyetinin 0'dan büyük olmasına bağlanmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 20. yüzyılın başından 1980'li yıllara kadar kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı sürekli artış göstermiştir. Ancak 1990'larda kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payının azalması da yatay bir seyir izlediği söylenmektedir. Dolayısıyla Wagner yasasının 1990 sonrası dönemi açıklamada yetersiz kaldığı söylenebilir. Bunun üzerine literatürde Wagner Kanunu'nun geçerliliğini verilerle test etmeye yönelik pek çok çalışma yapılmış, ancak yapılan çalışmalarda konsensüs sağlandığını söylemek mümkün değildir (Kökocak, 2011: 238).

2.1.2. Keynesyen Görüş

1929 yılında ABD'de başlayan ve bütün dünya ekonomilerini etkileyen krizin ortaya çıkması ile Klasik iktisat okulunun temelleri derinden sarsılmıştır. Klasiklerin savunduğu gibi ekonominin kendi kendine dengeye gelemeyişi yeni bir görüşün gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes, 1936 yılında yayımlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adındaki eserinde ekonomik buhran üzerine gözlemlerde bulunmuş ve sadece para politikaları ile devletin ekonomiye yön veremeyeceğini, bunun maliye politikaları ile desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir (Mutluer vd., 2007: 19-20). Böylece dengenin tekrardan oluşturulması amacıyla devletin ekonomi üzerinde yönlendirici ve düzenleyici bir müdahalede bulunması gerektiği fikri ortaya çıkmıştır (Erdem vd., 2003: 33).

Keynesyen görüşe göre özel kesim tarafından üretilmeyen eğitim, sağlık, altyapı, sosyal güvenlik, savunma hizmetleri ve kamusal malların üretimi devlet tarafından yapılmalıdır. Bu amaçlarla yapılan harcamaların pozitif dışsallık yaratarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği savunulmaktadır (Güder vd., 2016: 48). Bu görüşe göre kamu harcamaları dışsal değişken olarak kabul edilmekte ve özellikle durgunluk dönemlerinde aktif bir politika aracı olarak kullanılması gerektiği savunulmaktadır (Ağayev, 2014: 9). Bu savın arkasında ekonominin kendiliğinden dengeye gelemeyeceği kabulü yatmaktadır. Denge durumunun sağlanabilmesi için devletin ekonomiye müdahalede bulunması gerekmektedir. Devlet bunu kamu harcamalarını yükselterek/azaltarak ve vergi oranlarını düşürerek/arttırarak yapabilmektedir. Bununla birlikte Keynes, ekonomide sürekli tam istihdam dengesinin sağlanabileceğini savunan Klasik görüşün aksine, ekonomide sürekli tam istihdam halinin mevcut olamayacağını hatta ekonominin eksik istihdam seviyesinde de dengeye gelebileceği fikrini ileri sürmüştür. Nitekim 1929 krizi ile birlikte ekonomide sürekli tam istihdam denge halinin mevcut olmayacağı açıkça görülmüştür (Pehlivan, 2017: 57).

Keynes'e göre ekonomideki toplam üretim seviyesini toplam talep belirlemekte ve toplam talepteki azalma üretimin düşmesine ve buna bağlı olarak işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Esasen Keynes işsizlik sorununu çözmek ve ulusal ekonomiyi yönetebilmek için ekonomi politikasının bir aracı olarak özellikle kamu harcamalarının kullanımını önermektedir. Dolayısıyla devlet uygulayacağı harcama ve vergi politikaları ile özel kesimin talep yetersizliğini yani ekonomideki bireylerin tüketimini yükselterek ortadan kaldırmaktadır. Buna bağlı olarak kamu harcamalarını yükseltmek, vergileri ise düşürmek suretiyle ekonomiye müdahalesi öngörülür. Kamu harcamalarındaki artış ve vergilerdeki azalış ile toplam talebin yükseleceği, toplam talepteki artışın ise toplam geliri yani GSYİH'yi arttıracığı öngörülmektedir (Pehlivan, 2017: 58; Giray, 2013:31).

Keynes'e göre kamu harcamalarının artması ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Ona göre ekonomisinin lokomotifini arz değil taleptir. Devlet harcamalarının artışı ile birlikte toplam talebin artacağını ve toplam talep artışı ile de büyümenin gerçekleşeceğine vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla Keynes'e göre devlet harcamaları, bir yandan ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratmakta öte yandan kısa dönemde ortaya çıkan konjonktürel dalgalanmaları hafifletmeye yönelik bir politika aracı kullanılmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda Keynes ekonomik büyümenin nedeni kamu harcamalarındaki artışa bağlanmaktadır (Gül ve Yavuz, 2011: 75). Diğer bir ifadeyle Keynes, iki değişken arasındaki ilişkinin yönünün kamu harcamalarında ekonomik büyümeye doğru gerçekleştiğini savunmaktadır.

Keynesyen yaklaşım 1970'lere kadar geçerliliğini koruyabilmiş ancak 1970'li yıllara gelindiğinde bu yaklaşımın ileri sürdüğü hipotezlerin geçerli olmadığı anlaşılmıştır. Para politikasının durgunluk dönemlerinde etkili olmayacağı yaklaşımıyla paranın ekonomideki rolünün ve öneminin ihmal edilmesi bu yaklaşıma yöneltelen temel eleştiri olmuştur. Bunun sonucunda ekonomide yaşanan yüksek enflasyon ve işsizlik gibi sorunlara çözüm sağlamak üzere yeni arayışlara gidilmiştir (Giray, 2013: 32).

2.2. Literatürde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi gerek yerli literatürde gerekse yabancı literatürde kendisine oldukça geniş bir alanda yer bulmuştur. Bu iki değişken arasındaki ilişkinin iki yönlü olması bu konuya olan ilgiyi daha da arttırmıştır. Bir tarafta ekonomik büyüme sonucu kamu harcamalarının arttığını iddia eden Wagner, diğer tarafta ise kamu harcamalarının artışının ekonomik büyümeyi tetiklediğini ileri süren Keynes bulunmaktadır. Bu ilişki ile ilgili fazlaca çalışma yapılmış, ancak bunlarda ortak bir sonuç sağlanamamıştır. Çalışmanın bu bölümünde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini daha önce test eden çalışmalardan oluşan literatür taraması yerli ve yabancı olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır.

2.2.1. Yabancı Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Cheng ve Lai (1997), çalışmalarında 1959-1994 dönemine ilişkin verilerden faydalanarak Güney Kore ekonomisi özelinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini üzerine bir incelemede bulunmuşlardır. Modele para arzı da dâhil edilmiş ve analiz için Johansen eşbütünleşme Testi, Vektör Otoregresif (VAR) modeli ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte modele dahi edilen para arzının büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ghali (1997) çalışmasında, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Barro'nun içsel büyüme modeli kapsamında Suudi Arabistan ekonomisi için araştırmıştır. Çalışmada 1960-1996 dönemine ait yıllık veriler kullanılmış, analiz için ise VAR modeli ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik tespit edilmiş ve söz konusu ülkede incelenen dönemde Wagner Kanunu'nun geçerli olduğu ortaya konulmuştur.

Sinha (1998), 1950-1992 dönemini ve Malezya ekonomisini kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Değişkenler arasında olası uzun dönem ilişkisi Johansen eşbütünleşme testi ile nedensellik ilişkisi ise Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Analizler sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli pozitif bir ilişkinin olduğu saptanmış; ancak herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Kolluri vd. (2000), kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini G7 ülkelerinde 1960-1993 dönemini için incelemişlerdir. Çalışmada toplam kamu harcamaları, tüketim harcamaları ve transfer harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi Wagner'in savunduğu şekilde ekonomik büyümenin kamu harcamaları üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Hata düzeltme modelinden elde edilen bulgular neticesinde incelenen dönemde ele alınan ülke ekonomilerinde Wagner Kanunu'nun geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kweka ve Morrissey (2000), Tanzania ekonomisi için 1965-1996 dönemini kapsayan verilerden yararlanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmada toplam kamu harcamaları Ram'ın büyüme modeli çerçevesinde ele alınmış olup yatırım harcamaları, tüketim harcamaları ve beşeri sermayeye yapılan harcamalardan meydana gelmektedir. Analiz için E-G (Engle-Granger) eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Tanzania ekonomisi için araştırılan dönemde yatırım harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmüştür. Öte taraftan tüketim

harcamalarının büyüme üzerinde pozitif etkiler yarattığı, fakat beşeri sermayeye yapılan harcamaların büyüme etkilemediği sonucu elde edilmiştir.

Al-Faris (2002), Körfez İşbirliği Konseyi ülke (Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Umman ve Bahreyn) ekonomileri özelinde kamu harcamaları (toplam harcamalar, sermaye harcamaları ve cari harcamalar) ile ekonomik büyüme ilişkisini üzerine bir incelemede bulunmuştur. Çalışmada 1970-1997 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanılmış ve analiz için ise Johansen eş-bütünleşme testi ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Analizden elde edilen bulgular sonucunda incelenen tüm ülkeler için toplam, cari ve sermaye harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Granger nedensellik analizi sonucunda ise Bahreyn hariç nedenselliğin ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğu ve bu durumda Wagner Kanunu'nun geçerli olduğu ortaya konulmuştur. Bahreyn ekonomisi için ise nedenselliğin çift yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Loizides ve Vamvoukas (2005) çalışmalarında, İrlanda, İngiltere ve Yunanistan ekonomisine ait yıllık verilerden yararlanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yunanistan için 1948-1995 dönemi, İngiltere ve İrlanda için ise 1950-1995 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. Çalışmanın analizi Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modeli çerçevesinde yürütülmüştür. İşsizlik ve enflasyon değişkenleri modele açıklayıcı değişken olarak ilave edilmiş ve model hem iki değişkenli hem de üç değişkenli olarak çözülmüştür. Yapılan analiz neticesinde kamu harcamalarının tüm ülkelerde ekonomik büyümeyi arttırdığı görülmüştür. Modele enflasyon değişkeni dâhil edildiğinde ise Yunanistan ekonomisi için Wagner Kanunu'nu doğrular bir sonuç elde edilmiştir.

Jiranyakul ve Brahmasrene (2007), Tayland ekonomisi için 1993-2006 dönemini kapsayan üçer aylık verilerden yararlanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini En Küçük Kareler yöntemi ve Granger nedensellik testi yardımıyla araştırmışlardır. Yapılan analizler sonucunda nedenselliğin yönünün toplam kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru olduğu tespit edilmiştir. En Küçük Kareler yönteminden ulaşılan sonuçlara göre ise kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi önemli derecede etkilediği belirlenmiştir. Dolayısıyla Tayland ekonomisi için ele alınan dönemde Keynes Hipotezi'nin doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katrakilidis ve Tsaliki (2008), Yunanistan ekonomisinde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri Gecikmesi Dağıtılmış Regresyon Modeli (ARDL) ile incelemişlerdir. 1958-2004 dönemini kapsayan analiz sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte hem uzun hem de kısa dönemde nedenselliğin yönünün ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bu durum incelenen dönemde Yunanistan ekonomisi için Wagner Kanunu'nun geçerli olduğunu göstermektedir.

Nketiah-Amponsah (2009) çalışmasında, 1970-2004 dönemini kapsayan yıllık verilerden yararlanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Gana ekonomisi özelinde araştırmışlardır. Çalışmada kamu harcamaları hem toplam harcamalar olarak hem de çeşitli alt kalemleri (eğitim, sağlık ve altyapı harcamaları) şeklinde ayrıştırılarak ele alınmıştır. Kamu harcamalarının büyümeye olan olası etkisinin araştırılması için Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda toplam kamu harcamalarının büyümeyi negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Alt kalemler itibari ile ele alındığında ise sağlık ve altyapı harcamalarının ekonomik büyümeyi desteklediği, ancak eğitim harcamalarının büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Kumar (2009), çalışmasında Doğu Asya ülke (Çin, Japonya, Hong Kong, Güney Kore ve Tayvan) ekonomileri için Wagner Hipotezinin geçerliliğini test etmek amacıyla 1960-2007 dönemine ilişkin yıllık verilerden yararlanmıştır. Çalışmanın analizi Gregory-Hansen Yapısal Kırılma modeli ve E-G eşbütünleşme testi ile yürütülmüştür. Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme birlikte hareket etmektedir. Başka bir ifadeyle iki değişken arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisi belirlenmiştir. Bununla birlikte Hong Kong dışındaki diğer ülke ekonomileri için Wagner Hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Tang (2009), Malezya ekonomisi için 1960-2007 dönemine ilişkin yıllık verilerden yararlanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini üzerine araştırmada bulunmuştur. Kamu harcamaları olarak sağlık, eğitim ve savunma harcamaları kullanılmış; değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin analizi için ARDL sınır testinden, nedensellik analizi için ise T-Y (Toda-Yamamoto) nedensellik testinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ekonomik büyüme ile eğitim ve savunma harcamalarının uzun dönemde birlikte hareket ettiği belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca sağlık harcamaları ile ekonomik büyümenin arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönüne bakıldığında ise Wagner Kanunu'nu doğrular nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

Nurudeen ve Usman (2010) çalışmalarında, Nijerya ekonomisi için 1970-2008 dönemine ait verilerden yararlanarak kamu harcamalarının ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada kamu harcamaları, sermaye harcamaları, cari harcamalar, savunma harcamaları, sağlık harcamaları, eğitim harcamaları, ulaşım ve haberleşme harcamaları ile tarım sektörüne yönelik yapılan harcamalar olarak ayrıştırılmıştır. Çalışmaya ayrıca enflasyon ve mali denge değişkenleri de ilave açıklayıcı değişkenler olarak dâhil edilmiştir. Çalışmanın analizi için hata düzetme modelinden yararlanılmış ve bulgular neticesinde sermaye harcamaları, cari harcamalar ve eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi negatif, sağlık harcamaları ve ulaşım ve haberleşme harcamalarının ise büyümeyi pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Rehman vd. (2010), 1971-2006 dönemini kapsayan yıllık veriler ile Pakistan ekonomisi özelinde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi Johansen eşbütünleşme testi ve T-Y nedensellik testi yardımıyla araştırmışlardır. Çalışmada kurulan model, kamu harcamalarının bazı alt bileşenleri olan kalkınma harcamaları, idari harcamalar, savunma harcamaları ve borç servisi değişkenleri için de tahmin edilmiştir. Analizden elde edilen bulgulara göre değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğrudur. Bulunan sonuç incelenen dönemde Pakistan ekonomisi için Wagner Kanunu'nun geçerliliğini destekler niteliktedir.

Szarowská (2011) kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Çekya ekonomisi özelinde 1995-2008 dönemini kapsayan yıllık verilerden yararlanarak analiz etmiştir. Johansen eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modelinin kullanıldığı çalışmada toplam kamu harcamaları ile birlikte kamu harcamalarının on alt kalemi de analize dâhil edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar neticesinde değişkenler arasında uzun döneme dayanan pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Harcama alt kalemleri itibarıyla bakıldığında ise sadece kamu koruma ve güvenlik harcamaları ile büyüme arasında bir ilişki tespit edilmiştir.

Govindaraju vd. (2011), 1970-2006 dönemine ait verileri kullanarak Malezya ekonomisi üzerine bir incelemede bulunmuşlardır. Toplam kamu harcamaları ile eğitim harcamalarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmanın analizi için ARDL Sınır testi ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki olası ilişki Wagner Kanunu çerçevesinde gelişen Peacock-Wiseman modeli ile ele alınmış ve nedensellik testi kapsamında model iki değişkenli ve çok değişkenli olmak üzere iki şekilde analiz edilmiştir. İki değişken olarak kurulan modelin nedensellik sonucu Wagner Kanunu'nu doğrular nitelikte iken; çok değişkenli olarak kurulan model Keynes Yaklaşımını destekler nitelikte sonuç vermiştir.

Gangal ve Gupta (2013), Hindistan ekonomisinde 1998-2012 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak kamu harcamalarının ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmanın analizi için Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde iki değişken arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Nedensellik testi sonucuna göre ise ilgili dönemde Hindistan ekonomisi için Keynes Yaklaşımının geçerli olduğu belirlenmiştir.

Ogundipe ve Oluwatobi (2013) çalışmalarında, Nijerya ekonomisi özelinde farklı türde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 1970-2009 dönemi için araştırmışlardır. Çalışmanın analizi Johansen eşbütünleşme testi ve vektör hata düzeltme modeli kullanılarak yürütülmüştür. Yapılan analizler neticesinde sağlık ve eğitim harcamaları dışında kalan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Aladejare (2013), 1961-2010 dönemini kapsayan verileri kullanarak Nijerya ekonomisi özelinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik bir incelemede bulunmuşlardır. Çalışmada kamu harcaması bileşenlerinden oluşan sermaye harcamaları ve cari harcamalar kullanılmış ve değişkenler arasındaki ilişki olası ilişki için vektör hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testinden faydalanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde iki değişken arasındaki nedenselliğin yönünün büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğu, diğer bir ifadeyle incelenen dönemde Nijerya ekonomisi için Wagner Kanunu'nun geçerli olduğu görülmüştür. Bununla birlikte ekonomik büyümenin sermaye harcamaları üzerindeki etkisinin cari harcamalar üzerindeki etkisinden daha büyük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca sermaye harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediği fakat cari harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etki yaratmadığı tespit edilmiştir.

Okoro (2013), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Nijerya ekonomisinde 1980-2011 dönemini kapsayan verileri kullanarak incelemiştir. Kamu harcamaları olarak sermaye harcamaları, cari harcamaların ele alındığı çalışmada analizi için Granger nedensellik testinden ve Johansen eşbütünleşme testinden yararlanılmıştır. Analizden elde edilen bulgulara göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasındaki nedenselliğin yönüne bakıldığından ise bunun kamu harcamalarından büyümeye doğru olduğu belirlenmiştir. Bu durum ele alınan tarihler arasında Nijerya ekonomisi için Keynes Hipotezinin varlığını destekler niteliktedir.

Alshahrani ve Alsadiq (2014), Suudi Arabistan ekonomisi üzerinde 1969-2010 dönemine ait yıllık verileri kullanarak çeşitli kamu harcamalarının hem kısa dönemde hem de uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde yarattığı etkileri araştırmışlardır. Çalışma Ram'ın iki sektörlü üretim fonksiyonu çerçevesinde ele alınmış, analiz için ise E-G eşbütünleşme testi, VAR analizi ve vektör hata düzeltme modelinden yararlanılmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda özel sektör yurtiçi harcamaları, ticari açıklık, toplam kamu harcamaları, sağlık ve eğitim harcamaları kısa dönemde; özel yurtiçi yatırım harcamaları, sermaye harcamaları ve sağlık harcamaları ise uzun dönemde büyümeyi etkileyen önemli harcama kalemleri olarak bulunmuştur.

Thabane ve Lebina (2016), Lesotho ekonomisi için 1980-2012 dönemini kapsayan verileri kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Peacock-Wiseman yöntemi çerçevesinde ele alınan çalışmanın analizi için Granger nedensellik testi ve ARDL Sınır testinden yararlanılmıştır. Analizden elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki ve ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Bulgular, incelenen dönemde Lesotho ekonomisi için Wagner Kanunu'nun geçerli olduğunu göstermektedir.

Abdiyeva ve Çetintaş (2017), 1995-2014 dönemine ait yıllık verileri kullanarak Kırgızistan ekonomisinde Wagner Kanunu'nun geçerliliğini altı farklı model yardımıyla incelemişlerdir. Çalışmanın analizi ARDL Sınır testi ve hata düzeltme modeli kullanılarak yapılmış ve elde edilen bulgular neticesinde iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönüne bakıldığında ilgili dönemde Kırgızistan ekonomisi için Wagner Kanunu'nun geçerliliğini doğrular nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

Amusa ve Oyinlola (2019), Bostwana ekonomisi için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini 1985-2016 dönemine ait verileri kullanarak araştırmışlardır. Toplam kamu harcamaları, cari harcamalar, kalkınma harcamaları, brüt sermaye harcamaları, enflasyon ve ticari açıklığın değişken olarak kullanıldığı çalışmanın analizi ARDL Sınır testi ile yürütülmüştür. Analizden elde edilen sonuçlara göre kısa dönemde kamu harcamaları ekonomik büyümeyi negatif etkilerden uzun dönemde pozitif etkilemektedir. Harcamaların alt kalemler itibarıyla analiz edilmesi sonucunda ise cari ve yatırım harcamalarının kısa dönemde büyümeyi pozitif etkilediği, ancak uzun dönemde sadece cari harcamaların büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Ökde ve Bülbül (2019), 1990-2016 yılları arasındaki verilerden faydalanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini G7 ülke ekonomileri özelinde incelemişlerdir. Çalışmada panel eşbütünleşme ilişkisi Westerlund-Edgerton eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Eşbütünleşme katsayılarının analizi ise Artırılmış Ortalama Grup Tahmincisi (AMG) yönteminden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda iki değişken arasında uzun dönemli ve pozitif bir ilişkinin var olduğu saptanmıştır. Buna göre kamu harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artış uzun dönemde ekonomik büyümeyi % 0.201 arttırmaktadır.

Mbanyele (2019), kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Zimbabwe ekonomisi için 1980-2018 dönemine ait veriler ile incelemiştir. Çalışmada sermaye harcamaları, tüketim harcamaları, enflasyon, faiz oranı ve doğrudan yabancı yatırımlar değişken olarak ele alınmış ve söz konusu değişkenlerin ekonomik büyüme ile olan ilişkisi ARDL Sınır testi ve vektör hata düzeltme modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Analizden elde edilen bulgulara göre, tüketim harcamaları ile büyüme arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla ele alınan dönemde Keynes Hipotezi'nin geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Onifade vd. (2020) 1981-2017 dönemine ait veriler ile Nijerya ekonomisinde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini ARDL Sınır testi ve Granger nedensellik testi yardımıyla analiz etmişlerdir. Cari harcamalar, sermaye harcamaları, toplam kamu borcu, özel sektör harcamaları, gayrisafi yurt içi yatırımların büyüme ile olan ilişkisini araştırıldığı bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca çalışmada cari harcamalar ile kamu borçlarının büyüme üzerindeki etkisinin negatif; sermaye harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisinin pozitif ancak önemsiz olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte değişkenler arasındaki nedenselliğin yönüne bakıldığında ise elde edilen sonuçlar Keynes Hipotezi'ni destekler niteliktedir.

Mokoena vd. (2020), Wagner ve Keynes Hipotezinin geçerliliğini sınamak için 1961-2018 verilerini kullanarak Güney Afrika ekonomisi üzerine bir incelemede bulunmuşlardır. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin araştırıldığı çalışmanın analizi VAR modeli ve Granger nedensellik testi ile yürütülmüştür. Elde edilen bulgular neticesinde Güney Afrika ekonomisinde incelenen dönemde ne Wagner ne de Keynes Hipotezi'nin geçerli olmadığı belirlenmiştir.

Al-shaboti ve Adıgüzel (2021) çalışmalarında, 1989-2019 yıllarını kapsayan veriler ile Yemen ekonomisi özelinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmanın analizi Asimetrik ARDL Sınır testi ile Hatemi J. ve Roca (2014) Asimetrik Nedensellik testi yardımıyla yürütülmüştür. Analizden elde edilen bulgulara göre değişkenleri arasındaki nedenselliğin yönünün kamu harcamalarından büyümeye doğru olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla ele alınan dönemde söz konusu ülke için Keynes Hipotezi'nin geçerli olduğunu tespit edilmiştir.

Ertekin ve Bulut (2021), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini çeşitli OECD ülkeleri üzerinde yaptıkları çalışmada 2000-2018 dönemi verilerinden yararlanmışlardır. Kamu harcamaları, işsizlik, enflasyon ve ekonomik büyümenin değişken olarak kullanıldığı çalışmada analiz Panel eşbütünleşme testi ile yürütülmüştür. Analizden elde edilen bulgulara göre uzun dönemde kamu harcamaları ve enflasyonun büyümeyi etkilemediği, işsizliğin ise negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisinde ise kamu harcamaları ve enflasyonun büyümeyi pozitif, işsizliğin ise negatif etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Aluthge vd. (2021), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Nijerya ekonomisi için 1970-2019 dönemini kapsayan verileri kullanarak ARDL Sınır testi ile incelemişlerdir. Kamu harcamaları olarak cari harcamalar ve sermaye harcamalarının ele alındığı çalışmanın sonuçlarına göre cari harcamalar ekonomik büyüme üzerinde hem kısa hem de uzun dönemde negatif ve anlamsız bir etkiye sahipken, sermaye harcamaları ise pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

2.2.2. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yamak ve Küçükkale (1997), Türkiye ekonomisinde 1950-1994 dönemine ait verileri kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir incelemede bulunmuşlardır. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişki J-J (Johansen-Juselius) eşbütünleşme testi, E-G eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde, iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine bakıldığında bunun büyümeden kamu harcamalarına olduğu tespit

edilmiştir. Bu kapsamda ilgili tarihler arasında Türkiye’de Wagner Kanunu’nu doğrular nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

Uzay (2002), Türkiye ekonomisi için 1971-1999 dönemine ait verileri kullanarak kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisini iki sektörlü üretim fonksiyonu (sermaye birikimi, işgücü) şeklinde ele alarak incelemiştir. Çalışmanın analizi için En Küçük Kareler yönteminden yararlanılmıştır. Analizden elde edilen sonuçlara göre kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla harcamalarda meydana gelen artışlar özel sektör yatırımlarını hızlandırmakta ve bu sayede ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. Bununla birlikte sermaye birikimi ve işgücünde yaşanan artışlar da ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Kar ve Taban (2003), sağlık harcamaları, eğitim harcamaları, sosyal güvenlik harcamaları ve altyapı harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1971-2000 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye ekonomisi için bir incelemede bulunmuşlardır. Ele alınan değişkenlerin ekonomik büyüme ile olan uzun dönem ilişkisi Kremers, Ericsson ve Dolado (KED) tarafından geliştirilen Eşbütünleşme testi yardımıyla yapılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre eğitim ve sosyal güvenlik harcamaları büyümeyi pozitif; sağlık harcamalarının ise negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca altyapı harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilemediği belirlenmiştir.

Arısoy (2005), çalışmasında Türkiye’de toplam kamu harcamaları ve bunların ekonomik tasnifi olan cari, yatırım, transfer ve transfer dışı harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1950-2003 dönemine ilişkin yıllık verileri kullanarak araştırmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki Wagner Hipotezi’nin, Mann (1980) modeli çerçevesinde ele alınmış olup analiz için Johansen eşbütünleşme testi, E-G eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Analiz sonucundan elde edilen bulgulara göre toplam kamu harcamaları dışında kalan harcamalardan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu kapsamda ele alınan dönem için Türkiye’de Keynes Hipotezi’nin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz ve Kaya (2005), 1975-2003 dönemine ait yıllık verileri kullanarak cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz için kurulan model Landau (1983)’nin 96 ülkeyi kapsayan modeli çerçevesinde elde edilmiş, fakat çalışma Türkiye özelinde yapıldığından kişi başına düşen enerji tüketimi, bölgesel iklim farklılıkları ve bölgesel eğitim yatırımları model dışında tutulmuştur. Elde edilen analiz sonuçlarına göre yatırım harcamaları büyümeyi pozitif etkilerken; transfer harcamaları negatif etkilemektedir. Diğer bir kamu harcama çeşidi olan cari harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise anlamsız bulunmuştur.

Işık ve Alagöz (2005), 1985-2003 dönemini kapsayan verileri kullanarak Türkiye ekonomisi için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Wagner Kanunu çerçevesinde geliştirilen ve yaygın olarak kullanılan beş modeli esas alarak incelemişlerdir. Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi ile yürütülen çalışmadan elde edilen sonuçlara göre iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü Model 1 ve Model 5'te büyümeden harcamaları doğru iken, geriye kalan üç modelde ise değişkenler arasındaki nedensellik çift yönlü olarak belirlenmiştir.

Kaya (2006), çalışmasında 1968-2004 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye ekonomisi için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmanın analiz Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi ile yürütülmüştür. Yapılan analizler neticesinde değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu, yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu, ayrıca değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün kamu harcamalarından büyümeye doğru olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla incelenen dönemde Türkiye ekonomisinde Keynes Hipotezi'nin geçerli olduğu görülmüştür.

Eker (2007), "kamu harcamalarının ekonomik etkileri" adlı tez çalışmasında 1980-2004 dönemine ilişkin yıllık verilerden yararlanarak kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırması içerisinde yer alan cari, yatırım ve transfer harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde yarattığı etkileri araştırmıştır. Türkiye ekonomisi üzerine yapılan bu çalışma VAR yöntemi ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Nedensellik analizi sonucunda ekonomik büyümeden transfer harcamalarına doğru bir ilişki tespit edilmiştir. VAR analizi sonucunda ise büyüme üzerinde en fazla etkiye sahip değişkenlerin cari ve transfer harcamaları olduğu belirlenmiştir.

Oktayer ve Susam (2008), çalışmalarında 1970-2005 yıllarını kapsayan veriler ile Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini En Küçük Kareler yöntemi ile incelemişlerdir. Değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılması için sabit sermaye yatırımları ve kentsel işgücü modele kontrol değişkenleri olarak dâhil edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre kamu harcamalarının büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Kamu harcamalarının ayrıştırılarak analize dâhil edilmesi sonucunda ise yatırım harcamalarının büyümeyi olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Bağdigen ve Beşer (2009), 1950-2005 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye ekonomisi için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Wagner Kanunu'nun yedi modeli çerçevesinde incelemişlerdir. Değişkenler arasındaki ilişkisinin araştırılması için Granger nedensellik testi, T-Y nedensellik testi ve Hsiao nedensellik testinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre analiz edilen yedi modelden biri dışında diğer modellerde iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Başar vd. (2009), çalışmalarında Keynes ve Wagner hipotezleri çerçevesinde Türkiye’de toplam kamu harcamaları ve çeşitli alt kalemleri (cari, yatırım ve transfer harcamalar) ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1975-2005 dönemine ilişkin yıllık verilerden yararlanarak test etmişlerdir. Değişkenler arasındaki ilişkinin analizi için ARDL Sınır testi ile yürütülmüştür. Toplam kamu harcamalarının dâhil edildiği analiz sonuçlarına göre kamu harcamaları ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak alt kalemler itibari ile bakıldığında ise yatırım ve transfer harcamaları ile büyüme arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Bununla birlikte kısa dönemde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını olumsuz etkilediği belirlenmiştir.

Fikir (2010), doktora tez çalışmasında 1950-2007 dönemine ilişkin verileri kullanarak kamu harcamalarının büyüme ile olan ilişkisini Türkiye ekonomisi özelinde araştırmıştır. Ayrıca çalışmada sağlık, eğitim ve savunma harcamalarının da ekonomik büyümeye olan etkilerine bakılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkisi VAR yöntemi ile analiz edilmiştir. Etki-Tepki fonksiyonu analizi sonucunda kamu harcamalarında meydana gelen bir birimlik şok etkisinin kamu harcamalarını ilk iki dönem için olumlu etkilediği, ikinci dönem sonunda ise bu etkinin kaybolduğu görülmüştür. VAR yöntemi sonucunda ise kamu harcamalarının iki dönem için yaratacağı bu olumlu etkinin gerçekleşen reel büyümenin yalnızca %6,3’lük kısmını açıkladığı görülmüştür. Özetle, Türkiye ekonomisi üzerine yapılan bu çalışmanın ilgili döneminde kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özmen (2010), yüksek lisans tez çalışmasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye örneği üzerinde araştırmıştır. Çalışmada 1980-2008 dönemi verileri kullanılmış olup, analiz için eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca nedensellik testi sonucunda ise iki değişken arasındaki nedenselliğin yönünün büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla çalışma ilgili dönemde Türkiye için Wagner Hipotezini destekler nitelikte sonuç vermektedir.

Aytaç ve Güran (2010), çalışmalarında 1987-2005 dönemine ait çeyreklik veriler ile hem toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini hem de cari, yatırım ve transfer harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Değişkenler arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ve VAR yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan nedensellik analizi sonucunda, ekonomik büyümeden toplam harcamalara ve cari harcamalara doğru bir nedensellik tespit edilmiş, ancak yatırım ve transfer harcamaları ile büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bununla birlikte yapılan VAR analizleri de nedensellik testinin sonuçlarını doğrular nitelikte olmuştur.

Oktayer (2011), çalışmasında Türkiye ekonomisinde Wagner Kanunu'nun geçerliliği araştırmak için 1950-2009 dönemine ait veriler ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Wagner Kanunu'nun en yaygın kullanılan 5 modeli çerçevesinde incelemiştir. Çalışmanın analizi için Johansen eşbütünleşme testi, vektör hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Johansen eşbütünleşme testi sonucu elde edilen bulgulara değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu belirlenmiştir. Vektör hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi sonucunda bütün modellerde bulunan değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olduğu, ancak model 3 ile model 4 dışında kalan modellerdeki değişkenler arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu durum incelenen dönemde ilgili modeller çerçevesinde Türkiye için Wagner ve Keynes Hipotezleri'nin geçerli olduğunu destekler niteliktedir.

Kanca (2011), çalışmasında 1980-2008 dönemine ilişkin yıllık veriler ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Analiz için E-G eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testlerinden yararlanmıştır. Analizden elde edilen sonuçlara göre kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiş ve ayrıca iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Buna göre uzun döneme iki değişken arasındaki ilişki Wagner Hipotezi'ni destekler nitelikte iken, kısa dönemde Keynes Hipotezini doğrular niteliktedir. Özetle, incelenen dönemde Türkiye'de kısa dönemde kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırdığı, uzun dönemde ise ekonomik büyüme sonucu kamu harcamalarının arttığı görülmüştür.

Gül ve Yavuz (2011), 1963-2008 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi ile incelemişlerdir. Çalışmada toplam kamu harcamalarının yanı sıra cari, yatırım ve transfer harcamalarının da büyüme ile olan ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü ise kamu harcamalarından büyümeye doğru olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bu durum incelenen dönemde Türkiye ekonomisinde Keynes Hipotezi'nin hâkim olduğunu göstermektedir.

Yüksel ve Sungur (2011), Türkiye ekonomisi için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini 1980-2010 dönemine ait verileri kullanarak incelemişlerdir. Toplam kamu harcamalarının yanı sıra cari, yatırım, transfer harcamaları ve borç faiz ödemelerinin de değişken olarak modele dâhil edildiği çalışmada değişkenler arasındaki ilişki E-G eşbütünleşme testi ile Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Eşbütünleşme testinden elde edilen sonuçlara göre borç faiz ödemeleri hariç diğer değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik analizi sonucuna göre ise sadece cari ve toplam harcamalar ile büyüme değişkenleri arasında Keynes Hipotezi'ni destekler nitelikte bir ilişki bulunmuştur.

Nişancı vd. (2011), yaptıkları çalışmada 1950-2010 yıllarına ait verileri kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiş, Türkiye ekonomisi için Wagner Hipotezi'nin mi Keynes Hipotezi'nin mi geçerli olduğunu test etmişlerdir. Çalışmanın analizi E-G eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi ile yürütülmüştür. Eşbütünleşme analizi sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Yapılan nedensellik analizi sonucuna göre ise değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğu belirlenmiştir. Buna göre sonuçlar Türkiye için ele alınan dönemde Wagner Hipotezi'nin geçerliliğini destekler niteliktedir.

Celepcioğlu (2011), Türkiye için 1980-2010 dönemine ilişkin verilerden yararlanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Cari, yatırım, transfer ve toplam harcama kalemlerinin büyüme ile olan ilişkisi VAR yöntemi ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre sadece cari harcamalardan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre çalışmanın sonucu Türkiye için ilgili dönemde Keynes Hipotezi'nin geçerliliğini destekler niteliktedir.

Altunç (2011), Türkiye ekonomisi bağlamında 1960-2009 dönemini kapsayan yıllık veriler ile toplam kamu harcamaları, tüketim harcamaları ve yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme ile olan ilişkisini araştırmıştır. Bu doğrultuda ARDL Sınır testi ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre toplam harcamalar ve yatırım harcamaları ile büyüme arasında pozitif bir ilişki, tüketim harcamaları ile büyüme arasında ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine bakıldığında ise büyümeden toplam kamu harcamalarına doğru bir nedensellik bulunmuştur. Ancak harcamaların ayrıştırması sonucunda yatırım harcamaları ile büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar ilgili dönemde Türkiye'de Wagner ve Keynes Hipotezlerinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Mızırak ve Üçler (2012), çalışmalarında 1970-2009 yıllarına ait verileri kullanarak kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Cari, transfer, yatırım harcamalarının yanı sıra modele özel sektör yatırımları ile istihdam oranı kontrol değişkeni olarak dâhil edilmiş ve söz konusu değişkenler arasındaki ilişki ARDL Sınır testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre cari ve yatırım harcamalarının büyümeyi pozitif, transfer harcamalarının ise büyümeyi negatif olarak etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte çalışmaya kontrol değişkeni olarak dâhil edilen özel sektör yatırımlar ile istihdam oranının ise büyüme üzerinde olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Telek (2013), 1998:01-2012:04 dönemine ilişkin üçer aylık verileri kullanarak Türkiye için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Bu doğrultuda analiz için Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testinden faydalanılmıştır. Eşbütünleşme analizinden elde

edilen sonuçlara göre değişkenler uzun dönemde birlikte hareket etmekte, diğer bir ifadeyle uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün ise büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğu belirlenmiştir. Buna göre elde edilen sonuç ilgili dönemde Türkiye için Wagner Hipotezinin doğruluğunu destekler niteliktedir.

Pamuk ve Bektaş (2014), Türkiye ekonomisi için eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini ARDL Sınır testinden faydalanarak incelemişlerdir. Çalışmada 1998:01-2013:02 dönemine ilişkin üçer aylık verilerden yararlanılmıştır. Çalışmadan elde edilen eşbütünleşme sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir. Uygulanan Granger nedensellik testi sonucunda ise değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün büyümeden eğitim harcamalarına doğru olduğu ve dolayısıyla ele alınan dönemde Wagner Hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kabaklarlı ve Er (2014), 1930-2012 dönemine ait yıllık veriler ile Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Harcama kalemleri olarak cari, yatırım ve transfer harcamalarının kullanıldığı çalışmada değişkenler arasındaki ilişki Wagner Yasasının Musgrave modeli temel alınarak ARDL Sınır testi ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde büyümenin kamu harcamalarını etkilediği, ancak kısa dönemde değişkenler arasında bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre uzun dönemde Türkiye için Wagner Hipotezi’nin geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Ulucak ve Ulucak (2014), Türkiye ekonomisi özelinde 1950-2011 dönemine ait yıllık verileri kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Hacker ve Hatemi J testi ile analiz etmiştir. Çalışma hem Wagner hem de Keynes Hipotezi çerçevesinde ele alınmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre Türkiye ekonomisi için incelenen dönemde her iki hipotez de reddedilmiştir. Buradan hareketle Türkiye ekonomisi için ilgili dönemde iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisinin Wagner Kanunu’na daha yakın olduğu sonucuna varılmaktadır.

Ünen (2015) çalışmasında, 1998:01-2014:04 dönemi verilerini kullanarak Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın analizi için Johansen eşbütünleşme testi, E-G eşbütünleşme testi ve T-Y nedensellik testinden yararlanılmıştır. Eşbütünleşme analizleri neticesinde değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri ve aralarında anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Uygulanan nedensellik testi sonucunda ise değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelenen dönemde Wagner Hipotezi’nin geçerli olduğunu destekler niteliktedir.

Kolçak vd. (2015) çalışmalarında, 1984-2014 dönemine ilişkin yıllık verileri kullanarak kamu harcamaları bileşenleri olan cari, yatırım ve transfer harcamasının ekonomik büyüme üzerinde

yarattığı etkiyi VAR analizi, Granger nedensellik testi ve Varyans Ayırıştırması analizi ile test etmişlerdir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine bakıldığında sadece cari harcamalar ile büyüme arasında karşılıklı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum incelenen dönemde hem Wagner hem de Keynes Hipotezi'nin geçerli olduğuna işaret etmektedir. Varyans ayırıştırma analizi sonucuna göre ise yatırım harcamalarının büyümeyi etkilediği belirlenmiştir.

Güder vd. (2016), 2006-2015 dönemini kapsayan verileri kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Çalışmada uygulanan nedensellik testi sonuçlarına göre iki değişken arasında karşılıklı bir ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar Türkiye ekonomisi için incelenen dönemde hem Keynes hem de Wagner Hipotezi'nin geçerliliğini destekler niteliktedir.

Telek ve Telek (2016), 1998:1-2015:3 dönemini kapsayan üçer aylık verileri kullanarak Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini VAR modeli, Etki-Tepki analizi ve Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar birbirini destekler niteliktedir. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönüne bakıldığında ise bunun kamu harcamalardan büyümeye doğru olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu durum incelenen dönemde Türkiye ekonomisi için Keynes Hipotezi'nin geçerli olduğunu göstermektedir.

Şanlısoy ve Sunal (2016), 1980-2010 dönemine ait yıllık verilerden yararlanarak Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Wagner ve Keynes Hipotezleri kapsamında incelemişlerdir. Değişkenler arasındaki ilişki Wagner Kanunu'nun 5 farklı modeli şeklinde ele alınan çalışmada analiz için Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) yöntemi ve T-Y nedensellik testinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre Peacock-Wiseman dışındaki diğer modellerde iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Buna göre incelenen dönemde Türkiye ekonomisi için hem Wagner hem de Keynes Hipotezi'nin geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Diler (2016) çalışmasında, 1998-2010 yıllarına ilişkin üçer aylık verileri kullanarak Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini ARDL Sınır testi yaklaşımı ve T-Y nedensellik testinden yararlanarak ortaya koymuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Yapılan nedensellik analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bu durum ele alınan dönemde Türkiye ekonomisinde ne Wagner ne de Keynes hipotezinin geçerli olmadığını ve kamu harcamalarının o dönem için iyi bir politika aracı olmadığını göstermektedir.

Dübüş (2017) çalışmasında, 1982-2015 dönemine ilişkin veriler kullanılarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Bu doğrultuda iki değişken arasındaki ilişkiyi J-J eşbütünleşme testi, vektör hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi ile analiz

etmiştir. Eşbütünleşme testi neticesinde iki değişken arasında uzun dönemli ilişki olduğu belirlenmiş, nedensellik testi sonucunda ise iki değişken arasındaki nedenselliğin yönünün kamu harcamalarından büyümeye doğru olduğu tespit edilmiştir. . Buna göre ilgili dönemde Keynes Hipotezi'nin Türkiye ekonomisi için geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Yayla ve Tülümce (2017), Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini 1988-2016 dönemini kapsayan verileri kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada VAR analizi ile Granger nedensellik analizinden yararlanılmıştır. Harcama değişkenleri olarak ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırmanın bazı alt kalemlerinin ele alındığı çalışmada değişkenler arasındaki ilişki VAR analiz ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. VAR analizinden elde edilen sonuçlara göre cari, transfer, savunma ve sosyal güvenlik harcamaları ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Yapılan nedensellik analizi sonucunda ise değişkenler arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Buna durum ilgili dönemde Türkiye ekonomisi için hem Wagner hem de Keynes Hipotezi'nin geçerli olduğuna işaret etmektedir.

Uzuner vd. (2017), yaptıkları çalışmada Türkiye ekonomisinde Wagner Hipotezi'nin geçerliliğini araştırmak için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini 1975-2014 dönemine ait yıllık verilerden yararlanarak incelemişlerdir. Çalışmada kamu harcamalarının alt kalemi olan cari, yatırım ve transfer harcamaları ele alınmış ve değişkenler arasındaki ilişki Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Johansen Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Granger nedensellik testinden elde edilen bulgular ise iki değişken arasındaki nedenselliğin yönünün kamu harcamalarından büyümeye doğru olduğu yönündedir. Elde edilen sonuçlar ilgili dönemde Türkiye için Keynes Hipotezi'ni doğrular niteliktedir.

Şit ve Karadağ (2018), 1980-2016 dönemini kapsayan verilerden yararlanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme yapmışlardır. Cari, yatırım, transfer harcamaları ve borç faiz ödemelerinin kullanıldığı çalışmada değişkenler arasındaki ilişki T-Y nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Bir taraftan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilemesi, öte taraftan ekonomik büyümenin kamu harcamaları üzerinde etkisinin bulunması ele alınan dönem için hem Keynes hem de Wagner Hipotezi'nin Türkiye ekonomisi için geçerli olduğunu göstermektedir.

Bayramoğlu ve Sümer (2019), Türkiye için 1975-2015 yıllarını kapsayan verileri kullanarak kamu harcamalarının alt kalemleri olan cari, yatırım, faiz harcamaları, faiz dışı transfer harcamaları ve faiz dışı toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu doğrultuda ARDL Sınır testi, VAR yöntemi, Hacker ve Hatemi-J nedensellik testi ve T-Y nedensellik testlerinden yararlanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre değişkenler

arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisinin tespiti için uygulanan VAR yöntemi sonucuna göre büyüme üzerinde en fazla etkiye sahip olan harcama kaleminin faiz harcamaları olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ampirik bulgular neticesinde kamu harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin, iktisadi büyümenin kamu harcamaları üzerindeki etkisinden daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Nedensellik analizinden elde edilen sonuçlara göre ise değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ilgili dönemde Türkiye’de hem Wagner hem de Keynes Hipotezi’nin geçerli olduğunu göstermektedir.

Gövdeli (2019) çalışmasında, 1930-2014 yıllarına ait verilerden yararlanarak Türkiye ekonomisi için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Wagner ve Keynes Hipotezi çerçevesinde incelemiştir. Bu doğrultuda değişkenler arasındaki ilişkinin analizi Maki (2012) eşbütünleşme testi ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi ile yürütülmüştür. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, ayrıca değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün kamu harcamalardan büyümeye doğru olduğu tespit edilmiştir. Bu durum incelenen dönemde Keynes Hipotezi’nin geçerliliğini destekler niteliktedir.

Atgür (2020) çalışmasında, 2006-2019 dönemine ait verilerden yararlanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Wagner ve Keynes Hipotezi’nin Türkiye ekonomisinde geçerliliğinin sınındığı çalışmada değişkenler arasındaki ilişki Phillips-Ouliaris eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre kamu harcamalarının büyümeyi etkilediği ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin karşılıklı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre incelenen dönem için Türkiye’de hem Wagner hem de Keynes Hipotezi’nin geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Demirgil ve Karaca (2020), 2010:1-2020:1 dönemini kapsayan veriler ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Harcama kalemlerinden cari, sermaye ve transfer harcamalarının büyüme ile olan ilişkisinin analizi için ARDL Sınır testinden faydalanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre cari ve sermaye harcamaları ile büyüme değişkeni arasında pozitif, transfer harcamaları ile büyüme arasında ise negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Aydın ve Gül (2020) çalışmalarında, 1990-2018 dönemini kapsayan verileri kullanarak Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Değişkenler arasındaki ilişki Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi ve En Küçük Kareler yöntemi ile analiz edilmiştir. Eşbütünleşme testi sonucunda iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün ise Keynes Hipotezi’nin geçerliliğini doğrular nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca uygulanan En Küçük Kareler yöntemi sonuçlarına göre büyüme ile kamu harcamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı ancak negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

İçen (2021) çalışmasında, 2006:1-2020:4 dönemine ait verilerden yararlanarak Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Wagner Kanunu çerçevesinde incelemiştir. Değişkenler arasındaki ilişki ARDL ve Doğrusal olmayan ARDL (NARDL) yöntemleri ile analiz edilmiştir. Analizden elde edilen bulgulara göre iki değişken arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Buna göre ele alınan dönemde Türkiye için ne Wagner ne de Keynes Hipotezi’nin geçerli olmadığı belirlenmiştir.

Yılmaz ve Bekar (2021), Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini 2006:1-2019:3 dönemine ait verileri kullanarak incelemiştir. Cari ve sermaye harcamaları ile cari ve sermaye transferlerinin büyüme ile olan ilişkisi ARDL Sınır testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde cari ve sermaye harcamaları büyümeyi pozitif etkilediği, cari ve sermaye transferlerinin ise büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca cari transferlerin gecikmeli değerinin büyümeyi olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Buna göre değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün kamu harcamalarından büyümeye doğru olduğu ve incelenen dönemde Keynes Hipotezi’nin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Özen ve Köse (2022), 1980-2017 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Cari, yatırım, transfer ve sermaye harcamalarının büyüme ile olan ilişkisinin araştırıldığı çalışmada değişkenler arasındaki ilişki ARDL Sınır testi ile analiz edilmiştir. Analizden elde edilen bulgulara göre kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca büyümeyi en çok etkileyen harcama kaleminin cari harcamalar olduğu sonucuna varılmıştır.

Yabancı çalışmalara bakıldığında değişken olarak genellikle toplam kamu harcamaları, cari harcamalar ve sermaye harcamaları kullanılırken; Türkiye’ye yönelik yapılan çalışmalarda toplam kamu harcamaları ile beraber alt kalemler itibariyle en çok kullanılan harcama kalemleri ekonomik sınıflandırmada yer alan cari, yatırım ve transfer harcamalarıdır. İlgili çalışmalar daha çok zaman serileri analizi ile gerçekleştirilmiş ve bunun için en sık kullanılan yöntemler Engle-Granger ile Johansen eşbütünleşme testi, Granger ile Toda-Yamamoto nedensellik testi ve ARDL Sınır testi şeklindedir.

Konuya ilişkin incelenen literatürden de anlaşılacağı üzere kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar farklılık göstermektedir. Bunlardan bazıları Wagner, bazıları ise Keynes Hipotezi’ni destekler nitelikte iken, her iki hipotezi kabul eden veya reddeden sonuçlara da ulaşıldığı görülmektedir. Türkiye örneğinde 2000’li yıllarda yapılan çalışmaların sonuçları daha çok Wagner Hipotezi’ni destekler nitelikte iken, son yıllarda yapılan çalışmalardan ise hem Wagner hem de Keynes Hipotezi’ni destekleyici sonuçlar elde edilmiştir. Dolayısıyla buradan kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik bir görüş birliğinin olmadığı anlaşılmaktadır. Öncelikle çeşitli ülkeler üzerine yapılan

incelemelerde ele alınan dönem, kullanılan değişken(ler) ve yöntemlerin farklı olması buna neden olarak gösterilebilir. Bunların yanı sıra ülkelerin farklı ekonomik yapıya sahip olması veya yönetimsel becerilerinin farklı olması da sonuçların farklılık göstermesinde etkili olmaktadır. Bu çalışmadaki amaç ise 2006Q1-2021Q4 dönemine ait veriler ile Türkiye’de ilgili dönemde Wagner ve Keynes Hipotezi’nin geçerliliğini sınamak ve elde edilen son veriler ile literatüre katkı sağlamaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR İNCELEME

3.1. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Bu başlık altında çalışmada kullanılan değişkenler hakkında bilgiler verilmiş; ampirik analiz sürecinde başvuru Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi, Engle-Granger eşbütünleşme testi, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi tanıtılmış ve bulgulara yer verilmiştir.

3.2. Veri Seti

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler zaman serseri analizi yöntemi kullanılarak araştırılmış ve bu kapsamda Wagner ve Keynes Yasalarının geçerliliği sınanmıştır. Çalışma 2006Q1-2021Q4 dönemini kapsamaktadır. Kamu harcamaları Merkezi Yönetim harcamalarını içermekte olup, toplam, fonksiyonel ve ekonomik ayrıma göre alt kalemler şeklinde çalışmaya dahil edilmiştir. Değişkenlere ait veriler Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) veri tabanlarından elde edilmiştir. Tüm değişkenler logaritmik dönüşüme tabi tutulmuş ve ekonomik büyüme dışındaki diğer değişkenler Zincirlenmiş GSYİH deflatörü yardımıyla deflete edilerek reel hale getirilmiştir. Değişkenlerin mevsimsellikten arındırılmasında Troma/Seats yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait veri setinin 2006Q1 döneminden başlamasının nedeni, 2003 yılında 2018 sayılı “Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu” ile yapılan değişikliklerin 1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmesi ve dolayısıyla 2006 yılından önceki verilerin uyumlu ve bütüncül olmamasıdır. Analizlerin tamamı EViews 10 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ait bilgiler ayrıca Tablo 3’de özetlenmiştir.

Çalışmada Wagner hipotezinin sınanmasında Peacock Wiseman (1961) modeli esas alınmış olup, eşitlik (6)’da gösterilmiştir. Benzer şekilde Keynes hipotezinin sınanması için ise eşitlik (7) kullanılmıştır.

$$Harcama = f(GSYİH) \quad (6)$$

$$GSY\dot{I}H = f(Harcama) \quad (7)$$

Eşitlik (6) ve (7)'de yer alan değişkenler modellere logaritmik formda dahil edilmiştir. Harcama değişkeni Tablo 3'de yer alan sekiz harcama türünü kapsamaktadır. Kamu harcaması ve ekonomik büyüme ilişkisi her bir harcama türü üzerinden oluşturulan ayrı modeller vasıtasıyla araştırılmıştır.

Tablo 3: Değişkenlere Ait Tanımlar

Değişken	Tanım	Kaynak
LRGSYİH	Zincirlenmiş GSYİH (bin TL)	TCMB/EVDS
LRTPH	Merkezi Yönetim Toplam Harcamalar (reel, bin TL)	TCMB/EVDS
LRCH	Merkezi Yönetim Cari Harcamalar (reel, bin TL)	BÜMKO
LRYH	Merkezi Yönetim Yatırım Harcamaları (reel, bin TL)	BÜMKO
LRTH	Merkezi Yönetim Transfer Harcamaları (reel, bin TL)	BÜMKO
LRSVH	Merkezi Yönetim Savunma Harcamaları (reel, bin TL)	BÜMKO
LRS GH	Merkezi Yönetim Sağlık Harcamaları (reel, bin TL)	BÜMKO
LREH	Merkezi Yönetim Eğitim Harcamaları (reel, bin TL)	BÜMKO
LRSKH	Merkezi Yönetim Sosyal Koruma Harcamaları (reel, bin TL)	BÜMKO
Not: L harfi ilgili değişkenin logaritmasını ifade etmektedir.		

3.3. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler, ortalama, maksimum ve minimum değerler, standart hatalar ve bunların gözlem sayıları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler	Değişkenler (Bin TL)								
	GSYİH	TPH	CH	YH	TH	SVH	SGH	EH	SKH
Ortalama	35400000	80693	29407	7283	31089	4194	4295	12167	16963
Minimum	21600000	50966	17133	9653	15434	3294	2850	5728	7386
Maksimum	56000000	13300000	42199	17848	49477	7404	8238	16541	29155
Standart Hata	86953	18078	6720	4563	9404	1017	1174	3144	5470
Gözlem Sayısı	64	64	64	64	64	64	64	64	64

Tablo 4'te verilen sonuçlara göre 2006Q1-2021Q4 döneminde ortalama reel GSYİH 35,4 Milyar TL'dir. İlgili dönemde ortalaması en yüksek harcama türü transfer harcamalarıdır (31,08 Milyon TL). Bunu sırasıyla cari, sosyal koruma, eğitim ve yatırım harcamaları takip etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de kamu harcamalarının ağırlıklı olarak transfer harcamaları şeklinde gerçekleştiği söylenebilir. GSYİH'nin en düşük değeri 21,6 Milyar TL ile 2009 yılının ilk

eyreğinde, en yüksek değeri ise 56 Milyar TL ile 2021 yılının son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Yine toplam kamu harcamaları en düşük değeri 2008 yılının ikinci çeyreğinde, en yüksek değeri ise 2021 yılının son çeyreğinde ulaşmıştır. Alt kalemler itibari ile bakıldığında cari harcamalar en düşük değeri 2006Q1 döneminde, yatırım harcamaları 2010Q1 döneminde, transfer harcamaları 2006Q4 döneminde, savunma harcamaları 2010Q3 döneminde, sağlık harcamaları 2006Q4 döneminde, eğitim harcamaları 2006Q1 döneminde ve son olarak sosyal koruma harcamaları 2006Q3 döneminde ulaşmıştır. Bunların en yüksek değerlere sahip olduğu dönemler ise sırasıyla 2019Q4, 2016Q4, 2021Q4, 2021Q3, 2021Q, 2020Q1 ve 2020Q2 şeklindedir.

3.4. Yöntem

Çalışmanın ampirik kısmında öncelikle değişkenlere birim kök testi uygulanmış ve serlerin durağanlık seviyesi tespit edilmiştir. Sonraki aşamada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Uzun dönemde birlikte hareket ettikleri saptanan diğer bir ifade ile eşbütünleşik olan değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkisi hata düzeltme modeli ile araştırılmıştır. Hata düzeltme modeline dayalı nedensellik sonuçları eşbütünleşme denkleminde elde edilen sonuçlarla birlikte değerlendirilerek ilgili dönemde Wagner ve Keynes hipotezlerinden hangisinin geçerli olduğuna karar verilmiştir. Uzun dönemli ilişkinin saptanamadığı modellerde ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testi yardımıyla araştırılmış ve hangi hipotezin geçerli olduğuna nedensellik testi sonuçlarına göre karar verilmiştir. Takip eden başlıklarda analizde kullanılan her bir test tanımlanarak uygulamada elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

3.4.1. Zaman Serilerinde Durağanlık Analizi

Zaman serisi analizlerinde değişkenlerin durağan olup olmadığı hususu büyük önem arz etmektedir. Durağanlık, bir serinin ortalaması ve varyansının zaman içerisinde değişmemesini ifade etmektedir. Şöyle ki, durağan olmayan seriler ile yapılan çalışmalarda sahte (spurious) regresyon sorunu ortaya çıkmakta ve bu durum modelin hatalı yorumlanmasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla sahte regresyon sorununun yaşanmaması için analizlerde kullanılacak serilerin durağan olması gerekmektedir (Mushtaq, 2011: 2).

Zaman serileri analizinde durağanlık birim kök testleri yardımıyla sınanmaktadır. Seviyesinde durağan olan bir seri $I(0)$ şeklinde gösterilmektedir. Durağanlığı araştırılan seri $I(0)$ seviyesinde durağan değilse ilgili değişkenin birinci farkı alınarak tekrar durağanlık testi uygulanır. Birinci farkı alınan seri birim kök içermiyorsa bu ilgili serinin birinci farkında durağan olduğu anlamına gelir ve $I(1)$ şeklinde gösterilir. Ancak seri birinci farkında da birim kök içeriyorsa bu serinin ikinci farkı alınarak tekrar bir durağanlık testi uygulanır ve ikinci farkında durağan bulunan seri $I(2)$ şeklinde gösterilir. Zaman serileri analizinde seviyesinde durağan olmayan seriler

genellikle birinci farkı alındıktan sonra durağanlaşmaktadır. Bu çalışmada serilerin durağan olup olmadığının tespiti literatürde sıklıkla başvuru olan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ile gerçekleştirilmiştir.

3.4.2. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi

Zaman serileri analizlerinde serilerin birim kök içerip içermediğini araştıran ilk birim kök testi 1979 yılında Dickey ve Fuller tarafından ortaya konmuştur. Dickey-Fuller (1979) birim kök testinde hata terimlerinin istatistiki olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip oldukları yani otokorelasyonsuz oldukları varsayımı kabul edilmektedir. Dickey-Fuller (DF) testinin göz ardı ettiği otokorelasyon sorununu gidermek için 1981 yılında Genişletilmiş Dickey ve Fuller (ADF) testi geliştirilmiştir. Geliştirilen ADF birim kök testinde modele uygun gecikmeli değerler eklenerek DF testi otokorelasyon sorununa karşı yeniden düzenlenmiştir. Böylece ADF birim kök testi hata terimleri arasında otokorelasyon sorunu bulunması durumunda da uygulanabilmektedir (Süvektekin ve Çınar, 2017: 335-336).

Test istatistikleri kullanılırken genişletilmiş testteki uygun gecikmeli terim sayısına karar vermek için Akaike (AIC), Schwarz (SIC) bilgi kriteri gibi bilgi kriterlerinden yararlanılmaktadır. ADF birim kök testinde sabit terimli, sabit terimli-trendli ve sabit terimsiz-trendsiz model olmak üzere üç model kullanılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (8)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 trend + \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (9)$$

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (10)$$

Yukarıda verilen denklemlerden (8) numaralı denklem ADF birim kök testinin sabit terimli modelini, (9) numaralı denklem sabit terimli ve trendli modelini ve son olarak (10) numaralı model sabit terimsiz ve trendsiz modeli göstermektedir. Modellerde bulunan Y_t , durağanlık testinde ele alınan seriyi; Δ , ilgili değişkenin birinci farkını, ε_t ise hata terimini ifade etmektedir.

Serinin durağan olup olmadığına karar verebilmek için durağanlık testi sonucunda bulunan t istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon (1991) kritik tablo değeri ile karşılaştırılmaktadır. ADF birim kök testinin hipotezleri aşağıdaki gibidir.

$H_0 : \delta = 0$ ise, Y_t birim köke sahiptir ve durağan değildir.

$H_1 : \delta < 0$ ise, Y_t birim köke sahip değildir ve durağandır.

H_0 hipotezine göre seri birim kök içermektedir. Bunun alternatifi olan H_1 hipotezine göre ise seri birim kök içermemektedir. Hesaplanan kritik değer, %1, %5, %10 önem düzeylerine göre MacKinnon (1991) tablo kritik değerleri ile karşılaştırılmakta ve sıfır hipotezi alternatif hipoteze karşı test edilmektedir. Dolayısıyla bulunan değer, tablo kritik değerinden büyük ise değişkenin birim kök içermediği, küçük ise değişkenin birim kök içerdiği anlamını taşımaktadır.

Tablo 5'te birim kök araştırması sonucu ulaşılan bulgular özetlenmiştir. Buna göre değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları fakat birinci farkı alındıklarında durağan hale geldikleri görülmektedir. Değişkenlerin bulgularına göre $I(1)$ olduklarına kararı verilmiştir¹.

Tablo 5: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Düzeyde			Birinci Farkında		
	Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitsiz Trendsiz	Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitsiz Trendsiz
LGSYİH	0,118(1)	-3,158(0)	3,10(1)	-10,136(0) ^a	-10,103(0) ^a	-9,029(0) ^a
LTPH	-0,193(1)	-8,002(0)	3,004 (1)	-15,124(0) ^a	-15,005(0) ^a	-13,932(0) ^a
LCH	-1,344(4)	-0,923(4)	2,325(4)	-3,955(3) ^a	-4,166(3) ^a	-3,098(3) ^a
LYH	-1,577(3)	-1,378(3)	1,321(3)	-12,904(2) ^a	-12,959(2) ^a	-12,738(2) ^a
LTH	-1,588(3)	-6,758(0)	3,593(3)	-8,001(2) ^a	-8,081(2) ^a	-12,100(0) ^a
LSVH	2,900(4)	0,387(4)	1,949(1)	-10,910(0) ^a	-6,515(3) ^a	-10,504(0) ^a
LSGH	-0,164(0)	-2,037(0)	1,573(0)	-10,350(0) ^a	-10,452(0) ^a	-9,903(0) ^a
LEH	-3,596(0) ^a	-1,701(0)	2,859(0)	-11,859(0) ^a	-12,713(0) ^a	-10,822(0) ^a
LSKH	-1,771(1)	-4,525(0) ^a	1,615(1)	-10,962(0) ^a	-10,942(0) ^a	-10,691(0) ^a
Not: Parantez içindeki rakamlar ADF testi için optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. a, b ve c sırasıyla %1, %5 ve %10'da anlamlıdır.						

Serilerin birinci farkında birim kök içermediğinin tespiti yapıldıktan sonra, eşbütünleşme analizi vasıtasıyla seriler arasındaki muhtemel uzun dönemli ilişkinin varlığı incelenmiştir. Söz konusu ilişkinin varlığının araştırılmasında Engle-Granger eşbütünleşme testi tercih edilmiştir.

3.4.3. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi

Engle-Granger (1987) eşbütünleşme testi iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını araştırmaktadır. Bu test, değişkenlerin birinci farkında durağan oldukları varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle değişkenlerin düzey değerlerinde $I(0)$ durağan olması durumunda Engle-Granger eşbütünleşme testi kullanılmamaktadır.

¹ LREH için sabitli ve LRSKH için sabitli-trendli model için ilgili seriler birim kök içermese de diğer modellerde farklı sonuçlar elde edildiği için bu değişkenlerinde farkı alındığında $I(1)$ olduklarına karar verilmiştir.

Engle-Granger eşbütünlüşme testi iki aşamalı olarak uygulanmaktadır. İlk aşamada kurulan modeller En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle tahmin edilmekte ve her bir modele ait hata terimleri elde edilmektedir. Engle-Granger eşbütünlüşme testi için serilerine ait denklemler aşağıdaki gibidir.

$$LHarcama_t = \beta_0 + \beta_1 LGSYİH_t + \varepsilon_t \quad (11)$$

$$LGSYİH_t = \alpha_0 + \alpha_1 LHarcama_t + \mu_t \quad (12)$$

(11) ve (12) numaralı denklemlerde LHarcama değişkeni 8 farklı reel kamu harcama büyüklüğünün logaritmik değerini, LGSYİH reel milli gelirin logaritmasını göstermekte olup ekonomik büyümeyi temsil etmektedir. β_0 , α_0 , sabit terimi; β_1 , α_1 , bağımsız değişkenlerin katsayılarını, son olarak ε_1 ve μ_1 ise değişkenlerin hata terimlerini, diğer bir ifade ile EKK ile tahmin edilen denklemlerin kalıntılarını göstermektedir. Burada Engle-Granger eşbütünlüşme ilişkisine olup olmadığına kalıntıların durağanlık düzeyine göre karar verilmektedir.

Eşbütünlüşme testinin ikinci aşamasında EKK ile tahmin edilen eşbütünlüşme denklemlerinin hata terimlerine durağanlık testi yapılmakta, ardından hata terimlerinin birim kök içerip içermedikleri tespit edilmektedir. Burada hata terimlerinin durağan olup olmadığına karar verebilmek için tahmin edilen ADF test istatistiğinin MacKinnon (1991) tablo kritik değeri ile karşılaştırılması gerekmektedir. Hata terimlerinin birim kök içermediği anlaşıldıktan sonra değişkenler arasında bir eşbütünlüşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır.

Wagner hipotezinin geçerliliğinin sınanmasında Eşitlik (11), Keynes hipotezinin sınanmasında ise Eşitlik (12) tahmin edilmiştir. Wagner hipotezinin geçerli olabilmesi için gerekli şart Eşitlik (11) yer alan β_1 katsayısının birden büyük değerler almasıdır. Aksi takdirde nedenselliğin yönüne bakılmaksızın Wagner hipotezinin geçerli olmadığına karar verilmektedir. Her bir kamu harcama kalemi farklı modelde kullanıldığı için çalışmada toplam 16 model tahmin edilerek Wagner ve Keynes Hipotezleri sınanmıştır. Toplam kamu harcamasını da içeren 8 kamu harcama büyüklüğünün diğer 3'ü ekonomik; 4'ü fonksiyonel bütçe sınıflandırmasına göre kamu harcamasıdır. Değişkenler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisinin araştırılmasında başvuru olan Engle-Granger eşbütünlüşme test sonuçları Tablo 6, 7 ve 8'de sunulmuştur. Tablo 6, 7 ve 8 sırasıyla toplam kamu harcaması, ekonomik ayrıma göre kamu harcaması ve fonksiyonel ayrıma göre kamu harcaması ve ekonomik büyüme arasındaki eşbütünlüşme ilişkisine ait bulguları içermektedir.

Tablo 6'da görüldüğü üzere, LRTPH ile LRGSYİH değişkenleri ayrı ayrı bağımlı değişken kabul edilip Engle-Granger Eşbütünlüşme testi uygulanmıştır. LRTPH değişkeninin bağımlı, LRGSYİH değişkeninin bağımsız değişken kabul edildiği Model 1'den elde edilen hata

terimlerinin ADF test istatistiği değeri -4,7747; LRGSYİH'nin bağımlı değişken LRTPH'nin bağımsız değişken olduğu Model 2'de ise -4,5457'dir. Mutlak değer olarak test istatistikleri tablo kritik değerlerinden büyük olduğundan her iki model için de LRGSYİH ile LRTPH arasında %1 anlamlılık seviyesinde eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Başka bir ifadeyle ele alınan her iki model için de değişkenler uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler. Uzun dönemde her iki değişken birbirini pozitif etkilemektedir. Toplam kamu harcamalarındaki artışlar büyümeyi, büyüme de kamu harcamalarını arttırmaktadır. Bununla birlikte harcamaların etkisi büyümenin etkisinden daha büyüktür.

Tablo 6: Eşbütünleşme Test Sonuçları-Toplam Harcamalar

	Eşbütünleşme Denklemi	R ²	P	ADF Test İstatistiği
Model 1	LRTPH=0,7652+0,8861 ^a LRGSYİH (0,6940) (0,0353)	0,91	0	-4,7747 ^a
Model 2	LRGSYİH=0,9751+1,02746 ^a LRTPH (0,7443) (0,0409)	0,91	0	-4,5457 ^a
Not: Parantez içi standart hatayı; p, ADF regresyonlarında SIC'e göre belirlenmiş optimal gecikme uzunluğunu ve a, %1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir. Birim kök testindeki ADF t-istatistiklerinin tablo kritik değerleri %1'de -4,123, %5'de -3,461 ve %10'da -3,130'dur. İlgili değerler MacKinnon (1991)'dan alınmıştır.				

Tablo 7: Eşbütünleşme Test Sonuçları-Ekonomik Ayrım

	Eşbütünleşme Denklemi	R ²	P	ADF Test İstatistiği
Model 3	LRCH= -1,6465 ^b +0,9572 ^a LRGSYİH (0,6877) (0,0349)	0,92	0	-3,6863 ^b
Model 4	LRGSYİH= 3,0920 ^a +0,9647 ^a LRCH (0,6054) (0,0352)	0,92	0	-3,2283 ^c
Model 5	LRYH=-13,0800 ^a +1,4576 ^a LRGSYİH (3,1518) (0,1603)	0,57	3	-1,7966
Model 6	LRGSYİH=13,5523 ^a +0,3919 ^a LRYH (0,6716) (0,0431)	0,57	3	-0,0728
Model 7	LRTH= -7,6059 ^a +1,2622 ^a LRGSYİH (1,2050) (0,0613)	0,87	0	-4,6686 ^a
Model 8	LRGSYİH= 7,7643 ^a +0,6911 ^a LRTH (0,5775) (0,0335)	0,87	0	-4,3710 ^a
Not: Parantez içi standart hatayı; p, ADF regresyonlarında SIC'e göre belirlenmiş optimal gecikme uzunluğunu ve a, b ve c sırasıyla %1, %5 ve %10'da anlamlılığı ifade etmektedir. Birim kök testindeki ADF t-istatistiklerinin kritik tablo değerleri %1'de -4,123, %5'de -3,461 ve %10'da -3,130'dur. İlgili değerler MacKinnon (1991)'dan alınmıştır.				

Ekonomik ayrıma göre kamu harcamaları ile büyüme değişkenleri için tahmin edilen eşbütünleşme denkleminde elde edilen hata terimlerine ait ADF test istatistiklerinin yer aldığı Tablo 7'deki bulgulara göre LRGSYİH ile LRCH ve LRTH değişkenleri arasında karşılıklı uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Model 3, 4, 7 ve 8). Buna karşın LRYH ve büyüme arasında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisi saptanamamıştır. Öte yandan LRCH ve LRTH değişkenleri LRGSYİH değişkenini ve LRGSYİH değişkeni de LRCH ve LRTH değişkenlerini

pozitif etkilemektedir. LRGSYİH değişkeninin LRTH değişkeni üzerindeki etkisi LRCH değişkeni üzerindeki etkisinden daha büyüktür.

Fonksiyonel bütçe sınıflandırmasında yer alan kamu harcamalarından savunma, sağlık, eğitim ve sosyal koruma harcamaları ile GSYİH arasında uzun dönemli ilişkiye ilişkin sonuçlar Tablo 8’de görülmektedir. Fonksiyonel sınıflandırmaya göre seçilmiş dört harcama kaleminden sadece sosyal koruma harcamaları ile büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiş (Model 15 ve 16), büyüme ve diğer üç kalem arasında istatistiksel olarak anlamlı uzun dönem ilişkisi saptanamamıştır. LRSKH ve LRGSYİH değişkenleri uzun dönemde birbirlerini pozitif etkilemektedir.

Tablo 8: Eşbütünleşme Test Sonuçları-Fonksiyonel Ayrım

	Eşbütünleşme Denklemi	R²	p	ADF Test İstatistiği
Model 9	LRSVH= 0,6809+0,7398 ^a LRGSYİH (1,3303) (0,0676)	0,65	1	-0,9462
Model 10	LRGSYİH= 6,1077 ^a +0,89033 ^a LRSVH (1,2395) (0,0814)	0,65	1	-1,6264
Model 11	LRSKH= -1,8771+0,8707 ^a LRGSYİH (1,5113) (0,0768)	0,67	0	-2,1312
Model 12	LRGSYİH= 7,8578 ^a +0,7742 ^a LRSKH (1,0419) (0,0683)	0,67	0	-2,2693
Model 13	LREH= -5,7232 ^a +1,1191 ^a LRGSYİH (1,1765) (0,0598)	0,84	1	-2,3075
Model 14	LRGSYİH= 7,3042 ^a +0,7589 ^a LREH (0,6607) (0,0405)	0,84	1	-1,2030
Model 15	LRSKH= -8,9744 ^a +1,3005 ^a LRGSYİH (1,6872) (0,0858)	0,78	0	-3,7919 ^b
Model 16	LRGSYİH= 9,6127 ^a +0,6054 ^a LRSKH (0,6630) (0,0399)	0,78	0	-3,3781 ^c
Not: Parantez içi standart hatayı; p, ADF regresyonlarında SIC’e göre belirlenmiş optimal gecikme uzunluğunu ve a, b ve c sırasıyla %1, %5 ve %10’da anlamlılığı ifade etmektedir. Birim kök testindeki ADF t-istatistiklerinin kritik tablo değerleri %1’de -4,123, %5’de -3,461 ve %10’da -3,130’dur. İlgili değerler MacKinnon (1991)’dan alınmıştır.				

Eşbütünleşme analiz sonuçları topluca değerlendirildiğinde, toplam kamu harcamaları, cari harcamalar, transfer ve sosyal koruma harcamaları ile LRGSYİH değişkenlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri başka bir ifade ile eşbütünleşik oldukları tespit edilmiştir. Bulgular, Wagner ve Keynes hipotezi çerçevesinde değerlendirildiğinde transfer harcamaları ve sosyal koruma harcamaları ile büyüme arasında Wagner hipotezini destekler sonuçlar elde edilmiştir. Model 7’de β_1 katsayısı yaklaşık 1,26; Model 15’te ise 1,30 olarak tahmin edilmiştir. Bununla birlikte toplam kamu harcamalarını ve cari harcamalarını içeren modellerde β_1 katsayısı 1’den küçüktür (Model 1 için 0,89; model 3 için 0,96). Dolayısıyla bu harcama türleri için Wagner

hipotezinin geçerliliği için gerekli koşul sağlanamamıştır. LRGSYİH değişkeni LRTPH ve LRCH değişkenlerini pozitif etkilemekle birlikte etki, Wagner hipotezinin iddia ettiğinin tersine birden küçük, yani zayıftır. Diğer yandan LRTPH, LRCH, LRTH ve LRSKH değişkenleri LRGSYİH değişkenini uzun dönemde pozitif etkilemektedir. Eş bütünleşme tahmininden elde edilen bu sonuç Keynes hipotezinin geçerliliğini destekler niteliktedir. Bununla birlikte toplam kamu harcamalarının LRGSYİH değişkeni üzerindeki etkisi diğer harcama bileşenlerinden daha büyüktür. En düşük etkiye sahip harcama türü ise transfer ve sosyal koruma harcamalarıdır. Kamunun yapmış olduğu yatırım, savunma, sağlık ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ise uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir.

Her ne kadar eşbütünleşme analizinde Wagner ve Keynes hipotezini destekler nitelikte sonuçlar elde edilmişse de değişkenler arasındaki muhtemel nedenselliğin yönünün tespiti hipotezlerin geçerliliğinin ispatı için gereklidir. Çünkü değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin araştırıldığı modeller öncül olarak Wagner ve Keynes hipotezlerinin iddialarına uygun olarak tasarlanmıştır. Ancak, iktisadi değişkenler hem neden hem de sonuç değişkeni olabilmektedirler. Bu bağlamda Wagner hipotezi ekonomik büyümenin neden değişkeni, aksine Keynes hipotezi ise kamu harcamalarının neden değişkeni olduğunu iddia etmektedir ve hipotezlerin geçerliliği için bahsedilen neden sonuç ilişkileri doğrulanmalıdır. Bunun için çalışmanın devamında nedensellik araştırılmasına başvurulmuştur.

3.4.4. Hata Düzeltme Modeli

Engle ve Granger (1987)'e göre eşbütünleşik değişkenler arasında tek ya da çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olması gerekmektedir. Ayrıca, Granger (1988) eşbütünleşik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin hata düzeltme modeli (ECM) çerçevesinde araştırılmasının daha uygun olacağının vurgulamıştır. ECM aşağıda verilen eşitlik (13) ve (14)'de gösterilmiştir.

$$\Delta LHARCAMA_t = \beta_1 + \rho_1 res_{1,t-1} + \sum_{i=1}^m \delta_i \Delta LHARCAMA_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta LGSYİH_{t-i} + v_{1t} \quad (13)$$

$$\Delta LGSYİH_t = \beta_2 + \theta_1 res_{2,t-1} + \sum_{i=1}^p \mu_i \Delta LGSYİH_{t-i} + \sum_{i=1}^q \alpha_i \Delta LHARCAMA + v_{2t} \quad (14)$$

(13) ve (14) numaralı denklemlerde Δ fark işlemcisi; m, n, p ve q optimal gecikme uzunluklarını; $LHARCAMA$ ve $LGSYİH$ eşbütünleşme ilişkisi tespit edilen kamu harcamalarını ve ekonomik büyümeyi; res_1 ve res_2 hata düzeltme terimlerini; ρ_1 ve θ_1 hata düzeltme katsayılarını; δ , γ , μ ve α katsayıları; β sabit terimi ve v hata terimini göstermektedir.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin bulunması bunların uzun dönemde birlikte hareket ettiği anlamı taşımaktadır. Ancak bazen eşbütünleşik olan değişkenler arasında kısa

dönemde dengesizlikler söz konusu olabilmektedir. Eşbütünleşme ilişkisi bulunan serilerde kısa dönemde yaşanan bu dengesizlikler belli bir süre sonra ortadan kalkmakta ve değişkenler yeniden uzun dönem denge seviyesine kavuşmaktadır. Hata düzeltme terimi uzun dönem dengesinden sapmanın giderilmesi sağlamaktadır. Hata düzeltme teriminin katsayısı ise kısa dönemde ortaya çıkan sapmanın uzun dönem dengesine uyarlanma hızını göstermektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısı negatif ve 0 ile 1 arasında, aynı zamanda istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. Bu durumda değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki de teyit edilmiş olacaktır.

ECM ile kısa ve uzun dönem nedensellikler ortaya konulabilmektedir (Alemu, 2012: 14). Bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin katsayılarının (eşitlik (13) için γ_i ve eşitlik (14) için α_i) ya da hata düzeltme terimlerinin katsayılarının (ρ_1 ve θ_1) anlamlılıklarına göre değişkenler arasında Granger nedensellik ilişkisinin olup olmadığına karar verilebilmektedir (Yamak ve Abdioğlu, 2012). Eşitlik (13)'de γ_i ve eşitlik (14)'de α_i için hesaplanan F (Wald) istatistiğinin istatistiksel olarak anlamlı olması değişkenler arasında kısa dönem Granger nedenselliğinin, buna karşın negatif ve 0 ile 1 arasında olmak koşuluyla ρ_1 ve θ_1 için hesaplanan t istatistiğinin anlamlı olması uzun dönem nedenselliğinin bulunduğu işaret etmektedir (Dritsakis, 2004: 313; Arısoy, 2005: 73-74; Rahmaddi ve Ichihashi, 2011: 62-63). Bu çerçevede ECM tahmin sonuçları Tablo 9'da sunulmuştur. Tablo 9 sonuçlarına göre gerek F testi gerekse de hata düzeltme teriminin (res_{t-1}) katsayısı dikkate alındığında Granger nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Bu bağlamda tahmin eşbütünleşme modelleri teyit edilmiştir.

Tablo 9: Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler Bağımlı/Bağımsız	k	F	res_{t-1}	R^2	LM	χ^2 WHITE	Nedensellik	
							Kısa Dönem	Uzun Dönem
$\Delta LRGSYİH/\Delta LRTPH$	1,1	6,596 [0,013]	-0,157 ^b (0,072)	0,18	1,856 [0,173]	4,929 [0,177]	$\Delta LRTPH \rightarrow \Delta LRGSYİH$	$\Delta LRTPH \leftrightarrow \Delta LRGSYİH$
$\Delta LRTPH/\Delta LRGSYİH$	1,1	1,485 [0,228]	-0,270 ^b (0,112)	0,41	0,771 [0,380]	8,175 [0,516]	KH	KH
$\Delta LRGSYİH/\Delta LRCH$	1,2	4,458 [0,016]	-0,205 ^b (0,005)	0,18	0,224 [0,635]	12,327 [0,580]	$\Delta LRCH \rightarrow \Delta LRGSYİH$	$\Delta LRCH \rightarrow \Delta LRGSYİH$
$\Delta LRCH/\Delta LRGSYİH$	4,1	2,071 [0,156]	-0,056 (0,115)	0,44	0,010 [0,916]	26,638 [0,490]	KH	KH
$\Delta LRGSYİH/\Delta LRTH$	1,1	1,064 [0,306]	-0,148 ^b (0,063)	0,13	0,656 [0,417]	4,377 [0,223]	$\Delta LRGSYİH \rightarrow \Delta LRTH$	$\Delta LRTH \rightarrow \Delta LRGSYİH$
$\Delta LRTH/\Delta LRGSYİH$	6,3	3,044 [0,038]	-0,052 (0,146)	0,50	0,322 [0,569]	5,983 [0,816]	WH	KH
$\Delta LRGSYİH/\Delta LRSKH$	1,1	0,440 [0,509]	-0,087 ^c (0,046)	0,15	0,112 [0,737]	13,491 [0,141]	$\Delta LRGSYİH \rightarrow \Delta LRSKH$	$\Delta LRSKH \leftrightarrow \Delta LRGSYİH$
$\Delta LRSKH/\Delta LRGSYİH$	2,3	4,383 [0,007]	-0,340 ^a (0,1002)	0,36	0,053 [0,817]	21,017 [0,785]	WH	KH ve WH

Not: Parantez içi standart hatayı; köşeli parantez içi olasılık değerlerini; k, SIC'e göre belirlenmiş gecikme uzunluklarını göstermektedir, a, b ve c sırasıyla %1, %5 ve %10'da anlamlılığı ifade etmektedir. $\rightarrow$, tek yönlü nedenselliği ve $\leftrightarrow$ çift yönlü nedenselliği; KH, Keynes ve WH, Wagner Hipotezinin geçerli olduğu belirtmektedir.

LRCH ve LTRH değişkenlerinin bağımlı değişken olduğu model hariç diğer tüm modellerde res_{t-1} ait katsayıların istatistiksel olarak anlamlı, negatif ve 0 ile 1 arasında olduğu yani hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı görülmektedir. Bu modellerde kısa dönemde ortaya çıkan dengesizlikler hata düzeltme terimi vasıtasıyla uzun dönemde giderilecektir. Hata düzeltme terimi katsayısının yani uyarılama hızının en büyük olduğu model LRSKH'nin bağımlı olduğu modeldir. Bu modele göre dengeden sapmalar yaklaşık 3 çeyrek dönem sonra düzeltilecektir. Uyarılama hızının en düşük olduğu model ise LRSKH değişkeninin bağımsız değişken olduğu modeldir. Bu modele göre ise dengeden sapma yaklaşık 12 çeyrek dönem sonra ortadan kalmaktadır.

Uzun dönem nedensellik sonuçları incelendiğinde LRCH ve LTRH değişkenlerinden bağımsız değişken olduğu modellerde res_{t-1} 'in katsayıları %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla, bu değişkenlerden LGSYİH değişkenine doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu, dolayısıyla Keynes hipotezinin geçerli olduğu görülmektedir. Diğer yandan LRTPH ile LRGSYİH ve LRSKH ile LRGSYİH arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Buna göre LRSKH değişkeni için hem Keynes hem de Wagner hipotezi geçerlidir. LRTPH ve LRGSYİH değişkenleri içinde benzer nedensellik sonuçları tespit edilmiş olsa da LRTPH değişkenin bağımlı değişken olduğu uzun dönem denkleminde elde edilen katsayı birden küçük olduğu için Wagner hipotezi geçerli değildir. Buna karşın Keynes hipotezi ise teyit edilmiştir.

Elde edilen F testi sonuçlarına göre kısa dönemde LRTPH ve LRCH değişkenlerinden LRGSYİH değişkenine doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Buna göre toplam kamu harcamaları ve cari harcamalarda yaşanacak artışlar kısa dönemde ekonomik büyüme neden olacaktır. Bu sonuç Keynes hipotezini destekler niteliktedir. Ayrıca eşbütünleşme denkleminde elde edilen sonuçlarla da uyumludur. Diğer yandan LRGSYİH değişkeninden LRTH ve LRSKH değişkenine doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmış olup, bu bulgular ilgili değişkenler için Wagner hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Uzun dönem denkleminde elde edilen bulguları destekler nitelikte olan bu sonuca göre milli gelirdeki artışlar transfer harcamalarını ve sosyal koruma harcamalarını arttıracaktır.

3.4.5. Granger Nedensellik Testi

Ampirik çalışmalarda zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi için en çok kullanılan yöntem Granger nedensellik testidir. Granger (1969) tarafından geliştirilen Granger Nedensellik Testi, X ve Y gibi iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi olup olmadığını araştırmak amacıyla kullanılmaktadır. Değişkenlerin durağan formları ile gerçekleştirilen analizde ilk olarak gecikme uzunlukları belirlenmekte, ardından Granger nedensellik testi uygulanmaktadır. Değişkenler arasında nedensellik bulunması durumunda ise nedenselliğin yönü belirlenmektedir. Granger nedensellik testi için tahmin edilen denklem (15) ve (16) numaralı eşitlikteki gibidir.

$$\Delta LHARCAMA_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta LHARCAMA_{t-i} + \sum_{i=1}^n \eta_i \Delta LGSYİH_{t-i} + \varepsilon_t \quad (15)$$

$$\Delta LGSYİH_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \theta_i \Delta LGSYİH_{t-i} + \sum_{i=1}^q \rho_i \Delta LHARCAMA + u_t \quad (16)$$

Burada α sabit terimi; Δ fark işlemcisini; β , η , θ ve ρ katsayıları; LHARCAMA eşbütünleşme ilişkisi tespit edilemeyen kamu harcamalarını ve LGSYİH ekonomik büyümeyi; ε ve u hata terimlerini göstermektedir. Eşitlik (15) yer alan η_i 'ler ve eşitlik (16)'deki ρ_i 'ler grup olarak anlamlı ise “bağımsız değişken bağımlı değişkenin nedeni değildir” şeklinde kuruluna boş hipotez reddedilir ve değişkenler arasında Granger nedensellik ilişkisi olduğuna karar verilir. Aksi durumunda değişkenler arasında nedensellik ilişkisi söz konusu değildir. Bu bağlamda Granger nedensellik testinde 4 farklı sonuç söz konusudur: değişkenler arasında tek yönlü nedensellik; değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi ve değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmaması.

Çalışmada eşbütünleşme ilişkisi tespit edilemeyen gelir ve harcama değişkenleri arasındaki muhtemel nedensellik ilişkilerinin araştırılması amacıyla uygulanan Granger nedensellik testine ilişkin sonuçlar Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10: Granger Nedensellik Test Sonuçları

Sıfır Hipotezi	F-statistiği	Olasılık	Sonuç
LRYH, LRGSYİH’nin Granger Nedeni Değildir	2,5061	0,0689	Keynes Hipotezi
LRGSYİH, LRYH’nin Granger Nedeni Değildir	0,6524	0,5849	Nedensellik Yok
LRSVH, LRGSYİH’nin Granger Nedeni Değildir	2,1028	0,1317	Nedensellik Yok
LRGSYİH, LRSVH’nin Granger Nedeni Değildir	0,6818	0,5098	Nedensellik Yok
LRSGH, LRGSYİH’nin Granger Nedeni Değildir	1,4060	0,2405	Nedensellik Yok
LRGSYİH, LRSGH’nin Granger Nedeni Değildir	0,0371	0,8478	Nedensellik Yok
LREH, LRGSYİH’nin Granger Nedeni Değildir	5,3336	0,0244	Keynes Hipotezi
LRGSYİH, LREH’nin Granger Nedeni Değildir	2,2307	0,1406	Nedensellik Yok

Granger Nedensellik Test sonuçlarına göre kısa dönemde sadece iki modelde tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. LRYH ve LREH değişkenlerinin LRGSYİH’nin Granger nedeni değildir şeklinde kurulan temel hipotezler sırasıyla %10 ve %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Buna göre LRYH ve LREH, LRGSYİH’nin Granger nedenidir. Değişkenler arasında tespit edilen bu tek yönlü nedensellik ilişkisi yatırım ve eğitim harcamaları için Keynes Hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Öte yandan diğer harcama kalemleri ile büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Analize ilişkin özet sonuçlar Tablo 11’de özetlenmiştir.

Tablo 11: Özet Analiz Sonuçları

Değişkenler		Engel-Granger Eşbütünleşme		Nedensellik Analizi					
Bağımlı	Bağımsız	Eşbütünleşme	Katsayı*	ECM				Granger Nedensellik	
				Kısa Dönem		Uzun Dönem			
				Sonuç	Karar	Sonuç	Karar	Sonuç	Karar
LRTPH	LGSYİH	Var	0,8861	LRTPH→LRGSYİH	KH	LRTPH↔LRGSYİH	KH	-	-
LGSYİH	LRTPH	Var	1,0235						
LRCH	LGSYİH	Var	0,9572	LRCH→LRGSYİH	KH	LRCH→LRGSYİH	KH	-	-
LGSYİH	LRCH	Var	09647						
LRTH	LGSYİH	Var	1,2622	LRGSYİH→LRTH	WH	LRTH→LRGSYİH	KH	-	-
LGSYİH	LRTH	Var	0,6911						
LRSKH	LGSYİH	Var	1,3005	LRGSYİH→LRSKH	WH	LRSKH↔LRGSYİH	KH WH	-	-
LGSYİH	LRSKH	Var	0,6054						
LRYH	LGSYİH	Yok	-	-	-	-	-	LRYH→LRGSYİH	KH
LGSYİH	LRYH	Yok	-						
LREH	LGSYİH	Yok	-	-	-	-	-	LREH→LRGSYİH	KH
LGSYİH	LREH	Yok	-						
LRSVH	LGSYİH	Yok	-	-	-	-	-	Yok	-
LGSYİH	LRSVH	Yok	-						
LRSGH	LGSYİH	Yok	-	-	-	-	-	Yok	-
LGSYİH	LRSGH	Yok	-						
Not: * eşbütünleşme denklemlerindeki bağımsız değişkenin katsayısıdır. →, tek yönlü nedenselliği ve ↔çift yönlü nedenselliği; KH, Keynes ve WH, Wagner Hipotezinin geçerli olduğu belirtmektedir.									

SONUÇ VE ÖNERİLER

Devlet, tarih boyunca insanların yaşamlarını devam ettirebilmek adına ülkede adalet sisteminin kurulması, iç ve dış güvenliği sağlanması gibi görevler edinmiştir. Zaman içerisinde ekonomik, sosyal ve toplumsal yaşamda meydana gelen değişikliklerden ötürü devletin yetki ve görev kapsamı da genişlemiştir. Devletin bu yetki ve görevleri yerine getirebilmek adına yaptığı harcamalar kamu harcamaları olarak nitelendirilmektedir.

1929 Büyük Buhran dönemine kadar olan dönemde devletin görevlerini sınırlandıran Klasik iktisatçıların görüşleri hâkimdi. Ancak küresel ölçekte yaşanan krizin yarattığı ağır koşullar sonucunda bu görüş yerini ekonominin yeniden canlanması için kamu harcamalarının artırılması ve bu nedenle devletin ekonomik hayatta etkin rol alması gerektiğini savunan Keynesyen görüşe bırakmıştır. Devletin faaliyet alanının genişlediği bu görüş ise 1970’li yıllarda yaşanan stagflasyon ile geçerliliğini kaybetmiştir. 1980’li yıllarda başlayan liberalleşme olgusu ile devletin ekonomi içerisindeki alanının daraltılması ve kamu harcamaları miktarının azaltılması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Fakat o yıllarda bu görüşün aksine özellikle sanayileşmiş ülkelerde kamu harcamaları miktarının sürekli artan bir seyir izlediği görülmüştür. Bu bağlamda devletin ekonomiye ne derecede müdahale etmesi gerektiği ve kamu harcamaları miktarının ne olması gerektiği tartışılan konulardan birisi olmuştur.

İktisat literatüründe kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisinin en çok tartışılan konular arasında olduğu görülmektedir. Dünyada 1960’lı yıllarda odak noktası olamaya başlayan kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi, ülkemizde 1990’lı yıllardan itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, ekonomik büyümeye bağlı olarak mı kamu harcamalarının arttığı yoksa kamu harcamaları artışı sonucunda mı ekonomik büyümenin gerçekleştiği sorusu da iktisatçıların üzerinde önemle durduğu konular arasında bulunmaktadır. Bu hususta iki hipotez ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, ekonomik büyüme sonucunda kamu harcamalarının arttığını iddia eden A. Wagner’in görüşüdür. Wagner, ekonomik gelişme ile birlikte yaşanan kentleşme, sanayileşme, sosyal yapıdaki gelişimler, kültürel faaliyet artışları, yerel yönetim ve sundukları hizmet miktarının artması gibi etkenlerin kamu harcamalarını milli gelirden daha fazla arttırdığını savunmuştur. Dolayısıyla ona göre bu iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü büyümeden harcamalara doğrudur. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik diğer görüş ise J.M. Keynes’e aittir. Wagner’in aksine Keynes kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün kamu harcamalarından ekonomik büyüme doğru olduğunu ileri sürmektedir. Keynes, kamu harcamalarını ekonomide

kullanılabilecek bir politika aracı olarak görmektedir. Ona göre ekonomide yaşanan herhangi bir talep yetersizliği kamu harcamaları artışı ile aşılabilmekte ve kamu harcamaları artışı ile ortadan kalkan talep yetersizliği sonucunda ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. Keynes ve Wagner'in iler sürdüğü bu iki zıt görüş çalışmalarda ele alınan ülkelerin ekonomik yapısına göre farklı sonuçlar vermektedir.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Wagner ve Keynes Hipotezi çerçevesinde incelendiği bu çalışmada 2006Q1-2021Q4 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Bu amaçla çalışmada harcama kalemleri olarak toplam kamu harcamaları ile alt bileşenleri olan cari, yatırım, transfer, sağlık, eğitim, savunma, sosyal koruma harcamaları; ekonomik büyüme olarak ise zincirlenmiş GSYİH değişkeni kullanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle GSYİH dışındaki değişkenler reel hale getirilmiş, daha sonra logaritmik forma dönüştürülen değişkenler mevsimsellikten arındırılarak analize dâhil edilmiştir. Analizde kullanılacak değişkenlerin birim kök içerip içermediğinin tespiti için ADF birim kök testi kullanılmıştır. Ele alınan dönemde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında olası bir uzun dönem ilişkinin tespiti Engle-Granger eşbütünleşme testi gerçekleştirilmiş, ardından uzun dönemde ilişkili olan değişkenlerin kısa dönem dinamiklerinin belirlenmesi amacıyla bu değişkenlere hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Son olarak uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olmayan değişkenlerin arasındaki nedensellik ilişkisinin ve nedenselliğin yönünün tespiti için Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır.

Engle-Granger eşbütünleşme testinden elde edilen sonuçlara göre bir bütün olarak toplam kamu harcamaları ile alt bileşenlerinden bazıları olan cari harcamalar, transfer harcamaları ve sosyal koruma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak diğer harcama bileşenleri olan yatırım harcamaları, savunma harcamaları, sağlık harcamaları ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli herhangi bir ilişkiye rastlanılamamıştır. Eşbütünleşme ilişkisi bulunan değişkenlere uygulanan hata düzeltme modeli sonucunda ise cari ve transfer harcamalarının bağımlı değişken olduğu modeller dışındaki modellerde hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı görülmüş ve uzun dönem ilişkisini doğrular nitelikte sonuçlar elde edilmiştir. Hata düzeltme modeline dayalı nedensellik analizinden elde edilen bulgular Wagner ve Keynes hipotezleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, toplam harcamalar ve cari harcamalar için kısa ve uzun dönemde Keynes hipotezin geçerli olduğu görülmektedir. Diğer taraftan transfer harcamaları özelinde kısa dönemde Wagner hipotezi geçerli iken uzun dönemde Keynes hipotezi geçerlidir. Sosyal koruma harcamaları içinse kısa dönemde Wagner hipotezi teyit edilmişken uzun dönemde hem Wagner hem de Keynes hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla sosyal koruma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında birbirlerini besleyen karşılıklı bir nedensellik söz konusudur. Benzer bir ilişki uzun dönemde toplam harcamalar ve gelir için de söz konusu olmakla birlikte eşbütünleşme denkleminde elde edilen GSYİH değişkenine ait uzun dönem katsayısı birden küçük olduğu için toplam harcamalar için Wagner hipotezinin geçerliliği teyit edilememiştir. Başka bir deyişle gelir

ile birlikte toplam kamu harcamaları da artmakta ancak toplam kamu harcamalarındaki artış gelirdeki artıştan küçük olmaktadır. Eşbütünleşme ilişkisi bulunmayan değişkenlerin ekonomik büyüme ile olan kısa dönem ilişkisinin ve nedenselliğin yönünün tespiti için uygulanan Granger nedensellik analizi sonucunda ise sadece yatırım ve eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Bu durum ilgili değişkenler için Keynes hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Öte yandan savunma ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ne kısa dönemde ne de uzun dönemde ilişki olduğuna dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve karşılıklı bir ilişki bulunması beklenen bir durumdur. Zira günümüzde kamu harcamaları maliye politikasının önemli araçlarından biri olarak kullanılmaktadır. Özellikle durgunluk dönemlerinde ekonomiyi canlandırmaya yönelik olarak yapılan kamu harcamalar büyüme üzerinde pozitif etkiler yaratmaktadır. Öte taraftan gelişen ve büyüyen ekonomilerin ihtiyaçları da benzer şekilde artmakta ve bu durum kamu harcamaları artışı ile sonuçlanmaktadır. Ancak toplam kamu harcamalarındaki artış Wagner hipotezinin iddia ettiğinin tersine gelirdeki artıştan büyük değil fakat küçüktür. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde cari harcamaların yeterli miktarda yapılması önem taşımaktadır. Cari harcamalar sosyal güvenlik devlet primi, personel harcamaları, mal ve hizmet satın alma giderlerinden oluşmakta ve ele alınan dönemde GSYİH'ye katkıda bulunmaktadır. Bu harcamalar ile hizmet kalitesi ve verimlilikler arttırılmakta ve sonuç olarak uzun dönemde ekonomik gelişmeye katkı sağlanmaktadır.

Transfer harcamaları, devletin bir mal veya hizmet karşılığı olmadan yaptığı harcamalardır. Transfer harcamaları GSYİH üzerinde doğrudan bir etki yaratmamakta, ancak ülkedeki gelirin yeniden dağılımında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda bulgular gelir artışının kısa dönemde transfer harcamaları olarak desteklenmek istenilen kesimlere aktarıldığını göstermektedir. Gelirin yeniden dağılması ile ülkedeki kaynak dağılımını da etkileyen transfer harcamaları bu yolla ekonomideki kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayarak ve toplam talep artışına yol açarak uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif etkileyebilmektedir. Nitekim elde ettiğimiz sonuç da bunu destekler niteliktedir. Sosyal koruma harcamaları hastalık, emeklilik, yaşlılık, özürlülük, işsizlik, aile, çocuk vb. alanlara yönelik yapılan harcamaları kapsamaktadır. Devletin bu amaçla yaptığı harcamalar bireyler arasındaki gelir eşitsizliğini azaltmakta ve buna paralel olarak işgücünün moral, güven, iş eforu ve verimliliklerini yükselterek ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiler yaratmaktadır. Diğer taraftan sosyal koruma harcamaları ile geliri artan hanehalkı sağlık ve eğitim yoluyla beşeri sermaye birikimine katkı sağlamakta ve bu yolla ekonomik büyümeye zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla sosyal koruma harcamalarının uzun dönemde büyümeyi pozitif yönde etkilemesi beklentiler dâhilindedir.

Eğitim ve yatırım harcamalarının uzun dönemde ekonomik büyüme ile ilişkisiz olması buna karşın bu alanlara yapılan harcamaların kısa dönemde ekonomik büyümeye neden olması çalışmanın ilginç bulgularından biridir. Bu tür harcamaların sermaye stokunu, beşeri sermayeyi ve verimliliği arttırması ile uzun dönemde ekonomik gelişmeye katkı sağlaması beklenmektedir. Ancak elde edilen sonuçlar bu tür harcamaların kısa dönemde ekonomik büyümeye neden olduğu yani Keynes hipotezinin geçerli olduğu yönündedir. Eğitim ve yatırım harcamalarının daha çok cari harcama şeklinde olması ve transfer ve sosyal koruma harcamalarına kısayla düşük boyutlarda gerçekleşmesi bu harcamaların uzun dönemde istenen etkiyi sağlayamamasına yol açmış olabilir.

Sağlık harcamaları ve savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında hem uzun hem de kısa dönemde herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Bu iki harcama türü toplam harcamalar içerisinde en düşük paya sahip harcama türleridir. Bu tür harcamaların büyüme üzerinde beklenen olumlu etkisi henüz ortaya çıkamamıştır. Diğer yandan gelir artışından bu alanlara ayrılan payın da yeterli düzeyde olmadığı aşıkardır. Bu alanlara daha fazla kaynak ayrılması, verimli ve üretken alanlara bu harcamaların kanalize edilmesi gerekmektedir.

Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye ekonomisi için ilgili dönemde Keynes hipotezinin daha baskın olduğu dolayısıyla, kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi sağlamaya yönelik politika aracı olarak etkisini koruduğu görölmüştür. Diğer yandan ekonomik büyümenin neden olduğu gelir artışının kamu harcamalarına kapsamlı bir şekilde yansımadağı, bu artışların daha çok üretken olmayan alanlara yöneldiği ve savunmasız kesimlere aktarıldığı dolayısıyla gelirin yeniden dağılımı için kullanıldığı söylenebilir. Nitekim ampirik bulgular ekonomik büyümenin transfer harcamalarını ve sosyal koruma harcamalarını diğer harcama türlerinden daha fazla arttırdığını göstermektedir. Bu bağlamda harcamaların daha çok kısa dönemli ve toplam talep üzerinden büyümeye katkı sağlayan harcamalar olduğu görölmektedir. Sermaye stokuna katkı sağlayan ve faktör verimliliğini arttıran sağlık, eğitim ve yatırım gibi alanlara yönelik kamu harcamalarına gelir artışından daha fazla kaynak ayırmak ekonominin talep yönü yanında arz yönünü de etkileyerek ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği için yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdiyeva, Raziye ve Çetintaş, Hakan (2017), “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Kırgızistan Örneği”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 4(1), 19-34.
- Ağayev, Seymur (2014), “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eski Sovyetler Birliği Ülkelerinde Wagner Yasası Analizi (1995-2009)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 7(2).
- Ağcakaya, Serpil (2003), “Ülkemizde Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi 1980-2000”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (10), 215-226.
- Akdoğan, Abdurrahman (2006), **Kamu Maliyesi**, 11. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- _____ (2019), **Kamu maliyesi**, 20.baskı, Gazi kitapevi, Ankara.
- Aladejare, Samson Adeniyi (2013), “Government Spending and Economic Growth: Evidence from Nigeria, MPRA Paper 43916”, **University Library of Munich, Germany**.
- Aluthge, Chandana vd. (2021), “Impact of Government Expenditure on Economic Growth in Nigeria, 1970-2019”, **CBN Journal of Applied Statistics**, 12(1), 139-174.
- Alkan, Işıl ve Ümit, A. Öznur (2015), “Türkiye’de Kamu Açıkları: 1980-2012 Dönem Analizi”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 19(1), 247-274.
- Altay, Asuman (2019), **Kamu Maliyesi**, 5.Baskı, Seçkin Yayıncılık.
- Altınar, Ali (2019), “OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Analizi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 33(3), 849-870.
- Altunç, Ömer Faruk (2011), “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar, Yönetim ve Ekonomi”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 18(2), 145-157.
- Altunç, Ömer Faruk ve Aydın, Celil (2012), “Türkiye’de Kamu Sektörü Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi”, **Ekonomik Yaklaşım**, 23(82), 79-98.
- Alshahrani, Saad ve Alsadiq, Ali (2014), “Economic growth and government spending in Saudi Arabia: An empirical investigation”, **International Monetary Fund**.

- Al-Shaboti, Moatasem Mohammed Hasan ve Adıgüzel, Uğur (2021), “Yemen'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1989-2019 Dönemi”, **Journal of International Management Educational and Economics Perspectives**, 9(2), 197-215.
- Al-Faris, Abdulrazak F. (2002), “Public Expenditure And Economic Growth in The Gulf Cooperation Council Countries”, **Applied economics**, 34(9), 1187-1193.
- Amusa, Kafayat ve Oyinlola, Mutiu Abimbola (2019), “The Effectiveness of Government Expenditure on Economic Growth in Botswan”, **African Journal of Economic and Management Studies**.
- Arısoy, İbrahim (2005), “Wagner ve Keynes hipotezleri çerçevesinde Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14(2), 63-80.
- Arpaia, Alfonso ve Turrini, Alessandro (2007), “Government Expenditure and Economic Growth in the EU: Long-Run Tendencies and Short-Term Adjustment”, **Available at SSRN 2004461**.
- Atgür, Musa (2020), “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Wagner Yasası’nın ve Keynesyen Hipotez’in Türkiye’de Geçerliliği Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 34(3), 895-915.
- Aydın, Fatma F. ve Mesut, Gül (2020), “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”, **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20(1), 51-61.
- Aytaç, Deniz ve Güran, Mehmet Cahit (2010), “Kamu Harcamalarının Bileşimi Ekonomik Büyümeyi Etkiler Mi? Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz”, **Sosyoekonomi**, 2010/2, 130, 152.
- Bağdigen, Muhlis ve Beşer, Berna (2009), “Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Wagner Tezi Kapsamında Bir Analizi: Türkiye örneği”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 5(9), 1-17.
- Balkı, Ali ve Demir, İhsan Cemil (2019), “Türkiye’de Wagner Kanunu’nun Sınanması: 1960–2016 Dönemi Analizi”, **Vergi Raporu**, (234), 11-27.
- Başar, Selim vd. (2009), “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13(1), 301-314.
- Başol, Koray (1992), “Bütçe Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler ve Bütçe Politikalarına Etkileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 47(03).
- Baumol, William J. (1967), “Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crisis”, **The American Economic Review**, 57(3), 415-426.

- Bayrakdar, Seda vd. (2015), “Testing the validity of Wagner's law: 1998-2004, The Case of Turkey”, **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 195, 493-500.
- Bayramoğlu, Arzu ve Sümer, Enes (2019), “İktisadi Büyüme ve Kamu Harcamaları İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 15(4), 965-990.
- Bulut, Mehmet (2003), “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş”, **Bilig**, (26), 77-101.
- Bulutoğlu, Kenan (2003), **Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı**, Yapıkredi Yayınları, İstanbul.
- Burkhead, Jesse, Miner, Jerry (2017), “Public expenditure”, **Routledge**.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2010), **Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi**, Çalışma Tebliği, Ankara.
- Celepçioğlu Eker, Merve (2011), **Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chang, Tsangyao (2002), “An Econometric Test of Wagner's Law For Six Countries Based on Cointegration and Error-Correction Modelling Techniques”, **Applied Economics**, 34(9), 1157-1169.
- Cheng, Benjamin S. ve Lai, Tin Wei (1997), “Government Expenditures and Economic Growth İn South Korea: A VAR Approach”, **Journal of Economic Development**, 22(1), 11-24.
- Çavdar, Çalışkan Şeyma (2010), **Türkiye’de Bütçe Açığının Makroekonomik Etkilerinin VAR Modelleri ile İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçioglu, Ömer Metin (2008), **1945-60 Döneminde Şekillenen Dünya Konjktüründe Türkiye Ekonomisinin Gelişme ve Değişme Eğilimleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çöker, Fikret (2018), **Kamu Mali Yönetimi**, 5018. Kanun.
- Darrat, Ali F. (2002), “Budget Balance Through Spending Cuts Or Tax Adjustments?”, **Contemporary Economic Policy**, 20(3), 221-233.
- Demirgil, Bünyamin ve Karaca, Coşkun (2020), “Kamu Harcama Türlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 15(2), 515-526.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1996), **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1996-2000.

- Dickey, David A. ve Fuller, Wayne A. (1979), “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time-Series with a Unit Root”, **Journal of the American Statistical Association**, 74(366), 427-431.
- Diler, Huriye Gonca (2016), “Kamu Harcamaları–Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi**, 3(1), 21-36.
- Durmuş, Mustafa (2006), “Kamu Harcamalarının Artışını Açıklayan Makro ve Mikro Modellere İlişkin Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(3), 251-299.
- Dritsakis, Nikolaos (2004), “Tourism as a long-run economic growth factor: an empirical investigation for Greece using causality analysis”, **Tourism Economics**, 10(3), 305-316.
- Dübüş, Uğur (2017), **Wagner ve Keynes Hipotezlerinin Test Edilmesi: Türkiye Örneği**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Edizdoğan, Nihat (2007), **Kamu Maliyesi**, 9. Baskı, Ekin kitabevi, Bursa.
- Eker, Murat (2007), “**Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980-2004)**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Engle, Robert F. ve Granger, Clive W. (1987), “Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing”, **Econometrica: journal of the Econometric Society**, 55(2), 251-276.
- Erdem, Metin ve vd. (2003), **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Ertekin, Şaban ve Bulut, Şahin (2021), “The Relation of Public Expenditures with Economic Growth in OECD Countries, Yönetim ve Ekonomi”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 28(1), 187-203.
- Fırat, Emine (2013), “Ekonomik Kriz İle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6(1), 298-313.
- Fikir, Halit (2010), **Türkiye’de Kamu Harcamaları ve İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gacaner, Aydanur (2005), “Türkiye Açısından Wagner Kanunu’nun Geçerliliğinin Analizi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20(1), 103-122.
- Gangal, Vijay LN ve Gupta, Honey (2013), “Public Expenditure and Economic Growth: A Case Study”, **Global Journal of Management and Business Studies**, 3(2), 191-196.
- Geyik, Osman (2021), “Covid-19 Salgınının Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 17 (Pandemi Özel Sayısı), 1.

- Giray, Filiz (2013), **Maliye Tarihi**, 4. Baskı, Ezgi Yayınları, Bursa.
- Govindaraju, Chandran vd. (2011), “Economic Growth and Government Spending in Malaysia: Are-Examination of Wagner and Keynesian Views”, **Economic Change and Restructuring**, 44(3), 203-219.
- Gövdeli, Tuncer (2019), “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye’de Wagner ve Keynesyen Hipotezin Ampirik Analizi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 33(3), 995-1010.
- Granger, Clive W. (1969), “Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods”, **Econometrica: journal of the Econometric Society**, 37(3), 424-438.
- _____ (1988), “Some recent development in a concept of causality”, **Journal of Econometrics**, 39(1-2), 199-211.
- Güder, Fatmanur vd. (2016), “Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye için Keynesyen Görüş Mü? Wagner Kanunu Mu Geçerli?” (2006-2015 Dönemi), **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(1), 47-60.
- Gül, Ekrem vd. (2018), “2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Türkiye’de Uygulanan Kamu Harcama Politikalarının İstihdam Oranları Üzerine Etkisi”, **Sakarya İktisat Dergisi**, 7(1), 92-109.
- Gül, Ekrem ve Yavuz, Hakan (2011), “Türkiye’de Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963-2008 dönemi”, **Maliye Dergisi**, 160, 72-85.
- Ghali, Khalifa H. (1997), “Government Spending and Economic Growth in Saudi Arabia”, **Journal of Economic Development**, 22(2), 165-172.
- Hızarcı, Berna (2007), **Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisinin Wagner Kanunu İle Analizi: Türkiye Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işık, Nihat ve Alagöz, Mehmet (2005), “Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (24), 63-75.
- İçen, Hüseyin (2021), “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Asimetrik İlişkinin Analizi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 22(2), 1-18.
- Jiranyakul, Komain ve Brahmasrene, Tantatpe (2007), “The Relation between Government Expenditures and Economic Growth in Thailand”, **Available at SSRN 2260035**.
- Kabaklı, Esra ve Er, Perihan Hazel (2014), “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkisinin Sınır Testi Yaklaşımı ile Analizi”, **Maliye Dergisi**, 166, 268-285.
- Kalenderoğlu, Mahmut (2005), **Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Kalenderoğlu, Mahmut (2017). **Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma**, Seçkin yayıncılık.
- Kanca, Osman Cenk (2011), “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008 (Ampirik Bir Çalışma)”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 25(1), 75-92.
- Kanca, Osman ve Bayrak, Metin (2015), “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi (Dönemsel Bir Analiz 1980-2011)”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(2), 9-24.
- Kantarıcı, Hasan Bülent ve Karacan, Rıdvan (2008), “Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Türkiye IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, **Maliye Dergisi**, 155, 144-158.
- Kar, Muhsin ve Taban, Sami (2003), “Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 58(03).
- Karaca, Coşkun (2014), “Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Karşılaştırmalı Analizi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 5(1), 263-286.
- Karaçor, Zeynep ve Alptekin, Volkan (2006), “1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 6(11), 306-342.
- Karataş, Cevat (1994), “Türkiye’de Kamu Borçları, Vergi Sistemi ve Kamu Harcamaları 1980-1993”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, (36).
- Katrakilidis, Constantinos ve Tsaliki, Persefoni (2009), “Further Evidence on the Causal Relationship between Government Spending and Economic Growth: The Case of Greece, 1958–2004”, **Acta Oeconomica**, 59(1), 57-78.
- Kaya, Ebru (2006), **Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kol, Emine Nida ve Karaçor, Zeynep (2012), “2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri”, **Maliye Dergisi**, 162, 379-395.
- Kolçak, Menşure vd. (2015), “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki Üzerine Ampirik Bir Analiz: 1984-2014 Türkiye Örneği”, **EconWorld2015@Torino**, 18-20 August, 2015; IRES, Torino, Italy.
- Kolluri, Bharat R. Vd. (2000), “Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from G7 Countries”, **Applied Economics**, 32(8), 1059-1068.
- Kökocak, Abdulkadir (2011), **Kamu Ekonomisi**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

- Kul, Gizem Esra ve Yüksel, Cihan (2018), “İktisat ile Siyaset Bilimini Birleştiren İki Farklı Sistematik Yaklaşım: Kamu Tercihi Teorisi ve Bağımlı Gelişme Teorisi”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 16(3), 89-104.
- Kumar, Saten (2009), Further Evidence on Public Spending and Economic Growth In East Asian Countries. <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/19298>.
- Kweka, Josaphat P. ve Morrissey, Oliver (2000), “Government Spending and Economic Growth in Tanzania”, **CREDIT Research Paper**, 1965-1996 (No. 00/6).
- Lonik, Ku'Azam Tuan (1998), **Theorising Government Expenditure Growth in Malaysia, 1961-1990: An Econometrics Analysis of Wagner's Law, Keynesian Relation And Peacock-Wiseman Hypothesis**, Doctoral Dissertation, University of Leicester.
- Loizides, John ve Vamvoukas, George (2005), “Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from Trivariate Causality Testing”, **Journal Of Applied Economics**, 8(1), 125-152.
- MacKinnon, James G. (1996), MacKinnon, James G. (1991), “Critical Values for Cointegration Tests”, Robert F. Engle ve Clive W.J. Granger (Ed.), Long-Run Economic Relationships-Readings in Cointegration, içinde (267-276), Oxford University Press.
- Magazzino, Cosimo vd. (2015), “Wagner’s Law and Peacock and Wiseman’s displacement effect in European Union countries: A Panel Data Study”, **International Journal of Economics and Financial Issues**, 5(3), 812-819.
- Mann, Arthur J. (1980), “Wagner's Law: An Econometric Test for Mexico, 1925-1976”, **National Tax Journal**, (pre-1986), 33(2), 189.
- Mecheri, Merim ve Bouketır, Djebar (2019), “Public Expenditure and Economic Growth in Algeria: An Analytical Study According Towanger’s Law of Increasing Public Expenditure”, **Journal of Financial, Accounting and Managerial Studies**, 6(2), 225-241.
- Mızırak, Zekeriya ve Üçler, Gülbahar (2012), T”ürkiye’de Kamu Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi (1970-2009)”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (Elektronik)**, 11, 42, 178-202.
- Mokoena, Sipho K. vd. (2020), “The Nexus between Public Expenditure and Economic Growth”, **EuroEconomica**, 39(2).
- Mushtaq, Rizwan (2011), “Augmented Dickey Fuller Test”, **papers.ssrn.com**, Electronic copy available at: <https://ssrn.com/abstract=1911068>.
- Mutluer, Kamil vd. (2007), **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Mbanyele, William (2019), "Public Expenditure and Economic Growth Causal Linkage: Disaggregated Empirical Analysis for Zimbabwe", **Asian Development Policy Review**, 7(4), 239-252.
- Nişancı, Murat vd. (2011), "İktisadi Büyüme ve Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi", **Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, 111, 1-17.
- Nurudeen, Abu ve Usman, Abdullahi (2010), "Government Expenditure and Economic Growth in Nigeria, 1970-2008: A Disaggregated Analysis", **Business and Economics Journal**, 2010(4), 1-11.
- Nketiah-Amponsah, Edward (2009), "Public Spending and Economic Growth: Evidence from Ghana (1970–2004)", **Development Southern Africa**, 26(3), 477-497.
- Ogundipe, Adeyemi A. ve Oluwatobi, Stephen (2013), "Government Spending and Economic Growth in Nigeria: Evidence from Disaggregated Analysis", **Journal of Business Management and Applied Economics**, 11(4).
- Okoro, A. S. (2013), "Government spending and economic growth in Nigeria (1980-2011)", **Global Journal of Management and Business Research**.
- Oktayer, Nagihan ve Susam, Nazan (2008), "Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 22(1), 145-164.
- Oktayer, Asuman (2011), "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: 1950-2009", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 61(1), 261-282.
- Onifade, Stephen Taiwo vd. (2020), "An Empirical Retrospect of the Impacts of Government Expenditures on Economic Growth: New Evidence from the Nigerian Economy", **Journal of Economic Structures**, 9(1), 1-13.
- Orhaner, Emine (2007), **Kamu Maliyesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Ökde, Burak ve Bülbül, Duran (2019), "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: G7 Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi", **Electronic Journal of Social Sciences**, 18(69).
- Özen, Aysun ve Köse, Canan B. (2022), "Türkiye’de Kamu Harcaması Bileşenlerinin Ekonomik Büyüme Etkisi", **Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi**, 7(1).
- Özmen, İbrahim (2010), **Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özyurt, Hasan (1981), “Atatürk Dönemi, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938)”, **Istanbul Journal of Sociological Studies**, (19), 119-148.
- Pamuk, Mürüvvet ve Bektaş, Hakan (2014), “Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 2(2).
- Peacock, Alan T. ve Wiseman, Jack (1961), “Front Matter, The Growth of Public Expenditure in The United Kingdom, in the growth of public expenditure in the United Kingdom”, **Princeton University Press**.
- Pehlivan, Osman (2017), **Devlet Bütçesi**, 4. Baskı, Celepler Matbaacılık, Trabzon
- Peters, Amos C. (2002), “An Application of Wagner’s “Law” of Expanding State Activity to Totally Diverse Countries”, **Transition**, 1(31), 1-43.
- Rahmaddi, Rudy ve Ichihashi, Masaru (2011), “Exports and economic growth in Indonesia: A causality approach based on multi-variate error correction model”, **Journal of International Development and Cooperation**, 17(2), 53-73.
- Rehman, J. vd. (2010), “Cointegration-Causality Analysis between Public Expenditures and Economic Growth in Pakistan”, **European Journal of Social Sciences**, 13(4), 556-565.
- Rowley, Charles K. ve Tollison, Robert D. (1994), “Editor's Note: Peacock and Wiseman on the Growth of Public Expenditure”, **Public Choice**, 125-128.
- Sakal, Mustafa (2002), “Türkiye’de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 17(1).
- Sinha, Dipendra (1998), “Government Expenditure and Economic Growth in Malaysia”, **Journal of Economic Development**, 23(2), 71-80.
- Susam, Nazan (2015), **Kamu Maliyesi (Temel Kavram ve Esaslar)**, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Süvektekin, Mustafa ve Çınar Mehmet (2017), **Ekonometrik Zaman Serisi Analizi**, 5. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020), **Fonksiyonel Sınıflandırma Anahtarı**, Ankara.
- Szarowská, Irena (2014), “Relationship between Government Spending and Economic Growth in The Czech Republic”, **Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis**, 59(7), 415-422.

- Şanlıoğlu, Ömer ve Bilginoğlu, Mehmet (2010), “Euro Bölgesi’nde Yaşanan Mali Sorunlar ve Maliye Politikalarında Uyum Arayışları”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (35), 149-173.
- Şanlısoy, Selim ve Sunal, Orçun (2016), “Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, 7(17).
- Şit, Mustafa ve Karadağ, Haydar (2018), “Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi”, **Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 2(1), 33-41.
- Tang, Chor Foon (2009), “An Examination of the Government Spending and Economic Growth Nexus for Malaysia Using the Leveraged Bootstrap Simulation Approach”, **Global Economic Review**, 38(2), 215-227.
- Telek, Cebirail (2013), **Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme ilişkisi: Türkiye Ekonomisi Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Telek, Cebirail ve Telek, Ali (2016), “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Wagner ve Keynes Hipotezi Çerçevesinde İncelenmesi”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 30, 628-642.
- Tong, Hui ve Wei, Shang-Jin (2008), “Real Effects of the Subprime Mortgage Crisis: is it a Demand or a Finance Shock? (No. w14205)”, **National Bureau of Economic Research**.
- Tuğcu, Can Tansel ve Gülşen, Mustafa Alpin (2018), “Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Asimetrik ARDL Yöntemiyle Analizi: 1980-2014 Türkiye Örneği”, **32. Uluslararası Maliye Sempozyumu**.
- Tuna, Kadir (2013), “Türkiye’de Wagner Kanunu’nun Geçerliliğinin Test Edilmesi”, **İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi**, 1(3), 54-57.
- Turan, Zübeyir (2015), “2002–2012 Yılları Arasında Türk İktisat Politikasındaki Gelişmeler”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(1), 223-235.
- Tüğen, Kamil (2010), **Devlet Bütçesi**, 9. Baskı, Bassaray Matbaası Çamdibi, İzmir.
- Türk, İsmail (1999), **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Thabane, Kanono ve Lebina, Sello (2016), “Economic Growth and Government Spending Nexus: Empirical Evidence from Lesotho”, **African Journal of Economic Review**, 4(1), 86-100.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2011), **Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, www.tcmb.gov.tr. Erişim tarihi: 19.03.2022.
- Uluatam, Özhan (2003), **Kamu Maliyesi**, 8. Baskı, İmaj Kitabevi, Ankara.

- Ulucak, Recep ve Şentürk Ulucak, Zübeyde (2014), “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Örneği”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 10(23), 81-98.
- Uygur, Ercan (2001), “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni”, **Turkish Economic Association**, Ankara.
- Uzuner, Gizem vd. (2017), “Public Expenditures and Economic Growth: Was Wagner Right? Evidence from Turkey”, **Academic Journal of Economic Studies**, 3(2), 36-40.
- Uzay, Nispet (2002), “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (19), 151-172.
- Ünen, Çetin (2015), **Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde Wagner Yasası Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yamak, Nebiye ve Küçükkale, Yakup (1997), “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **İktisat, İşletme ve Finans**, 12(131), 5-15.
- Yamak, Rahmi ve Abdioğlu, Zehra (2012), “Ampirik Bağlamda Toplam ve Alt Kalemler Bazında Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 30(1), 173-192.
- Yaşa, Ayşe Atılgan (2019), “Yaşanan Değişim ve Dönüşümler Perspektifinde Küreselleşme Sürecinde Bütçe Politikaları”, **Politik Ekonomik Kuram**, 3(2), 233-256.
- Yayla, Nihal ve Tulumce, Sevinç Yaraşır (2017), “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Bileşenleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Wagner Ya Da Keynes?”, **Social Sciences**, 12(4), 163-184.
- Yılmaz, Ömer ve Kaya, Vedat (2005), “Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 5(9), 257-271.
- Yılmaz, Tarık Z. ve Bekar, Seval A. (2021), “Türkiye’de Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, **Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 2(1), 16-28
- Yüksel, Cihan ve Songur, Mehmet (2011), “Kamu Harcamalarının Bileşenleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz (1980-2010)”, **Maliye Dergisi**, 161, 365-380.
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, **T.C Resmi Gazete**, Sayı: 25326, Cilt: 42.

ÖZGEÇMİŞ

Nesrin AKBULUT, 2008 yılında Midyat Gazi Yibo Orta Okulu'nu; 2011 yılında Midyat İMKB Anadolu Lisesi'ni; 2014 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Niksar Sosyal Bilimler MYO-Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü'nü; 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'nü bitirdi. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Teorisi Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı. 2022 yılından beri Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi- İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir.

AKBULUT, bekar olup, İngilizce bilmektedir.